

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TÜRK SİYASİ HAYATINDA RECEP PEKER

DOKTORA TEZİ

89290

NİLGÜN NURHAN (PEKÖZ) KARA

Danışman

PROF. DR. ERGÜN AYBARS

İZMİR
1999

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Doktora olarak sunulan “ **Türk Siyasi Hayatında Recep Peker** “ adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

30.10.1999

Nilgün Nurhan (Peköz) Kara

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsünün .../.../19... tarih vesayılı toplantısında oluşturulan jüri, Doktora Öğretim Yönetmeliğinin maddesine göre Anabilim Dalı doktora öğrencisi Nilgün Nurhan (Peköz) Kara “ **Türk Siyasi Hayatında Recep Peker** “ konulu tezi incelenmiş ve aday .../.../... tarihinde saat’da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan ana bilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin olduğuna oy ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

ÜYE

T.C.
BAYINDIRLIK VE İSKAN BAKANLIĞI
İdari ve Mali İşler Dairesi Başkanlığı
ANKARA

SAYI : B.09.0.İMİ.0.00.00.34/ 3796
KONU :

29 TEMMUZ 1999
...../...../1999

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İLGİ : 22/07/1999 gün ve 578 sayılı yazınız.

İlgi yazınızla talep edilen, "Türk Siyasi Hayatında Recep Peker" konusunda kütüphanemizde herhangi bir kaynak bulunmamaktadır.

Bilgilerinizi rica ederim.

Aktan KAPLAMA
Bakan a.
İdari ve Mali İşler
Dairesi Başkanı

Şb.Md. : N. KOCAZEYBEK 29/7 00

Dai.Bşk.Yrd. : B. BALLI 29/07/99 75

ÖNSÖZ

Bu çalışma ile, 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılışı ile Mustafa Kemal tarafından Meclis Katibi Umumiliğine getirilen; ~~1923~~ ¹⁹²⁰ kadar da Türkiye Büyük Millet Meclisi Milletvekilliği görevini sürdüren; yeni kurulan devletin zor günlerinde İçişleri ve Savunma Bakanlıklarını üstlenen Mehmet Recep Peker’in Türk siyasi hayatındaki yerini incelemeyi amaçladık.

Milli Mücadelenin ağır şartlarında çetin mücadeleler veren, genç Cumhuriyetin kuruluşunda Mustafa Kemal’in silah arkadaşlığının yanında kalem ve fikir arkadaşı da olan bir devlet adamı hakkında uzun yıllar görev yaptığı birimlerde doküman bulamamanın sıkıntısının yanında ailesinin yaşayan fertleri ile yaptığım görüşmelerde mevcut aile arşivinin de Mehmet Recep Peker’in ölümü ile yakıldığı bilgisini edindim.

Çalışmanın;

I. Bölümünde Mehmet Recep Peker’in hayatı ve kişiliği konularına yer verilmiştir.

II. Bölümde 1923-1946 arası, tek parti dönemindeki siyasi olaylar ve bu olayların gelişiminde Recep Peker’in etkisi üzerinde durulmuştur.

III. Bölümde çok partili siyasi hayata geçişte etkili olan iç ve dış etkenler ve dönemin muhalefet partisi Demokrat Partinin kuruluşuna yer verilmiştir

IV. Bölümde çok partili seçimlerden sonra Başbakan olan Recep Peker ve bu dönemin önemli siyasi olayları konu edilmiştir.

V. Bölümde Mehmet Recep Peker’in fikri yapısını şekillendiren belli başlı konuları ana çizgileri ile vermeye çalıştık.

Çalışmada, arşivler, yayınlanmış belgeler, dönemin olaylarını yaşayan kişilerin hatıraları, inceleme araştırma eserlerinin yanında, o dönemde gelişen olayların basına yansıyan şekli ile pekiştirmeyi amaçladık. Bütün bunlar, demokrasi yolunun zorluğunu gösterdi.

Konu seçimimde ve çalışmalarımın yürütülmesindeki yardımlarından dolayı Hocam Prof. Dr. Ergün Aybars’a teşekkür ederim. Ayrıca, yardımlarından dolayı Doç. Dr. Ahmet Özgiray hocama, arşiv ve kütüphane çalışmalarında yardımcı olan çalışanlara, bu çalışmamın yazımında ve düzenlemesinde emeği geçenlere, eşime ve en büyük fedakarlığı gösteren biricik kızım Aynaz Aslıhan’a teşekkür ediyorum.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	1
İÇİNDEKİLER.....	11
KISALTMALAR.....	V
GİRİŞ.....	1

BÖLÜM I

A. MEHMET RECEP PEKER'İN HAYATI

a. Ailesi, Eğitimi ve Askerlik Hayatı	3
b. Kişiliği	4
c. Siyasi Hayatının Başlaması	6

BÖLÜM II

A. 1923'TEN BAŞBAKANLIK DÖNEMİNE KADAR SİYASİ HAYATTA M. RECEP PEKER

a. Recep Peker'in Hakimiyet-i Milliye'nin Başına Getirilişi	10
b. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu Maddelerinin Görüşülmesi	11
c. Rauf (Orbay) Bey ve Recep (Peker) Bey	14
d. Terakkiperver Cumhuriyet Fırka – Şeyh Sait İsyanı ve M. Recep Peker...17	
e. İstiklal Mahkemeleri ve M. Recep Peker	23
f. Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı	24

B. TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ VE ÖZELLİKLERİ

a. Tek Parti Dönemindeki Gelişmeler ve M. Recep Peker	28
b. Türk Ocaklarının Kapatılması	39
c. M. Recep Peker, Ülkü ve Kadro Dergileri	40
d. Parti Genel Sekreterliğinden Affedilişi	44

BÖLÜM III

A. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ

a. Çok Partili Hayata Geçiş Etkileyen Faktörler	47
a.1. Dış Faktörler	47
a.2. İç Faktörler	50
b. Demokrat Partinin Kuruluşu	55

BÖLÜM IV

A. M. RECEP PEKER'İN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ

a. II. Dünya Savaşı Sonrası İç ve Dış Durum ve Seçimlerin Erkene Alınışı.....	59
b. Sovyet Tehdidi	62
c. Truman Doktrini	66
d. Peker Hükümetinin Kuruluşu Öncesi Olaylar	68
e. M. Recep Peker'in Başbakan Oluşu	70
f. Peker Hükümetinin Programı	72
g. 7 Eylül Kararları	84
h. Peker Hükümetinin 6 Aylık Çalışması	90
i. Sıkıyönetimin Uzatılması	92
j. Peker ve Basın Kanunu	95
k. Muhtar Seçimleri	98
l. Kabineye Karşı Hücumlar	102
m. İzmir Olayı	104
n. C.H.P. ve D.P. arasındaki Gerginlik	106
o. Peker Hükümetinin Çekilişi	122

BÖLÜM V**A. M. RECEP PEKER'İN FİKRİ YAPISI**

a. Devletçilik	129
b. Milliyetçilik	137
c. Halkçılık	140
d. Demokrasi, Hürriyet	143
e. Liberalizm	147
f. Laiklik	149
g. İnkılapçılık	152
h. Hitabet	153
SONUÇ	155
BİBLİYOGRAFYA	157
EKLER	164 - 193

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçem makale
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
C	: Cilt
DP	: Demokrat Parti
S	: Sayfa
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi

GİRİŞ

Türk İnkılabı, şekli anlamda 1908'de I. Meşrutiyetin ilanı ile, eski bir siyasi düzenin zorla atılması ve yenisinin kurulması ile başladı. Fakat bir diğer anlamda da, iki yüzyıldan beri süre gelen olaylardan sonra ortaya çıkmıştır. Hürriyetçi, vatancı ve hatta inkılapçı fikirler batının sınırlarını keşfetmeye giden Türk sivil ve askeri öğrencilerine, diplomatlarına bulaştı: Zamanla bu fikirler Türkiye'de genç subaylara ve memurlara yeni bir itici güç ile 1876, 1908 ve 1920 Meşrutiyet ve halk hareketlerine yol açtı.

Yeni Türk Devletinin kuruluşunda ve ideolojisinde; Fransa, İngiltere ve Rusya'daki gelişmelerle benzerlikler olabilir. Fakat, yakından yapılacak incelemede, bu benzerliklerin çok yüzeysel oldukları görülür. Mehmet Recep Peker de Türk İnkılabının eşsizliğine dikkat çekmektedir.

On dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın başlarında Türkiye'nin batılılaşma hareketlerinin benzerlerini diğer bazı ülkelerde yaşamıştır. Fakat Türkiye'den ciddi farklılıkları vardır. Türk İnkılabında ilerleme geniş alanlarda ve köklü olmuştur.

Türk İnkılabında, milliyetçilik de önemli bir yer tutmuş, milliyetçilik ve batıcılıkla ifadesini bularak bu kavramların birbirlerine hiçte zıt olmadığını göstermiştir.

Türk İnkılabının önde gelenleri, modern dünyanın birbirleriyle çatışan kuvvet bloklarına, ideolojilerine karşı tavırlarını belirleyen farklı tarih görüşündeydiler. Fakat emperyalizm hepsi için tehlike idi. Batıya karşı Rusya'nın sempatisi ve desteğini ararken, Türkiye, Rusya'ya karşı batının yardımını aradı ve batılılaşmayı geleceğinin en iyi umudu olarak değerlendirdi. Lozan Antlaşması sonrasında kazanılan güven, bundan sonraki gelişmeleri kolaylaştırdı.¹

Tek parti dönemini "vesayet rejimi", dönemin Cumhuriyet Halk Partisini "vesayet partisi" olarak nitelendirilmektedir. Vesayet kavramı, rejimin, partinin ve ideolojinin sürekli ve kalıcı bir otoriterlik anlayışı olmayıp, toplumu demokrasiye hazırlamayı amaçladıkları fikrini içermektedir.

¹ Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara, 1988, S.473-478

1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve 1930 Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşları ile çok partili hayata geçiş denemelerinden sonra 1945'te yaşanan geçiş dönemi bu vesayetçi anlayışla kolaylaşmıştır.

Rejim, tek partili olsa da sınırlı bir çoğulculuğa sahiptir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin varlığı, rejimin hukuksal temelini belirleyen 1924 Anayasasında muhalefetin örgütlenmesine yasak konulmaması, parti kongrelerinde görüşlerin rahatça tartışılmış olması, bu sınırlı çoğulculuğun bir göstergesidir.

İdeolojik olarak Kemalizm de, tek parti rejimini meşrulaştıracak herhangi bir öğenin bulunmadığı belirtilmektedir. Türk toplumunda hedeflenen toplumsal, ekonomik ve kültürel hedeflere ulaşıldığında, artık tek parti rejimini hatırlatacak özellikleri de kaybetmiştir.

Yeni devletin kuruluşundan itibaren de meclisteki görevinden gerek tek parti dönemi, gerek çok partili hayata geçiş ve sonrasında dönemin önemli devlet adamı Mehmet Recep Peker'in etkisini, izlerini görmek mümkündür. Hatta Bakanlık ve Başbakanlık dönemlerinden daha fazla Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliği görevi süresince yönetimdeki etkisi yoğunlaşmıştır.²

² Levent Köker, Modernleşme, Kemalizm ve Demokrasi, İstanbul, 1995, S.14-15

I. BÖLÜM

A. MEHMET RECEP PEKER'İN HAYATI

a. Ailesi, Eğitimi ve Askerlik Hayatı

Mehmet Recep Peker, Dağıstan yöresinden Anadolu'ya göç eden bir ailedendir.³ Bu göçlerin en yoğun olduğu yıllar 1858-1864 arasındır.1863-1864 arasında Kafkasyalı göçmenlerin çoğunluğu gelmiştir;ancak bu bölgeden göçmen gelişi kesilmemiş yirminci yüzyılın başlarına kadar devam etmiştir. Göçlerin oluşumunda hem Rusya hem de Osmanlı Devleti'nin etkisi olmuştur. Bu göçlerde Kafkasyalıların (özellikle Çerkezlerin) yüzyıllardır Rusya'nın Kafkasya'ya yerleşmesine karşı direndikleri ve özgürlüklerine olan düşkünlükleri nedeniyle bu ülkeye karşı sürekli başkaldırmaları ihtimalinin varlığı; Osmanlı Devletinin en büyük Müslüman devlet oluşu ve bu ülkede binlerce Çerkez asıllının yaşamakta olduğu gibi faktörler etkilidir.⁴

M. Recep Peker, Kafkas ailelerinden annesi Emine Hanım,babası Mustafa Beyin çocuğu olarak 1889'da İstanbul'da doğmuştur.

1895-1907 yılları arasında tahsilini İstanbul'da Kocamustafapaşa Askeri Rüştiyesi Kuleli Askeri idadisi ve Harp Okulunda yaparak,⁵ Teğmen olarak mezun olmuş, Daha sonra Yemen'e tayin olmuş, ardından İtalyan ve Balkan Harbine katılmış,Birinci Dünya Harbinde Kafkas cephesinde tümen,kolordu ve ordu karargahlarında Kurmay subay olarak görev yapmış,⁶ bu muhaberelelere katıldığından dolayı ⁷1911'de başladığı Kurmaylık tahsilini 1919'da Harp Akademisini birincilikle bitirerek tamamlamıştır.⁸ 1919 senesinde Harb Tarihi Muallim muavinliği yapmıştır. Anadolu'ya geçtikten sonra Gaziantep'in kurtarılmasında hizmetleri olmuştur.⁹

³ Sefer E. Berzek, Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri, İstanbul, 1990, C.2, S.54

⁴ Bedri Habiçoğlu, Kafkasya dan Anadolu ya Göçler, İstanbul, 1993, S.19

⁵ T.B.M.M. Arşivi Dosya No:582

⁶ Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi,Dosya No:AO 132-146

⁷ Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi, İstanbul, 1962, Recep Peker Maddesi

⁸ Harb Akademileri Komutanlığı Şeref Müzesi (Ek22)

⁹ Türk Ansiklopedisi, Ankara, 1977, C26, S.458

idi. Milletvekilleriyle bile, bir Meclis Başkatibi gibi değil hatta üstün bir tarzda konuşurdu.¹⁴

Mahir İz, “Yılların İzi” adlı eserinde Meclise Başkatip aranırken Trabzon Milletvekili Hüsrev Gerede’nin Mustafa Kemal Paşa’ya Recep Beyi tavsiye ettiğini yazmaktadır.¹⁵ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da M. Recep Peker’in senli benli konuştuğuna tanık olduğu Milletvekillerinden yalnız Hüsrev Gerede Beyi hatırladığını, “ ne zaman bir iş için Recep Beyin odasına gitsem çoğunda Hüsrev Beyi odasında görürdüm.” demektedir. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Recep Peker’i tanımlarken “...prensip bildiği konularda¹⁶ hiçbir ödün tanımayan, dik başlı, pek yürekli halkın “dörtörtlük” dediği türden bir kişi idi. Bu nedenle Atatürk ona “pek er”den gelen “Peker”soyadını koymuştu.”¹⁷

Hilmi Uran, M. Recep Peker’in soyadı üzerine şunları yazmaktadır. ”Herkesin kendine bir soyadı alması mecburiyeti bulunduğu günlerde bazı kimseler soyadlarının Atatürk veya İnönü tarafından seçilmiş olmasını kendilerine bir şeref bilerek onlara ricada bulunuyorlar, bilhassa Atatürk de kendi yakın arkadaşlarına bizzat soyadı bulup vermeye merak etmiş halde idi.

Bu arada Atatürk Recep Peker merhuma da önce soyadı olarak Kocaman demişti ve Peker, bu soyadını beğenmeyerek değiştirmesini kendisinden rica ettikçe, Atatürk de, bir azizlik olmak için Kocaman üzerinde ısrar etmiş durmuştu. Fakat Peker merhum bu soyadını hiç kullanmamış ve muttasıl değiştirilmesini Atatürk’ten rica etmiş olduğundan, Atatürk de Recep Bey’i fazla üzmemek için onu değiştirmiş ve hoşuna gidecek bir soyadı bularak Peker demişti.”¹⁸

¹⁴ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, a.g.e., S.45-46

¹⁵ Mahir İz, Yılların İzi, İstanbul, 1975, S.46

¹⁶ Kızı Şehriyar Peker’in Latife Hanımdan edindiği bilgiye dayanarak aktardığı bir anekdot şöyledir: Mustafa Kemal İçişleri Bakanı olan Recep Peker’den Ankara’nın dışında görevlendirilen bir doktorun Ankara’da alıkonulmasını ister. Peker’in Mustafa Kemal’in bu isteğine karşı cevabı şu olur. ” Affınızı arz ederek benden sonra göreve gelecek olan Bakan bu emrinizi yerine getirsin. Ben bunu yapamayacağım.”

¹⁷ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, a.g.e., S. 46

¹⁸ Hilmi Uran, Hatıralarım, Ankara, 1959, S.273-274

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu; Peker için demektedir ki "paraya-pula,mala-mülke düşkün değildi." "Bence Recep Peker kafasının içinde tilki dolaştıramadığı ve düşüncelerini açıkça ve dobra dobra söylediği için,bir doğu ülkesi olan Türkiye'de,bütün ülkücülüğüne rağmen,başarılı bir devlet adamı olarak görev yapamamış,ama namuslu bir devlet adamı olarak ölmüştür."¹⁹

Falih Rıfki ise Peker için şunları yazmaktadır;"...Samimi bir inkılapçı idi...İnanır ve bağlanırdı. Meziyetleri gibi kusurları da bu inanış ve bağlanıştıdır...Bir eyyam politikacısı değildi. Bir savaş adamı idi, devlet ve nizam kaygısını, hırslarının ve öfkelerinin üstünde tutardı...Daima vazife,mesuliyet ve hizmet aşkı ile çalıştı...Zararını görse de kanaatlerini pervasızca müdafaa etti. Faydasını görecekt olsa da yalan söylemedi...Yirmi beş yıl hiç kimse için bir fenalık hesabı yaptığını, kimse için bir öğünü beklediğini ,hiç kimseye herhangi bir arka tertibe katıldığını görmedim."²⁰

Tek parti döneminde " partililik haysiyeti güden şahsiyetli bir partililik hasreti duyanların " başında M. Recep Peker'i sayan Şevket Süreyya Aydemir şunları yazar; "... bilhassa yalnızlığı ile beraber, bazı liderlik vasıfları da olan M. Recep Peker, iyi konuşan, arkadaşları arasında sivrilmiş, askerlik ve devlet hizmeti tecrübeleri geçirmiş, iç politikadan ve dış alemdaki gidişlerden bahsetmeyi seven bir insandı..."²¹

Peker 02.04.1950 tarihinde vefat etmiştir. ²² Edirnekapı Şehitler Mezarlığına defnedilmiştir ²³

c. Siyasi Hayatının Başlaması

Recep Peker 20. Kolordu Kurmayı ve Binbaşı rütbesi ile 4 Şubat 1920'de Anadolu'ya gelip Milli Mücadeleye katıldı.²⁴

¹⁹ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, a.g.e., S.50

²⁰ Falih Rıfki Atay, "Peker'in ölümü", Ulus, 03.04.1950

²¹ Şevket Süreyya Aydemir, İkinci Adam, İstanbul, 1993, S. 396-397

²² T.B.M.M. Arşivi,Dönem 8, Dosya No:582

²³ Edirne kapı Şehitliği Mezarlık Müdürlüğü Arşivi Ada 14, Blok 1, Parsel 1

Meclisin açıldığı 23 Nisan 1920 tarihinde 3500 kuruş maaşla Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına (Katibi Umumiliği, Genel Sekreterliğine) atandı.²⁵ 1. dönem boyunca üç yıl, üç buçuk ay bu görevde kaldı.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığına atanmasından başlayarak Sakarya Savaşına kadar ek olarak Genelkurmay İkinci Şube Müdürlüğü görevini de yaptı.²⁶ Bu görevde iken Türkiye Büyük Millet Meclisinin II. dönem seçimlerine katıldı. 12 Temmuz 1923'te yapılan seçimde 602 oy alarak Kütahya'dan Milletvekili seçildi. 11 Ağustosta Türkiye Büyük Millet Meclisine katıldı. 12 Ağustos 1923'te mazbatasını onaylandı.

Müdafaa i Milliye ve Muvazene i Maliye Komisyonlarında çalıştı. Müdafaa i Milliye Komisyonu Sözcülüğüne seçildi.

Milletvekili seçildiği yıl Halk Fırkası Katibi Umumisi seçildi. Aynı zamanda Hakimiyeti Milliye Gazetesi Başyazarlığına getirildi.

6 Mart - 22 Kasım 1924'te ikinci İnönü kabinesinde Maliye Bakanlığı yaptı.

²⁴ Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi, İ.S.H., Dosya No: 25, künyeli belgede: "1. Ezine'nin Üvecik karyesindeki harp mühimmatını muhafazaya memur olan İhsan çavuş çetesinin tüfek, mühimmat ve mitralyözleri alarak meçhul bir yere gittiklerinden durumun tahkik edilerek bildirilmesinin istendiği,

2. Binbaşı Recep Beyin Üvecik karyesindeki askeri mühimmatı muhafazaya memur olmayıp adı geçen karyede izinli olarak ikamet ettiği "ne dair yazışma mevcuttur.

²⁵ Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Dosya No 21, Bel No 7:

Bu dosyada Recep Beyin Halk Fırkası Katibi sıfatı ile, birinci mecliste görevli mebusların vatanperverane çalışmalarından dolayı Siirt Mebusu Salih Beye gönderdiği kutlama yazısı mevcuttur

" Siirt Mebusu Salih Efendiye,

Halk Fırkası Heyeti İdaresi

Muhterem Efendim,

Yeni teşekkül eden Halk Fırkası umumi Heyeti İdaresi içtimainde, I. meclisde ifai vazife buyuran rufakyi kiramın ve bu mayanda zati alılarının hidematı masbukai vatanperveraneleri derhatır edilerek tarafı acizanamdan istif sari hatrı alilarine musaraat olunması tansip olunmuştur. Zati alıları kıbi kıymettar eski arkadaşlar hakkındaki revabiti samimiyemize tayit ederarzi hürmet eyalarız efendim."

²⁶ Muhterem Vefa Veznedaroglu, Cumhuriyet İdarecileri, İstanbul, 1946, S.38

22 Kasım 1924 – 3 Mart 1925 tarihlerinde Fethi Okyar kabinesinde İçişleri Bakanlığı ve Vekaleten Mübadele, İmar ve İskan Bakanlığına getirildi. Üçüncü İnönü kabinesinde 4 Mart 1925'te Milli Savunma Bakanlığı görevine getirildi.²⁷

1927- 1930 arasında dördüncü İnönü kabinesinde Bayındırlık Bakanı oldu.²⁸ 1928'de CHP Meclis Grubu Başkanı seçildi. 1931'de Cumhuriyet Halk Partisi Genel Katipliğine seçildi.²⁹ 1934'ten sonra İnkılap tarihinin okul programlarına alınmasını sağladı ve 1942'ye değin Ankara – İstanbul Üniversite ve Yüksek okullarında, Harp Akademisinde bu dersi okutup kitabını yazdı.³⁰

²⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Dosya No 0.30 . 18.01, Belge No 0.17.89.11, (Ek11)dosyasında: “Tedavisi için Viyana’ya gidecek olan Müdafai Milliye Vekili Recep Beyin, eşine, doktoru Mahmut Nedim Beye ve Katibi Halil Beylere siyasi pasaport verilmesi için İcra Vekilleri Heyetinin toplantısı ve kararı yer almaktadır.”

Dosya No 0.30 . 18.01, Belge No 0.17.12.9, (Ek12) dosyasında:

“Viyana’da bulunan Recep Beyin nezdinde kurye olarak görevlendirilecek Danyal Efendiye siyasi pasaport verilmesinin görüşülmesi ve kararı mevcuttur.

Dosya No 0.30 . 11.1, Belge No 11.8.20, dosyasında:

Bakanlığı döneminde Kaymakamlık atamaları ve soruşturmalarla ilgili yazışmalar mevcuttur.

²⁸ Bayındırlık Bakanlığı ile yapılan yazışmada arşivlerinde M. Recep Peker ile ilgili belge bulunmadığı bildirilmiştir.

²⁹ T.B.M.M. Arşivi, Dosya No 582, Devre 3., (Ek13)

Aynı zamanda 1931 seçimlerinde hem Kütahya hem Burdur vilayetlerinden milletvekili seçilen Recep Peker, daha önce de yürüttüğü Kütahya milletvekilliğini tercih ederek Burdur milletvekilliğinden istifa etmiştir.

³⁰ PRO. F. O. 371 / E 6203 / 44, H. Knatchbull, Hugessen'den V. Halifax'a, İstanbul, 22.Ağustos.1939

İngiltere, Londra, Public Report Office'ten edinilen bu dokümanda M. Recep Peker ile ilgili şu bilgiler bulunmaktadır:

1880'lerde doğdu. Eski bir subaydı. 1922'de Halk Partisi Genel Sekreteri oldu ve aslında önemli bir güce sahipti. Haziran 1923'te Kütahya Milletvekili oldu. Mayıs 1924'te Halk Partisi Sekreterliğinden istifa etti ve İçişleri Bakanı oldu. 1924 Sonbaharında İsmet Paşa kabinesinin önde gelenlerinden biri olarak değerlendirildi ve başbakanlık için muhtemel adaydı fakat Kasım ayında Başbakan olan Fethi Bey tarafından görevlendirilmesi düşünüldü. 1925 Ocak ayında devlet memurlarının seçimle görevlendirilmesi teklifine karşı çıkması yüzünden istifa etti. İsmet Paşanın Mart ayında güçlenerek geri dönene kadar ara verdiği Halk Partisi Genel Sekreterlik görevine geri döndü. Milli Savunma Bakanı oldu. 1927 yılının başlarında etkisinin azaldığı söylendi. 1927'de Kütahya'dan tekrar Milletvekili seçildi.

Üniversitelerdeki hocaların dersleri o zamanın günlük gazetelerinde de aynen yayınlanıyordu. Bu nedenle derslerden kamuoyu da yararlanıyordu.³¹

Birinci ve İkinci Saraçoğlu kabinelerinde 16 Ağustos 1942 tarihinde Dr. Fikri Tuzer'in vefatından dolayı boşalan İçişleri Bakanlığına getirildi.³² 20 Mart 1943'te bu görevinden ayrıldı.³³

7 Ağustos 1946'da Başbakan oldu. Başbakanlığı 9 Eylül 1947'de son buldu. 1948'de siyasi hayattan çekildi. Kütahya'dan III, IV, V, VI ve VII. dönemlerde, İstanbul'dan da VIII. dönemde Milletvekili seçilmiştir.³⁴

Almanca ve Fransızca bilmektedir.

1931de de.) Fakat İsmet Paşa Kasım'da tekrar kabine oluşturduğu zaman Bakanlık makamını elinde tutmayı bıraktı. Birkaç gün sonra Meclis Savunma Komisyonu Başkanı oldu. 1928 Ekiminde Bayındırlık ve İskan Bakanı oldu. Fakat 1930 Eylülünde tekrar oluşturulan İsmet Paşa Kabinesinde görev verilmedi. Mart 1931'de tekrar Halk Partisi Genel Sekreteri oldu. 1932'de İspanya ve Norveç'i kapsayan uzun bir Avrupa turuna çıktı. 1935'te Kütahya'dan tekrar Milletvekili seçildi. 1936 Haziranında, Meclisteki sandalyesini koruyarak, Başkanın sempatisini aniden kaybederek Halk Partisi Genel Sekreterliği görevinden uzaklaştırıldı. 1939'da Kütahya'dan tekrar Milletvekili seçildi. Milli Mücadelenin son yıllarına kadar Recep bilinmiyordu ve konumunu Cumhurbaşkanı ile arkadaşlığına borçluydu. Bu iri yarı endamlı adam, Başbakan olmak için bitmek tükenmez arzusuyla tutuşuyordu, yine de aşırılıkları mevcuttu.

³¹ Abidin Nesimi, Yılların İçinden, İstanbul, 1977, S.123

³² İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No:5396, (Ek.21)

³³ İçişleri Bakanlığı Arşivi, Dosya No:5396, (Ek.19)

İçişleri Bakanlığı Arşivinde sadece eklerde bulunan belgeler mevcuttur.

³⁴ Türk Parlamento Tarihi, TBMM II.Dönem (1923 – 1927) S. 572 - 573

II. BÖLÜM

A. 1923'DEN BAŞBAKANLIK DÖNEMİNE KADAR SİYASİ HAYATTA RECEP PEKER

a. Recep Peker'in Hakimiyet-i Milliye'nin Başına Getirilişi

Zekeriya Sertel bu olayı şöyle anlatıyor:

İnönü, Zekeriya Sertel'i arıyor;

“İsmet Paşa yolda uzun süre ağzını açmadı. Şehirden çıktıktan biraz sonra bana dönerek,

- Hakimiyet-i Milliye gazetesini nasıl buluyorsunuz.? dedi. Çankaya'ya niçin gittiğimizi o zaman anladım.” Hakimiyet-i Milliye” gazetesi „Milli Kurtuluş Savaşı sırasında Atatürk tarafından kurulmuş bir taşra gazetesiydi. Bütün savaş boyunca Atatürk'ün fikirlerini yansıtmıştı. Fakat günün koşullarına göre çok ilkel ve çok zavallı bir biçimde çıkıyordu. Okurları hemen mebuslardan ibaretti. Ankara'nın dışında okuru yok gibiydi. Asıl Türk basını İstanbul'da toplanmıştı. Ankara'da bile İstanbul gazeteleri “Hakimiyet-i Milliye”den çok satılıyordu. Mustafa Kemal'in başlamaya hazırlandığı yeni savaşı yürütebilmek için kuvvetli bir gazeteye ihtiyaç vardı. Demek, Çankaya'ya bunun için gidiyorduk.

İsmet Paşa'nın sorusuna şu karşılığı verdim;

- Hakimiyet_i Milliye adında bir gazete tanımıyorum, paşam.
- Amacım, “Hakimiyet- Milliye” nin iyi çıkmadığını anlatmaktı. Fakat galiba bu cevap çok sert düştü ve Paşa'nın hoşuna gitmedi. Çünkü İsmet Paşa yolda bir daha ağzını açmadı.

Köşke yaklaştıkça heyecanım artıyordu.

“..... sonra beni yanlarına çağırdılar. İsmet Paşa “ Yeni Matbuat Umum Müdürümüz “ diye beni tanıtırken “Hakimiyet-i Milliye” adında bir gazete tanımadığımı da eklemekten geri kalmadı. Mustafa Kemal hiç duymamış gibi kayıtsız göründü.....

Salonda toplandık, Mustafa Kemal toplantıya başkanlık ediyordu. Toplantıyı açmasıyla kapaması bir oldu. “Hakimiyet-i Milliye” gazetesinin iyileştirilmesi söz

konusuydu. Fakat yararlı bir biçimde konuşabilmek için küçük bir proje hazırlanmasını istedi ve bu projeyi hemen hazırlamak üzere üç kişilik bir komisyonun kurulmasını önerdi. Falih Rıfki Atay, Hakkı Tarık Us ve ben bu komisyona seçildik.

“.....“Hakimiyet-i Milliye” gazetesine verilmesi gereken biçim üzerinde bir proje taslağı hazırladık. Ayak üstü yapılan bu iş, pek ciddi sayılmadı. Projeyi basit bir kağıt üzerine kurşun kalemle yazmıştık. Bu projede şunları öneriyordu ki “Hakimiyet-i Milliye” yi bir taşra gazetesi olmaktan çıkarıp bir milli gazete haline getirmek gerekir. Gazete memleketin her tarafında satılmalı ve aranıp okunmalıdır. Bunun için de bu gazetenin başına bu işten anlar, değerli biri getirilmeli ,ayrıca kuvvetli yazı kurulu kurulmalıdır. Gazete İstanbul gazeteleri ile rekabet edebilmeli, yazıları ,haberleri ona göre hazırlanmalıdır. Aynı zamanda en modern araçlarla donanmış bir basımevi kurulmalıdır. Bütün bunları gerçekleştirebilmek için binasından başlayarak her şeyi yeniden yapmalı ve ortaya canlı,hareketli bir gazete çıkarılmalıdır.

Bir saat sonra tekrar toplandı ve Falih Rıfki hazırlanan projeyi Mustafa Kemal’e uzattı ... Mustafa Kemal, Falih’e dönerek ;

- Zaten ben “Hakimiyet-i Milliye”nin ıslahı için yapılacak şeyi düşündüm düşündüm ve buldum. Bu işi Recep Beyefendiye vereceğim.

Recep Bey (Peker) Atatürk’ün askerlik arkadaşı ,eski bir komutandı.

Mustafa Kemal kararını bildirir bildirmez derhal güya oy alıyormuş gibi birer birer sormaya başladı;

- Siz ne buyuruyorsunuz Yakup Kadri Beyefendi?
- Pek münasip Paşam...,³⁵

b. Teşkilatı Esasiye Kanunu Maddelerinin Görüşülmesi

Görüşmeler sırasında söz alan Saraçoğlu Şükrü Bey ikinci fasılın ara başlığının “Vazife-i Teşriyye” yerine “Büyük Millet Meclisi” olarak değiştirilmesini önermiş ama bu öneri dikkate alınmamıştır. 9. ve 10. maddeler gene ittifakla kabul edilmiş, 11. Maddenin okunmasından sonra Bayezit Mebusu Şefik Bey “ Türk lafının içinde kadınlarda mevcuttur.” diyerek dikkati bu noktaya çekmiştir. Konya Mebusu Refik

Beyin, ” zaten maksadımız odur, kadınlarda rey verecektir.” demiştir. Ahmet Süreyya Bey, 9. maddeye göre ayrıntılı düzenlemenin kanunla yapılacağını kabul edildiğini, bu kanuna göre kadınların oy kullanmadığını ve maddenin bu biçimiyle kabul edilmesi halinde bile “mebus intihabına iştirak edeceklerini ve buraya mebus olarak gelebileceklerini kabul etmemiş olduğumuzu buraya kayıt ve tespit ve işaret ediyorum” demiştir. Daha sonra söz alan Kütahya Mebusu M. Recep (Peker) Bey Ahmet Süreyya Beyin açıklaması ile Türk tabirinin kadınları kapsamadığı anlayışının zapta geçtiğini işaret ederek kendisinin bir önceki maddeyi kadınları da kapsadığı düşüncesi ile onayladığını belirtmiş ve Türkiye’deki durumu ele alarak bütün kadınların bu nitelikte olmadığını, ancak seçilebilecek yeterlikte kadınların bulunabileceğini öne sürmüştür. Bu sorunun, maddenin kanuna göre yorumlanarak değil kanunun bu maddeye göre değiştirilerek çözülmesi gerektiğine işaret eden M. Recep (Peker) Bey, Türk kadınının tamamıyla olmasa bile, erkeklerin yapabileceği her şeyi yapabilecek yetenekte olduğunun altını çizmiş ve “ Türkiye bir halk devletidir, bir halk cumhuriyetidir. Efendiler, Türk kadını bu Türk halkının hiç olmazsa yarısı değil midir ? “ diye sormuştur. M. Recep (Peker) Bey son olarak, ayrıca belirtilmedikçe “ her Türk ifadesinin kadınları da kapsadığını ifade etmiştir. Bu konuşmadan sonra, maddeye “ kadın, erkek her Türk” , “ 5 yıl oturma “ ve “erkek” ifadelerinin eklenmesi ayrı ayrı teklif edilmiş Celal Nuri Bey kasıtlarının erkek olduğunu belirterek, “ iltibasa mahal varsa ‘erkek’ kelimesi eklenerek kabul edilmiştir. (M. Recep (Peker) Bey) “kadın ve erkek her Türk “ biçiminde ki değişikliğin kabul edilmemesi üzerine, alkışlayanları “ kadına hak vermediniz bari alkışlamayın” diyerek uyarmıştır.³⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilat-ı Esasiye Kanununu görüşmeye 6 Nisan günü devam etmiştir. Meclisin 1. devresinin en önemli sorunlarından birini oluşturan Başkumandanlık konusunu düzenleyen 40. madde üzerinde ilk sözü Eskişehir Mebusu Arif Bey almış ve uzun konuşmasında Başkumandanlığın Reis-i Cumhur’a verilmesine karşı çıkarak bu makamın Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin manevi şahsiyetinde kalmasını ve savaş durumunda İcra Vekilleri Heyetinin uygun göreceği bir kişiye verilmesini ve bu kişinin Meclisin tasvibine sunulmasını teklif etmiştir. Encümen

³⁵ Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul, 1977, S.177

³⁶ Faruk Alpçaya, Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluşu (1923-1924), İstanbul, 1998, S. 296-297

Mazbata Muharriri Celal Nuri Bey, dünyanın çeşitli ülkelerinde Başkumandanlık makamının Reis-i Cumhuriyet'e verildiğini örneklerle açıklamış ve bu uygulamanın tevazun-ı kuvva demek olmadığını öne sürmüştür. Daha sonra Kütahya Mebusu M. Recep (Peker) Bey söz almış ve o da uzun bir konuşma yaparak, demokrasilerde kurulan sistemin kişilerin hatalarını telafi ettiğini, Başkumandanlık makamının siyasi tesirlerden arındırılması gerektiğini, demokratik devletlerde Başkumandanlık makamının tek adama verildiğini anlatarak, bir ay evvel önce kabul edilen Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Vekaleti'nin ilgasına dair Kanunla Ordunun kumandasının Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisine verildiğini anlatmış ve Arif Beyin bazı tezlerini değerlendirmiştir. Başkumandanlık ile Hakimiyet-i Milliye ve demokrasinin anlamlarının başka başka olduğunu ileri süren M. Recep (Peker) Bey, Başkumandanlık vazifesinin icra-i bir vazife olduğunu hatırlatarak, Meclisin manevi şahsiyetinden kaynaklanan bu vazifenin de Reis-i Cumhuriyet'e verilebileceğini vurgulamış ve "vakt-i seferde" Heyet-i Vekile'nin inhasıl ve Reis-i Cumhuriyetin tasvibi ile atanan kişinin bu vazifeyi yapabileceğini belirterek bu doğrultuda bir madde teklif edeceğini söylemiştir. Encümen, M. Recep (Peker) Bey'in bu teklifine katıldığını açıklamış, Bozok Mebusu Süleyman Sırrı Bey, M. Recep (Peker) Bey'e " Meclisin hangi hatayı yaptığını " sormuş, M. Recep (Peker) Bey de Divan-ı Muhasebat seçimlerinde hata yapıldığını, Meclisin insanlardan oluştuğunu, bu insanlarında hata yapabileceğini, ancak Meclisin hatasını düzeltebileceğini belirtmiştir...

Değişiklik tavrini verenlerden Ahmet Süreyya Bey tavrini geri almış, M. Recep (Peker) Bey ise yeniden düzenlemiştir. Bundan sonra M. Recep (Peker) Bey'in tavrini tayini esami ile oylanmış ve oylamaya katılan 156 mebusun 112'sinin Kabul, 42'sinin Red ve 2'sinin müstenkif oyu ile kabul edilmiştir. Böylece Teşkilat-ı Esasiye Kanunu teklifinin en tartışmalı maddelerinden biri uzun tartışmalardan sonra, fakat Meclis içinde bir kırgınlığa yada kavgaya yol açmadan bir orta yol bulunarak çözülmüştür.³⁷ Bu maddelerden sonra, Kanun-i Esasi Encümeninin çalışmaları sırasında gazetelerin "veto hakkı" olarak niteleyerek eleştirdikleri Reis-i Cumhuriyet'e kanunları Meclise geri gönderme hakkını veren 35. Madde görüşülmeye başlanmıştır...

³⁷ T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima senesi II, Cilt 7-1, İçtima 13, Sayfa 540-543

Kütahya Mebusu M. Recep (Peker) Bey, veto hakkının başka bir şey ve bu maddenin amacının kanunların ikinci bir defa görüşülebilmesini imkan sağlamaktan ibaret olduğunu örneklerle açıklamış ve Encümenin tadilat teklifi ile maddenin kabul edilmesinin iyi olacağını belirtmiştir.³⁸

Yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanununun hazırlanmasını temel bir mesele olarak gören Mustafa Kemal Paşa, “ fesih “ olarak tanımlanan seçimlerin yenilenmesine ilişkin 25. Madde görüşülürken M. Recep (Peker) Bey’in tadil teklifi doğrultusunda oy kullanan 71 Mebusun desteğini alabilmiştir. Çok daha temel konularda Meclisin desteğini sağlamayı başaran Mustafa Kemal Paşa’nın fesih ve veto hakları konularında amacına ulaşamamasının nedenini, yeni bir devlet kuran Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin, bu özelliğinden aldığı güç ile, bütün yetkilerin tek kaynağı olma anlayışını kıskançlıkla korumasında görebiliriz.³⁹

c. Rauf (Orbay) Bey ve M. Recep (Peker) Bey

1923 seçimlerinin birkaç bağımsız dışında Gazi’nin adayları tarafından kazanıldığı bilinmektedir. Buna rağmen ikinci Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde muhalefet kısa sürede kendini gösterdi. Muhalifler düşüncelerini önceleri Halk Fırkasının meclis grubunda açıklıyorlardı. Sonraları meclis genel kurulunda da eleştiriler yüksek sesle dile getirilmeye başlandı. Muhaliflerin başını eski Başvekil Rauf (Orbay) Bey çekiyordu. Rauf (Orbay) Bey’in ”Cumhuriyet aceleye getirildi” biçimindeki demecini kopardığı gürültünün yanında Rauf (Orbay) Bey başbakan olduğu dönemde,Lozan görüşmelerinin yönetimi açısından İsmet Paşa ile fikir ayrılığına düşmüştü. O günlerden itibaren de meclis içinde kırgınlığını sürdürmüştü.

Bu arada Refet (Bele) Paşa’nın bir ara milletvekilliğinden istifa edip tekrar dönmesi, yani istifasını geri alması, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde bir muhalefet fırkasının kurulacağı söylentilerini güçlendirdi.⁴⁰

³⁸ Faruk Alpkaya a.g.e. S. 358-363

³⁹ T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre II, İctima senesi II, Cilt 8, İctima 24, Sayfa 115-120

⁴⁰ Tefik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi,(1839-1950), Ankara, 1995, S.258-259

Muhalefet, Yunanistan'dan gelen Türk göçmenlerin yerleştirilmesi ile ilgili açılan görüşmede harekete geçti.⁴¹ Daha önce verilmiş gensoru 5 Kasım'da Mecliste görüşülmeye başlandı. 1 Kasım'da Dahiliye Vekili M. Recep (Peker) Bey'e İmar ve İskan vekilliği sebebiyle devredilen mübadele meselesi muhalifleri güçlü bir muhatapla karşı karşıya getirdi. Hükümet Başkanı olarak İsmet (İnönü) Paşa'nın, gensorunun sadece bir bakanlığı değil bütün hükümeti ilgilendirdiği şeklindeki görüşü oylanarak kabul edildi.⁴²

Görüşmelerde ilk söz alan M. Recep (Peker) Bey oldu. Uzun açıklamalar yaparak konuştu. Muhalifler oturdukları yerlerden M. Recep (Peker) Bey'e kısa sataşmalar yapıyorlardı. M. Recep (Peker) Bey konuşmasının devamında: "... Hükümet, milletin huzurunda bağırını sorumluluğa açmış olarak daima karşınızdadır." dedi ve ekledi: "Memleketin gizliliğe, kapalılığa, belirsizliğe ve kararsızlığa tahammülü yoktur. Açığa tenkit yapılmadan, her gün ufukta bir takım tehlike bulutlarının dolaştığını fısıldayarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin, bu körpe varlığın yapısında zararlı karışıklıklar varmış gibi göstermek bu memlekete karşı hainliktir... Herkesin köşede, bucakta koridorlarda, şurada burada, gerçek dışı, asılsız birtakım kuruntularla kamuoyunu bulandırmaktansa, bu herkese eşitlikle açık olan millet kürsüsüne çıkıp oradan söylemesi lazımdır. Gerçekler söylenmez ve yine bu asılsız kuruntuya dayanan telkinlerde bulunulmaya devam edilirse, bunu yapanların, bu memleketin kaderiyle içten ve sağlam bir bağlantıları bulunmadığını hükmedeceğim. Ben kendim bunu böyle kabul edeceğim. Sanırım ki, millet de böyle kabul edecektir..."⁴³

Görüşmelerde⁴⁴ söz alan Rauf (Orbay) Bey göçmenlerden pek çoğunun ilgisizlik ve kötü muamele sonucu ölmüş olmasının korkunç bir skandal olarak dile getirmişti.⁴⁵

⁴¹Loyd Kinross, *Atatürk*, (Türkçesi, Necdet Sander), İstanbul, 1998, s.470

⁴² Dr. Yaşar Kalafat, *Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı Dönemindeki İç ve Dış Olaylar*, Ankara, 1992, S.80

⁴³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, C.2 (1920-1927), Yayına Hazırlayan Prof Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984, S.584

⁴⁴ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, 1839-1950*, Ankara, 1995, S.260

Gensoru tartışmalarında söz alan Rauf Bey eleştirilerde bulunmuştu. Bu eleştirilere Recep Bey şu şekilde cevap vermişti. "Rauf Bey'in konuşmalarına çok dikkat ettim, sırası geldikçe başka tarifler yaptılar ve fakat Cumhuriyet kelimesini kullanmadılar. Yıllarca bu ülkeyi yönetmiş olan Rauf Bey, nedir bu

Tartışmalar büyüdü. Bir soruşturma komisyonu kurulmasını isteyen Rauf (Orbay) Bey'le kendisini Cumhuriyete ihanet ile suçlayan M. Recep (Peker) Bey arasında hakarete varan tartışmalar geçmişti. Rauf (Orbay) Bey'in sözleri bir ara kendisinin Kafkasyalı oluşuna değinilerek "ataların nereden geldiyse, oraya git" gibi sözlerle kesildi. Bununla beraber İsmet (İnönü) Paşa tartışmaların sonunda güvenoyunu rahatlıkla elde etti.⁴⁶

Görüldüğü gibi görüşmeler gensoru özelliğini kaybetmiş takririn tartışmaları da daha çok şahsiyetlerin savunulması şeklinde cereyan etmişti. Rauf (Orbay) Bey'in yıpratılması işi M. Recep (Peker) Bey tarafından üstlenilmişti. Görüşmeleri izleyen muhalif basın Cumhuriyet rejimlerinde demokrasinin var olması gerektiğini, iktidarın farklı fikirlere tahammül etmesi ve zor kullanmaması gibi görüşleri yansıtırken, iktidar

küskünlük ki sırası gelmiş ve arkadaşları fırsat vermişken bile bu kutsal adı söylememekte direnmişlerdir. Dikkat çekicidir ki, Rauf Bey İstanbul'da kıyametleri koparmıştı. Acele oldu, şöyle oldu diye elindeki bütün gücü harcadı. Önünüze geldiği zaman dönüş yaptı ve and içerek Cumhuriyetçiyim, Milliyetçiyim dedi. O zaman tam olarak kendisine güvenim vardı. Bugünkü durumu görünce şüphelerim doğmuştur. Bugün ben, Kütahya mebusu Recep, İstanbul mebusu Rauf Bey'den şüphe ediyorum. Gerçek budur."

Rauf Bey'in cevabı şöyledir." Sekiz saat süren parti görüşmelerinde, milletimden Müdafa-i Hukuk adayı olarak, Halk Fırkasına girmek şartıyla aldığım vekillik dairesinde ve tam anlamıyla Cumhuriyetçi olduğumu söyledim. Daha ne söyleyeyim? Siz de gizli defterler, düşünceler varsa bizde yoktur. Rauf Cumhuriyetçimidir? Rauf ulusal egemenliğin kayıtsız ve şartsız varolduğu bir vatanın evladıdır ve Türkiyelidir. Rauf Cumhuriyetçidir ama Cumhuriyet mi ulusal egemenliğin nedeni yoksa Ulusal egemenlik mi Cumhuriyetin nedenidir? Şimdi ise, kayıtsız şartsız ulusal egemenlik temeline dayanan bir idareyi, demokrasi denilen halkın idaresini kurmak için milletten vekillik aldık. Bazı arkadaşlarımız, milletin bu hakkını milletten alıp şu ya da bu makama, meclisi fesih ve kanunları red hakkını vermek istediler. İşte buna karşıyım. Millet bilsin, dünya bilsin ki ben en kuvvetli bir şekilde ulusal egemenlik taraftarıyım, ilkem budur. Bu nedenle benim için, halkın egemenliğini kayıtsız ve şartsız gerçekleştirecek olan bu hükümetten başka hükümet şekli yoktur.

⁴⁵ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye, Ankara, 1997, S.35

"Recep Bey, Rauf Bey hakkında şüphelerini muhafaza ettiğini aksini söylemez ise şüphelerinin devam edeceğini söyleyerek kürsüden indi. Rauf Bey ise Şöyle cevap verdi:"Sizin her tereddüt ettiğiniz zaman, tekrar tekrar and içmek zorunda mıyım? Hayır, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur"

⁴⁶ Lord Kinnors a.g.e S.470

yanlısı olanlar ise bu tür hareketleri birlik ve beraberliğe vurulmuş darbeler olarak görüyorlardı.⁴⁷

d. Terrakkiperver Cumhuriyet Fırka - Şeyh Said İsyanı ve M. Recep Peker

17 Kasım 1924'te resmen Dahiliye Vekaletine dilekçe ile başvuran Ali Fuat Paşa, Cumhuriyet tarihinin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşunu ilan ediyordu.⁴⁸

“ Fırkalar, memleket için esastır, yeter ki şahsi arzular yerine memleket için çalışılsın. Allah mübarek etsin.” diyerek başvuruyu kabul eden Recep Bey, yeni fırkanın kuruluşunu resmen kabul etmişti.⁴⁹

Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın kuruluşundan sonra ülkede önemli değişiklikler yaşanır. Bir yanda demokrasi havası esmektedir ve önemli tartışmalar başlar. İstanbul basınına göre Terakkiperver Cumhuriyet Fırka “ıstırapların ve hürriyetsizliklerin doğurduğu çocuktur.”Muhafif parti ile birlikte basın da sesini yükseltir.⁵⁰

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından hemen sonra İsmet İnönü, Halk Fırkası Meclis grubuna sıkı yönetim ilanı önerisinde bulunmuş fakat öneri reddedilince 21 Kasım 1924'da sağlık durumunu gerekçe göstererek Başbakanlıktan istifa etmiştir.22 Kasımda da Fethi Okyar yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.⁵¹

Dr. Esat Öz, Fethi Okyar hükümetinin kuruluşunu Kemalistlerin muhalefeti yumuşatması meclisin rahatlatılması olarak değerlendirmektedir. ”Ancak bu yapılırken de parti içi dengelerin göz önünde tutulduğunu söylemek yanlış olmaz. M. Recep (Peker) Bey, Mahmut Esat (Bozkurt) Bey gibi sertlik yanlılarına da hükümette yer verilmesi bunu göstermektedir.”⁵²

⁴⁷ Dr. Yaşar Kalafat a.g.e S.80

⁴⁸ Dr. Yaşar Kalafat a.g.e S.83

⁴⁹ Hakimiyet-i Milliye, 18 Kasım 1924

⁵⁰ Dr. Esat Öz, Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945), Ankara, 1992, S.94

⁵¹ Ahmet Demirel, Birinci Meclisde Muhalefet, İstanbul, 1994, S.603

⁵² Dr .Esat Öz a.g.e S.94

Fethi (Okyar) Bey hükümetinde M. Recep Peker İçişleri bakanlığı görevindeydi. Fakat iki ay sonra Şeyh Sait isyanının çıkması üzerine, ayaklanmanın bastırılmasında "Hükümet enerjik davranmıyor" diyerek görevden ayrılmıştır.⁵³

İnönü anılarında şunları yazıyor:"Edindiğim intibaa göre, isyan süratle genişler haldedir. Bu esnada hükümet içinde münakaşalar olmuş ve İçişleri Bakanı bulunan M. Recep (Peker) Bey istifa etmiş. Hükümet içindeki münakaşalar, hadisenin telakki tarzından ve alınacak tedbirlerden çıkmış, M. Recep (Peker) Bey isyanı daha endişeli bir hava içinde karşılayarak işi, başvekilden fazla ciddiye aldığı için ihtilafa düşmüşler. Bu sebepten ayrılmış."⁵⁴

Şeyh Sait isyanının çıkışı ile Fethi (Okyar) Bey istifaya zorlanmış (4 Mart 1925) ve yerine İsmet İnönü yeniden hükümet başkanlığına getirilmiştir. Aynı gün çıkartılan Takrir-i Sükun kanun ile muhalefetin kesin bir biçimde susturulmasının zemini oluşturulmuş ve tek parti yönetiminin kurulması yolunda en önemli adım atılmıştır.⁵⁵

Yeni Hükümette M. Recep Peker bu kez Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilmiştir. Bu dönemde ilan edilen sıkıyönetim birkaç kez uzatılarak 23 Kasım 1927'ye kadar sürmüştür.⁵⁶ Çıkarılan Takrir-i Sükun kanunu ile de askeri hareket bölgesi ile Ankara'da birer İstiklal mahkemesi kurulmuştur.⁵⁷

⁵³ Lord Kinnors a.g.e S 468'de şunları aktarmaktadır:Rauf ve Refet Bey'lerle Mustafa Kemal arasında görüş ayrılıkları vardı."... Bu konuda Alman tipli, sert tabiatlı bir adam olan Recep Peker de Gazi'ye yaranmak için bir takım önlemlere girişmiş:İstanbul gazetelerine verdiği bir demeçte,devrimlere karşı hareketlerin,istiklal savaşındaki gibi cezalandırılacağını söylemişti.

⁵⁴ Uğur Mumcu,Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925, İstanbul, 1994,S.88

⁵⁵ İsmet İnönü, Hatıralar Ankara, 1987, C.II, S.198

⁵⁶ Ahmet Demirel a.g.e S.603

⁵⁷ Faruk Alpkaya a.g.e S. 165-173

" İsmet Paşa ilk olarak, 31 Temmuz 1338 tarihli Kanuna atfen İstiklal Mahkemesi kurulmasını istemiş ve " memleketin bünyeyi esasıyesine, hayatına, Cumhuriyete olan bir tecavüzüne ve bahusus vatanın herhangi bir köşesinde haricin telkinatına herhangi bir suretle müsaade gösteren muhite T. B. M. M. derakap vaz'iyet eder ve re'sen mahkeme gönderir." Demiştir. İsmet Paşa ikinci olarak, harice karşı set çekmek gerektiğini belirtmiş, ve büyük devletlerle dostluğun zaaf ile yürümeyeceğine dikkat çekmiştir..... İstanbul'a bir İstiklal Mahkemesi gönderilmesini istemiştir..."

Açık celsede Kütahya Mebusu M. Recep (Peker) Bey söz almış ve İstanbul'a gönderilecek İstiklal Mahkemesine hangi salahiyyetlerin verilmeyeceğinin saptanacağını belirtmiş ve selahiyyetleri saymıştır. M.

Mecliste Takrir-i Sükun yasa tasarısı görüşülürken M. Recep Peker basını suçluyordu. M. Recep (Peker) Bey konuşmasına “yalnız nazariyeler göz önüne tutularak yapılmış yanlışların ve gösterilen hoşgörülerin sonucu ve tepkisi olarak yasayı getirdiklerini” söyleyerek başlamıştı.⁵⁸

M. Recep (Peker) Bey sertlik yanlısıydı:”Türkiye’de devlet nüfusu adına gösterilen hoşgörünün sonunda Devlet işlemez hale gelmiştir. Çok yüksek adlar adına yapılmış bazı yasalar da buna yol açmıştır. Basın,özellikle İstanbul basını,Türkiye’de devlet gücü diye ne kadar kutsal yer ve makam varsa hepsini ite kaka meşruluk dışı bir çekişme aracı yapmıştır. Bunlar devlet kuruluşu diye ne varsa hepsini birden yalan ve iftiralarla saldırıp tüm devleti tahrip etmektedirler. Her sabah milletin yüzüne fişkıran mikroplu balgamlar,masum halka devlet gücünün değerli bir şey olmadığını aşılamaaktadırlar. İstanbul gazetelerinin yarattıkları durumu göre Türkiye’de devlet yoktur:Hükümet yoktur,hükümetin dayanağı meclis de yoktur. Herkes özgürlük kavramının kutsallığına bürünen basını her şey yapmaya kudretli olan tek varlık kabul ediyor;ve devleti de basının hakaretlerini içine sindirdiği için de gerçekten buna layık bir zavallı sayıyor.”

Milli Savunma Bakanı M. Recep (Peker) Bey’e göre devlete karşı bu yıkıcı eylemler, bilinerek yada bilinmeyerek iç ve dış etkenlerle birleşir. İşte ayaklanmanın ardında da böyle bir oluşum yatıyor.

Öyleyse?

Öyleyse şiddet!

Recep (Peker) Bey’in anlatımı ile ilgili kanuna göre İstiklal Mahkemeleri Hıyanet-i Vataniyye, dahili ve harici güvenlik, askeri ve siyasi casusluk gibi temel konuda yetkilidir, ayrıca muharebe ve seferberlik sırasında asker kaçakları davalarına bakar. M. Recep (Peker) Bey’e göre söz konusu mahkemeye asker kaçakları davaları dışındaki bütün yetkiler verilmelidir; Çünkü mahkemenin kuruluş gerekçesi Hıyanet-i Vataniyye’ye ilişkin bir suçun harici ve dahili sebepleri karışmış olması ihtimalidir. M. Recep (Peker) Bey buradan yola çıkarak, İstanbul İstiklal Mahkemesine İstiklal Mahkemeleri Kanununun b. C. Ve d. Bentlerine giren suçlara bakma selahiyeti verilmesini istemiştir ve bu konuşmadan sonra hükümet gizli celseye geçilmesini teklif etmiştir.

* Bkz: T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, Devre II, İçtima senesi I, Cilt IV, İçtima 67, S. 214

⁵⁸ Alpay Kabaçalı,Türk Basınında Demokrasi, Ankara, 1994, S.133

“Hükümetimiz,pis kötülük yuvalarını temizleme yetkisi olmadan bu ülkenin yönetimini ele alamaz... İç tehlike içinden yanan yangın gibidir. Eğer devlet kuruluşları,meclisler ve hükümetler,bu yangını patlamadan önce bulup gereken yasal önlemleri alamazlarsa yangın büyüdüktan sonra önlem almaya da zaman kalmaz.

Herhangi bir düşünce ile ve herhangi bir amaçla özgürlüğü yine bizzat özgürlüğe çevrilmiş bir silah gibi kullanmak gerçeğe ve yurt yararına uygun değildir.”⁵⁹

M. Recep (Peker) Bey’e göre Türkiye’deki asıl hürriyetseverler Cumhuriyet Halk Partisi liderleri ve onlarla beraber yürüyenlerdi. Bunu bile muhalefet ve İstanbul basını itiraf etmekten kaçınıyor. Bunlar özgürlük adına özgürlüğü yıkıyorlardı.

Türkiye’de seyahat hakkı,kelam hakkı “kanun dairesinde” serbest değil miydi ? Matbuat diktatörlüğün cari olduğunu yazıyordu. Bir diktatörlükte bu yazılabilir miydi ? Meclis’i satılmışlardan mürekkep gösteriyorlardı. Bu basın böyle birkaç yıl daha devam ettiği takdirde bütün müesseseler çökecekti.”

M. Recep Peker Bey:” Yara elimdir” dedi. Sonra geleceğe ait görüşünü söyledi.: “Tarih görecektir. Cumhuriyetin masuniyeti (güvenliği),meclisin hüsn-ü tedbiri (iyi tedbirleriyle) daima müemendir. (emindir) Ahfad (ilerdeki nesiller)bugünkü günleri mütalaa ederken bu ali Cumhuriyet binasını yıkmak için uzakta ve yakında içi hararetle yanan hainleri teşvik yolunda ilk vasıta olarak İstanbul matbuatını göreceklerdir.”⁶⁰

M. Recep Peker Bey “... İstanbul matbuatına, demek şöyle yapacaklar, böyle yapacaklar. Asla Efendiler ! Şuradaki bu matbuat, şuradaki bu mevcudiyet, şuradaki şu heyet, şuradaki bu müessese filan gibi şeyler, sabit fikirler hükümetimizin zihnine uğramamıştır. Fakat Efendiler ! Bu kanunu eline alan hükümetimiz onu, bu kanunun istimalini istilzam eden hedefler eğer matbuat ise ona, başka bir teşekkül ise ona, başka bir müessese ise ona, başka muzır bir yuva ise ona başka bir vasıta ise ona tevcih edecektir. Hülasa bunu icap eden kuvvet ve şiddetle tatbik edeceğiz.”⁶¹

M. Recep (Peker) Bey Takrir – i Sükun Kanunu hangisine gerekiyorsa ona karşı kullanılacağını açıklayarak sözlerine son veriyordu.

⁵⁹ Uğur Mumcu a.g.e., S.94

⁶⁰ Metin Toker, Şeyh Sait ve İsyanı, İstanbul, 1994, S. 95

⁶¹ Türk Parlamento Tarihi, T. B. M. M. – II. Dönem (1923-1927) II. Cilt S. 26

Milli Savunma Bakanı M. Recep Peker'in basına karşı yaptığı suçlamalara, Ahmet Emin Yalman Vatan'daki başyazısıyla şöyle cevap vermiştir:

“ Memlekette yapılan her şeyi doğru her yazılanı hata diye göstermek yanlış bir hareket olur. İstanbul gazetelerinin iyilikleri, herhalde hatalarından üstündür. Her dakika harice ve memleketin içinde cehalet ve taassuba karşı tesirli bir faaliyet göstermek vazifesini taşıyan milli bir vasıtayı (yılan) kelimesi ile vasıflandırmak M. Recep (Peker) Bey gibi bir devlet adamından hiç beklemediğimiz bir hareket tarzıdır. Dünyanın her yerinde devlet adamları tenkide hararetle taraftar görünürler, Fakat fiili suretle tenkit vazifesini yapan gazetelerden hoşlanmazlar.

Gazetecilerimizi milli ölçülerle başka memleketlerin gazeteleri ile mukayese edersek netice herhalde gazetelerimizin lehine çıkar. Bizde hatalı fikirler savunan gazeteler bulunabilir. Fakat milli emellere düşman gayelere alet olan, zengin sermaye sahiplerinin menfaati uğruna hadiseleri tahrif eden sınıf düşmanlığını körükleyen, yabancı tesiri altında bulunan bu çeşit gazetecilik bizde her yerden azdır.

Biz M. Recep (Peker) Bey'in acı sözlerini ani bir sinirliliğin neticesi diye kabul ediyoruz. Bunu hükümetin yarın tutacağı politikaya belirti diye karşılamak istemeyiz. Hükümetin taşıdığı vazife ağırdır. Tutacağı usuller, içtihadımıza aykırı bile olsa, gayeyi memlekete faydalı sayarız. Bu cihetle irtica meyillerini, Cumhuriyete karşı olan her türlü düşmanlık istidatlarını, memleketin gelişmesine engel olacak bütün teşebbüsleri önlemek hususunda ki hedefinde hükümetin tam bir başarıya erişmesini memleket hesabına dileriz “⁶²

Şeyh Sait üzerinde çalışmaya başlayan Diyarbakır İstiklal Mahkemesi Terakkiperver Cumhuriyet Parti mensuplarını isyancılarla ilişkilerini tespit ederek kendi kaza çevresindeki Terakkiperver Cumhuriyet Fırka şubelerinin kapatılması kararını almıştır.

Terakkiperver Cumhuriyet Partisinin yanında, “ ... Terakkiperver Cumhuriyet Parti binalarındaki araştırmaları tenkit eden Tanin gazetesi de kapatılarak, başyazarı Hüseyin Cahit (Yalçın) ve arkadaşları Ankara İstiklal Mahkemesine sevk edildiler ... Nitekim bir taraftan İstiklal Mahkemesi Terakkiperver Cumhuriyet Parti aleyhinde

⁶² Alpay Kabaçalı a.g.e S.133

vesikalar ararken diğer taraftan Meclis kürsüsünde Milli Savunma Bakanı M. Recep (Peker) Bey şöyle konuşuyordu:

Bu fırkanın (Terakkiperver Cumhuriyet Partisi) isyan ve tahrikat karşısındaki hakiki vaziyeti henüz belli değildir. Ancak Paşa Hazretleri (yani Kazım Karabekir Paşa) Fırkasının azalarından bazı maznunları bekleyen fena ihtimalleri düşünerek şimdiden efkarı umumiye önünde ihtiyatlı olmak niyetinde midir ? ”

Fırka liderleri mesela Rauf Bey hakkında da doğru olmadıkları sonradan meydana çıkan rivayetler yayılıyordu... ⁶³ Nihayet bunlar vesile edilerek Fırka şubelerinde araştırmalar başladı. ⁶⁴

Gelişmeleri, Meclis içinde ikinci bir fırkaya,yani Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına ulaştıran ve milli mücadelenin başlıca öncülerini iki cepheye ayıracak olan olaylar,”Mebus olan Kumandanların vaziyeti ve ordunun siyasetten ayrılması hakkında hazırlanan bir kanunla” kuvvetlendi.

İnönü,”Bu parçalanışın suçluları kimlerdir?Sorusuna “hiç kimse”cevabını veriyor. İnkılabın o günün şartlarında tek otorite ve tek irade istediğini, Gazi'nin bunun peşinde olduğunu ve Halk Fırkasının, bu tek iradenin icracısı olan müttefik bir kadro olması”gerektiğini ifade ediyor. Karşı tarafın ise,demokrasinin bir karşılıklı murakabe istediğine inandığını,bir diktatörlüğe gidişten korkulduğunu belirtiyor. Karşı tarafın da bu düşüncelerinde haklı olduğunu,fakat Atatürk'ün,meclis açılırken ilan ettiği iki hedeften birinin,demokrasinin tekamülü,demokrasi organlarının kuruluşu değil miydi. Karşılıklı murakabe ve dolayısıyla çok partili rejim...

Fakat inkılabın henüz daha son sözünü söylemediğini,klasik organları ile bir batı demokrasisinin yaşayabileceği zemini henüz hazır değildi. " Zaman henüz,çok şeylere gebeydi..."⁶⁵

M. Recep Peker Peker'in Milli Savunma Bakanı olduğu dönemle ilgili Kılıç Ali eserinde şunları aktarmaktadır:"Recep Peker'in Milli Savunma Bakanı olduğu tarihlerdeydi. Bazı kimseler bir müddetten beri Atatürk'e M. Recep Peker aleyhinde bulunuyorlar,bu aleyhtarlığı hatta Milli Savunma Bakanlığında büyük suiistimaller

⁶³ Abdi İpekçi (Yayına hazırlayan), İnönü Atatürk'e Anlatıyor, İstanbul, 1997, S.30

⁶⁴ Şevket Süreyya Aydemir, Tek Adam C.III, İstanbul, 1985, S.225

⁶⁵ Abdi İpekçi, a.g.e S. 94

olduğu isnadına kadar vardırıyorlardı. Bu mütemadi söylentilerin Atatürk üzerinde tesir yapmaması imkansızdı.

Devlet Reisi olarak Atatürk'ün hassasiyet göstermesi ve M. Recep Peker kıratında bir devlet adamı hakkındaki söylentilerin hakikati üzerine aydınlık serpilmesi zaruri idi. Bununla beraber ben şahsen, M. Recep Peker hakkındaki isnatların hiçbirisinin doğru olmadığına ve bunların hep çekememezlikten, kendisini Atatürk'ün gözünden düşürmek için yapılan iftiraldan ibaret olduğuna inanıyordum. Çok muhtemeldir ki, açıktan açığa ifade etmemekle ve kendisini bir nevi sigaya çekmekle beraber Atatürk'te aynı kanaatteydi.⁶⁶

e. İstiklal Mahkemeleri ve M. Recep Peker

İsmet Paşa ilk olarak hükümet adına, 31 Temmuz 1938 tarihli kanuna atfen İstiklal Mahkemesi kurulmasını istemiş ve “memleketin bünye-i esasiyesine hayatına, Cumhuriyete olan bir tecavüzüne ve bu husus vatanın herhangi bir köşesinde haricin telkinatına herhangi bir suretle müsaade gösteren Muhite Büyük Millet Meclisinde rekap Vaz'ıyed eder ve re'sen mahkeme gönderir.” demiştir. İsmet Paşa, ikinci olarak, harice karşı set çekmek gerektiğini belirtmiş ve büyük devletlerle dostluğun zaaf ile yürümeyeceğine dikkat çekmiştir.⁶⁷

İstanbul İstiklal Mahkemesinin görev ve salahiyetlerinin görüşüldüğü toplantıda Recep Bey'en söz almıştır. Recep Bey anlatımı ile, ilgili kanuna göre, İstiklal Mahkemeleri Hıyanet-i Vataniye, dahili ve harici güvenlik ve askeri ve siyasi casusluk ve su-i kast gibi temel konuda yetkilidir, ayrıca muharebe ve seferberlik sırasında asker kaçakları davalarına bakar.

Recep Bey'e göre, söz konusu mahkemeye, asker kaçakları davaları dışındaki bütün yetkiler verilmelidir. Çünkü, Mahkemenin kuruluş gerekçesi, Hıyanet-i Vataniye'ye ilişkin bir suçta harici ve dahili sebeplerin karışmış olması ihtimalidir. Recep Bey, buradan yola çıkarak, İstanbul İstiklal Mahkemesine, İstiklal Mahkemeleri Kanununun üçüncü maddesinin b, c, ve d bendlerine gören suçlara bakma salahiyeti

⁶⁶ Kılıç Ali, Atatürk'ün Hususiyetleri, İstanbul, 1955, S.93-94

⁶⁷ Faruk Alpkaya a.g.e. S. 165-166

verilmesini istemiştir ve bu konuşmadan sonra, hükümet gizli celseye geçilmesini teklif etmiştir.⁶⁸

1 Aralıkta Antalya Mebusu Rasih Efendinin Meclis'e verdiği İstanbul İstiklal Mahkemesinin, "İstiklal Mahakimi Kanununun üçüncü maddesinde ki bütün esaslarla yetkili kılınmasını isteyen teklifi ele alındı. Muhalif başının "İstiklal Mahkemesinin yetkisi kısıtlanıyor" şeklinde yorumlandığı teklif için, Adliye ve İçişleri Komisyonlarının hazırladıkları, mazbatada, İstiklal Mahkemesi'nin (b) fıkrası ile dördüncü ve beşinci maddeleriyle yetkili kılınmalarını uygun bulduklarını bildiriyorlardı. İstiklal Mahkemesinin yetkisinin kısıtlanmasını isteyenlerin karşı çıkışları olayın yalnızca bir basın suçu oluşu sebebiyle etkili oldu. Hükümet adına konuşan Recep Bey İstiklal Mahkemesinin yetkisinin Meclis tarafından yasa ile tespit edileceğini hatırlatarak; Hükümetin İstiklal Mahkemesinin yetkisinin ve görev alanının genişlemesinden yana olduğunu belirtti. Fakat bu istek de etkili olmadı. Ek oylama sonucunda 158 ay kullanıldı. Önerge 63 ret, 6 çekimser oya karşılık 89 oy ile kabul edildi.

Kurulduğunda kanunun bütün maddelerinde ki görevleri yapmakla yetkili olan İstiklal Mahkemesi'nin yetkisini sınırlamak isteyen girişim sonuçsuz kaldı. Hükümetin bu girişime karşı fazla direnmemesi de, İstanbul İstiklal Mahkemesinin kurulmasının yalnızca bir uyarı amacını taşıdığını gösteriyordu.⁶⁹

f. Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı

Paris elçiliğinden Türkiye'ye dönmüş olan Fethi Bey,9 Ağustos 1930'da Mustafa Kemal'e ,hükümetin mali ve iktisadi politikalarındaki başarısızlığından, mecliste serbest eleştirinin yokluğundan yakınan bir mektup yazdı. Buna dayanarak,yeni bir parti kurma konusunda Cumhurbaşkanının görüşlerini rica ediyordu. Mustafa Kemal hürriyet ve tartışmaya inancını teyit ederek Fethi (Okyar) Bey'in laik Cumhuriyetin temel ilkelerini kabul etmesine memnuniyetini belirtti.12 Ağustosta Fethi Bey Serbest Cumhuriyet

⁶⁸ Faruk Alpkaya a.g.e. S. 172

⁶⁹ Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, 1920-1927, Cilt.1-2, İzmir, 1988, S.232

Fırkası'nın tüzüğünü,cemiyetler kanunu uyarınca tescil edilmesi isteğiyle İstanbul Vali Vekili'ne verdi. Program daha fazla hürriyet,daha az vergi ilkelerini içeriyordu.⁷⁰

Fırka programında ayrıca, “Fırka bir dereceli intihap usulünün tesisini ve siyasi hukukun Türk kadınlığına da teşmilini müdafaa edecektir.”

Bilindiği gibi aradan çok zaman geçmemiş, Cumhuriyet Halk Fırkası da kadınlara oy hakkı tanımıştır. Fırka programında; laik cumhuriyet esası, ilk madde olduğu halde yapılan yenilikleri benimsemeyenler bu hareketten cesaret almışlardır.⁷¹

Atatürk'e Halk Partisinin adının Cumhuriyet Halk Partisi olmasını öneren Peker'in bu fikri kabul edilmişti. Yeni kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkanın da ismini belirleyen Peker olmuştu.⁷²

Falih Rıfki Atay, Serbest Cumhuriyet Fırkanın kurulduğu günlerde Bayındırlık Bakanı olan Recep (Peker)'le karşılaştığını, Recep (Peker)'in kendisine:

“ Mustafa Kemal İsmet Paşayı mı tutacak, Fethi Beyi mi ?“ dediğini o günün meclisinde aynı tereddüdün yaşandığını fakat hepsinin Recep (Peker) gibi olmadığını ifade etmektedir. “ Büyük çoğunluk eğer ikinci ihtimali kuvvetli bulsa, hemen yeni partiye kayacak halde idi, için için kaynaşmadır gidiyordu “ diye yazmaktadır.⁷³

Prof. Dr. Taner Timur Serbest Cumhuriyet Fırkanın kuruluş dönemi ile ilgili şu yorumda bulunuyor,”...1929 ekonomik buhranında burjuva demokratik hak ve hürriyetlerin iadesi ile rejimi yumuşatmak yada büsbütün sertleştirmek. Görünüşe göre Serbest Fırka birinci yolun denemesidir.⁷⁴

Aslında Serbest Fırka hareketi bir danışıklı dövüş olup,gerçek bir çok partili hayata geçişten uzaktır. Bizzat Atatürk'ün isteği ile yakın arkadaşları tarafından kurulmuş fakat Atatürk de dahil bütün Cumhuriyet Halk Fırkanın ve onun en sağlam toplumsal dayanağı olan bürokratik kadroyu hedef alan muhalefet güçlerini harekete geçirince yine onun telkini ile kapatılmıştır...

⁷⁰ Bernard Levis,Modern Türkiye'nin Doğuşu,Ankara 1988, S.279

⁷¹ Asım Us, Gördüklerim,Duyduklarım,Duygularım, İstanbul, 1964, S.144

⁷² Samet Ağaoğlu, Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul, 1949, S.16

⁷³ Falih Rıfki Atay, Çankaya, İstanbul, 1980, S. 574

⁷⁴ Prof. Dr. Taner Timur, Türk Devrimi ve Sonrası, Ankara, 1993, S.159

Atatürk böyle bir teşebbüsü neden desteklemişti ? Kurtuluş savaşı yıllarında bir komünist partisi kurdurarak sol akımları kontrol altına almak istemesi gibi şimdi de rejime muhalefeti açığa çıkararak kontrol edebilmek için mi ? Yoksa, Serbest Fırka kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nun ileri sürdüğü gibi,"Fırka teşkili,muhalif fikri taşımak gibi cüretleri ta kökünden kesip atmak için mi?Yahut da rejime yeni bir yön arandığı yıllarda halkın temayüllerini öğrenerek yararlanmak amacıyla mı?"

Sonraki gelişmelerin bunlardan ilk iki görüşe ağırlık kazandırdığını, fakat, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasını "Cumhuriyet Halk Fırkası yöneticilerinin samimi olarak çok partili bir hayat arzu edip etmemelerinde değil,rejimin bir nevi aynasını teşkil etmesindedir."

Taner Timur yorumlarına şu şekilde devam etmektedir: "Serbest Fırka, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın devletçiliğe kaydığı bir yılda kurulmuştur. Fırkaya "Serbest" ismini bulan da bu devletçiliği en koyu ve en faşizan şekilde anlayan ve uygulamaya çalışan Recep Peker olmuştur. Fırka,Cumhuriyet Halk Fırkasından ayrı kalkınma yolu olarak, klasik liberal yolu seçmiştir"⁷⁵

1930'daki iki partili hayat denemesi,hem tek-parti yönetiminin, hem de bununla ilişkili olarak toplumsal ve ekonomik hayatın alacağı yön üzenindeki etkileri oldukça önemlidir. Bu deneme ilk olarak 1925-1026 yılından sonraki hem toplumdaki huzursuzlukların hem de Cumhuriyet Halk Fırkası'nı konumunun önemli barometresi olmuştur.

Dr. Esat Öz,"Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın çok kısa sürede her kesimden insanın toplandığı bir muhalefet partisi haline gelmesinde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın ve iktidarının başarısızlığını kanıtladığını ileri sürüyor ve diyor ki:" Serbest Cumhuriyet Fırkası düşünüldüğü gibi Cumhuriyet Halk Fırkası'nın eksiklerini ve hatalarını gösterecek ve eleştirecek küçük bir "parlamento içi parti"değil tüm muhalif ve hoşnutsuz kitleleri içinde barındırmaya başlayan,iktidarın kuvvetli bir adayı olduğunu gösteren ve parlamento dışında da gelişen bir "kitle partisi" olmuştur.⁷⁶

Fethi Okyar, Ahmet Ağaoğlu ve Süreyya İlmen'in savunduğu görüşe göre, Cumhuriyet Halk Fırkası kendisi karşısında bir muhalefete katlanamamış ve iktidarı

⁷⁵ Prof. Dr. Taner Timur, a.g.e., S.160

⁷⁶ Dr. Esat Öz a.g.e, S.106-107

yitirmesi ihtimali karşısında Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kuruluşundan itibaren bu partinin kapatılması doğrultusunda baskılar yapılmış, olaylar körüklenmiş ve hatta düzenlenmiştir. Şu halde, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması zorunluluğu Cumhuriyet Halk Fırkası'nın bu tutumu sonucu olmuştur. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması Mustafa Kemal'le karşı karşıya geldiği içinde olsa Fethi Okyar'a göre bu durum "Hiçte kendiliğinden vücut bulmayan faktörlerden" olmuştur.⁷⁷

Ağaoğlu'na göre, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın istediği gibi hareket etmesi için Serbest Cumhuriyet Fırkası'nı yok etmeye yönelik eylemleri Gazi Mustafa Kemal'i dahi aşmıştır. Örneğin; 20 Eylül 1930 gecesini Gazi'nin yanında buldukları sırada, Serbest Cumhuriyet Fırkası için M. Recep (Peker) " bozguncu " demekten çekinmemiş ve gene M. Recep (Peker) Gazi'nin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni 1 Kasım 1930'da açarken yaptığı söylevde seçim güvenliğinden söz etmesi üzerine sonradan onun yüzüne karşı, gerekirse Gazi'ye karşı bile direneceğini söylemişti.⁷⁸

15 Kasım günü Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan toplantıda eleştiriler Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın rejim düşmanlığı ile suçlanmasına kadar varmış, özellikle Ali (Çetinkaya) Bey, Rasih (Kaplan) Bey ve M. Recep (Peker) Bey suçlama ve saldırıları yeni Fırkanın kapatılmasını istemesine kadar uzamıştır.⁷⁹

Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılmasında son fırtına T. B. M. M. 15 Kasım 1930 tarihli toplantısında koptu. Fethi (Okyar) Bey, Dahiliye Vekili Şükrü Bey hakkında 6 Kasım günü, Belediye seçimleri esnasında, seçimlerde Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kazanmasını sağlamak üzere hükümet kuvvetlerinin kullanılmasını protesto eden bir gensoru görüşmesi açılmasını istedi. Söz alan İsmet Paşa, Cumhuriyet Halk Fırkası mebuslarının da seçimler hakkında pek çok şikayetleri olduğunu ve bu meselenin T. B. M. M. nezdinde ve kamu oyu önünde görüşülmesinin iyi olacağını belirtti. İsmet Paşa'nın 15 Kasım'da görüşme isteği Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edildi.⁸⁰

⁷⁷ Doç. Dr. Çetin Yetkin, Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı, İstanbul, 1982, S.229

⁷⁸ Doç. Dr. Çetin Yetkin, a.g.e., S.230

⁷⁹ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., S. 81

⁸⁰ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., S. 81

Bundan sonra demokrasi lafına bir süre ara verilecekti. Bunun yerine, tek parti yönetimi güçlenecektir. "Bundan sonra partinin kuvvetli adamı genel sekreterliğe atanan Recep Peker olacaktı. Sert fakat akıllı bir müstebit olan M. Recep (Peker) Bey'in politika felsefesine göre Gazi'nin ilk zamanlardaki "adım adım yapmak istediği şeyler" kuvvet ve baskı yoluyla elde edilmekte idi.

Bunun yanında, İsmet Paşa'nın söylediği gibi halkla ilişkisini kaybetmiş olan parti daha yumuşak bir araç haline getirilecek şekilde yeniden örgütlendirildi."⁸¹

" Birinci Dünya savaşı sonucunda Anadolu ve Rumeli'nin işgali gündeme gelince yer yer Reddi İlhak ve Müdafai Hukuk Cemiyetleri ortaya çıktı. Mustafa Kemal, Sivas Kongresinde bunları Anadolu ve Rumeli Müdafai Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirdi... Cumhuriyet Halk Fırkası kuruldu. Artık 1923-1945 yılları arasında sürecek "Kemalist tek parti" dönemi başlamıştı. 1924 ve 1930'da iki kez çok parti deneyimine gidildi ise de kısa sürüde vazgeçilmek zorunda kalındı. Çünkü çok köklü bir devrim süreci yaşayan ve demokrasi geleneği bulunmayan toplum buna hazır değildi.

Kitle partileri gibi "Ocak" birimlerine dayalı olan Cumhuriyet Halk Fırkası örgütü 1936 yılında doğrudan devletin yönetim ve denetimine verildi. İçişleri Bakanı aynı zamanda partinin genel sekreteri, valiler de il başkanı oldularsa da üç yıl sonra bundan vazgeçildi."⁸²

B. TÜRKİYE'DE TEK PARTİ DÖNEMİ ve ÖZELLİKLERİ

a. Tek Parti Dönemindeki Gelişmeler ve M Recep Peker

Tek parti sistemlerinin ancak diktatörlükle bağdaştığı genel bir kanıdır. Komünist ve Faşist tek partiler bu kanıyı doğrulayan örnekler olarak görülür. Ama bu durumun çok ünlü ve önemli bir istisnasını "Kemalist Tek Parti" modeli oluşturmaktadır. Kemalist tek parti Cumhuriyet Halk Partisi ile Komünist ve Faşist tek partiler arasındaki fark yalnız ideolojik düzeyde görülmez. Hedefi yansıtan ideolojik

⁸¹ Lord Kinnors a.g.e., S 687

⁸² Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, Siyaset Bilimi, Ankara, 1992, S.204

farklılık,Kemalist tek partinin yapısında ve Devlet içinde oynadığı rolde de önemli farklılıklar yaratır.

Kemalist tek partinin görevi,toplumu çoğulcu bir demokrasiye hazırlamaktı. Tek Partili sistem, sürekli değil sadece bir geçiş dönemi olarak öngörülmişti. Başlangıçta Memur-Esnaf komiteleri görünümünde ki “Ocak” örgütlenmesine dayalı yapısı, totaliter partilerden çok kitle partilerine benziyordu. Partinin kapısı herkese açıktı.⁸³

“... Resmen her kademedeki bütün yöneticiler seçimle iş başına geliyorlardı: uygulamada plüralist sistemlerde olduğundan daha yolsuz cereyan eder görünmüyordu...”⁸⁴

Başka bir deyişle Atatürk’ün tek partisi dışında bulunmayan çoğulculuğu içinde yaşıyordu. Geleceğin muhalefeti ve daha sonra demokratik iktidarı da gene oradan çıktı. Partinin ideolojisini yansıtan altı ilke Anayasada da yer aldığı halde , o ilkelere ters düşen iktidarların “Tek Parti Anayasasından” hemen hiç yakınmaları olmadı.

Tek parti sistemi Türk Milletine yakışan sürekli ya da ideal bir sistem olarak değil, devrimi koruyacak geçici bir tedbir olarak savunulmuştur.1924 ve 1930’da Muhalefet Partilerininin kurulması, her iki deneyimde kısa ömürlü olmasına rağmen teşebbüslerde bulunmuş olması bile başlı başına çok anlamlıdır. Nihayet 1045-1950 yıllarında barışçı yoldan bir çok partili sisteme geçişi Kemalist rejimin bu “ demokratik yönetimini” dikkate almaksızın anlamak mümkün değildir.⁸⁵

Prof. Dr. Bahri Savcı tek partiye yönelmenin sebeplerini şöyle açıklar;Bu dönemde tek parti içinde kuvvetli, etkili, dinamik, inkılapçı ve ihtilalci zihniyete sahip ve iyi niyetli düşünce ve aksiyon merkezleri, Türkiye’de zaten tek partili bir rejim bulunduğunu ; meselenin bunu , sol tek parti ile faşist tek partinin birer kopyası olmadan ,Kemalizm ideolojisi mihverdi üzerinde anma, gene tek partili bir otoritaryonizm haline getirmekten ibaret olduğunu söylemeye başladılar. Yeni Komünizm ve Faşizm ideolojilerini kopyalamadan,tek parti temeli üzerinde milliyetçi,inkılapçı,ihtilalci bir otoritecilik prensibi ile bir Kemalizm ideolojisi örmeye çalışıldı. Bu da tek parti

⁸³ Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı, a.g.e., S.208-209

⁸⁴ Maurice Duverger, Siyasi Partiler, Türkçesi Ergun Özbudun, İstanbul, 1993, S.361

⁸⁵ Ergun Özbudun, Esin Kalaycıoğlu, Levent Köker, Türkiye’de Demokratik Siyasi Kültür -Türk Demokrasi Vakfı-, Ankara,1995, S.13-14

devrinde Mustafa Kemal Atatürk'ün ideali Cumhuriyet İdeolojisinin gecikmesinin nedenlerinden biri oldu. Bu Mustafa Kemal'in gerçek ideolojisine zıt bir akımdı..... Çünkü Mustafa Kemal ideolojisi , bütün manası ve şümülü ile gerçek demokrasiden bir halk temeline dayanan bir demokrasidir. Tek parti otoriteciliği ise böyle bir demokrasi teşkil etmez. Fakat faşizmin milletlerarası alanda kazandığı prestij, Türk siyasi kademelerini gerçek yönlerinden dışarıdaki böyle bir araştırma içine attığı bir gerçektir. Ve bu gerçek tek partili demokrasimizi, çok partili eşkaline doğru geliştirmede durduran bir sebep teşkil etmiştir.⁸⁶

Burhan Asaf, demokrasi üzerine: “Harp sonrasında birisinin hastalığı kuvvetle şayi oldu. Bu hasta demokrasi idi. Bir taraftan onun neden hastalandığı hakkında kitaplar yazılırken, bir taraftan da Rusya’da komünizm ve İtalya’da Faşizm gibi, demokrasiyi bilfiil tasfiye etmiş rejimler peydah oldu. Fakat demokrasinin hastalığı hakkında tetkikler devam etti...”⁸⁷ değerlendirmesini yapmaktadır.

Türkiye’de bir tek parti olgusu mevcut olmuş,fakat tek parti ideolojisi veya doktrini mevcut olmamıştır. Diğer bir deyimle Türkiye’de tek parti sürekli ve arzulanır bir model olarak meşrulaştırılmamış,aksine zorluklar sebebiyle başvuru ve zamanı geldiğinde yerini çoğulcu demokrasiye bırakacak olan geçici bir rejim olarak görülmüştür. Çok partili siyasi demokrasi bir anlamda yapılan denemelerinde gösterdiği gibi, erişilmesi gerekli bir ideal olarak muhafaza edilmiştir.⁸⁸

Ahmet Hamdi Başar, tek partili rejimler ve Türkiye üzerine şu görüşleri beyan etmektedir.

“ Tek partili rejimlerde siyasi iktidar partinin idare ve murakabesi altındadır. Biz de böyle bir rejimde olamaz ve parti iktidarın emrine girer. Hakikatte tek parti idarecileri,buhran dolayısıyla büyük meseleler karşısında kalıp bunları siyasi iktidar vasıtası ile halletmeye mecbur olan memleketlerde bazı faydalar sağlar. Hükümetin başında mesul insanlar vardır. Bunların karşısında partili olarak aynı yolda yürüyen fakat muhtelif kanaatlere sahip olan insanlar bir teşkilat halinde çalışmakta ve iktidarı kontrol etmektedir.

⁸⁶ Prof. Dr. Bahri Savcı, Demokrasimiz Üzerine Düşünceler, Ankara, 1963, S.33

⁸⁷ Burhan Asaf, Rejimler Nasıl Niçin Değişiyor ? , Kadro, Sayı 12, Birinci Kanun 1932, S.27

⁸⁸ Ergun Özbudun, Atatürk ve Demokrasi -Araştırma Merkezi Dergisi- C.V.1989, Sayı 14, S.293

Tenkitletler sokađa dūřmeden ve kitleye huzursuzluk vermeden bir mūnevverler kadrosu içinde yapılır; řahsiyetler bu teřkilat içinde teřekkūl eder. Bu suretle tek parti içinde sanki bir çok partiler varmıř gibi cemiyet idare olunur.

Bizde tek parti nizamı , partinin ve parti hayatının red ve inkarı demektir. Halk bizde ne kurulmuş ve yaşamıştır. İktidar kendi emrinde bu isimle bir teşkilat bulundurmuş ve buna bazı vazifeler vermiştir. Parti o kadar yoktu ki Bařkan vekili Bařbakan,Genel Sekreteri Dahiliye vekili ve vilayetlerde İl başkanları da Valiler idi. Parti Hūkūmetin emrinde idi...”⁸⁹

Erik Jan Zūrcher “Modernleřen Tūrkiye’nin Tarihi” adlı eserinde yer verdiđi gōrtūřlerde; “İtalyan fařist rejimi ile Kemalilerin rejimi arasında bazı benzerlikler ulunuyordu,ařırı milliyetçilik ve rejimin otoriter niteliđi...”

“Buna rađmen iki rejim arasındaki farklılıklar benzerliklerden daha çoktur...Fařistlerin aksine Kemaliler, halkı halkın kendi amaçları dođrultusunda būyūk çaplı yada daimi řekilde seferber etmeye hiç kalkıřmadılar. Atatūrk’ūn bu yıllarda vermiř olduđu nutuklardan bir tekinin bile fařist tarzdaki būyūk bir kitle toplantısında verilmediđine dikkat çekilmiřtir.....”⁹⁰

Pratikte Kemaliler için askeri bir diktatōrlūk kurmaktan daha kolay bir řey yoktu. Milli mūcadelede can alıcı bir rol oynayan ordunun itibari būyūktūr. Eđer Kemal Pařa o yolu tutmak isteseydi,orduyu iktidarı ele geçirmekten alıkoyacak hiçbir řey yoktu. Ama o bu kolay yolu reddetti ve aktif politikada yer almak isteyen subayların gōrevlerinden istifa etmelerini sađlayarak orduyu siyasetin dıřında tutmakta ısrar etti. Kemalilerin Devlet iřlerine ordunun mūdahalesi konusunda ki hassasiyetleri oyleydi ki; faal gōrevde olan bir Askere oy hakkı bile tanımıyorlardı. Kemalist modelin bu açıdan bir benzerinin bulunmadıđı kaydedilmektedir.⁹¹

1935 yılında Recep Peker, CHP ūzerine diyor ki; “..... bugūn gōrūyorsunuz, būtūn yurdun varlıđı içinde yurdun kuvvetini ve řerefini temsil eden bir varlık olarak partimiz vardır. Partimiz bugūnkū yūce ve řerefli Tūrk varlıđının kısa bir ifade ile, tam ūzū ve bel kemiđidir. Bu ūnemi hatırdan çıkarmayan bir ilgi ile vazifemizi ūnūmūzde tutarsak,

⁸⁹ Ahmet Hamdi Başar, Demokrasi Buhranları,İstanbul,1956, S.48

⁹⁰ Erik Jan Zūrcher, Modernleřen Tūrkiye’nin Tarihi, İstanbul, 1998, S. 271

⁹¹ Feroz Ahmad ,İttihatçılıktan Kemalizm’e, İstanbul, 1986, S. 218

bizden tarihin beklediği,ulusun beklediği ve nihayet şefin istediği vazifeyi yerine getirmek için, bütün kuvvetlerimizi kullanmalıyız.”⁹²

Cumhuriyet Halk Fırkası bütün ülkede genel sekreterinin yönetiminde bir taban örgütüne sahip olmasına karşın, partiye hakim olanlar milletvekilleri, kabine, başbakan (aynı zamanda partinin fiili genel başkanı) ve Cumhurbaşkanı (aynı zamanda parti genel başkanı) idi. Parti ile Devlet sıkı sıkıya özdeşti. Bu durumun getirdiği önemli bir sonuç partinin hiçbir zaman bağımsız bir ideolojik ya da örgütsel “kişilik” geliştirememesi ve yoğun bir biçimde bürokratikleşmesiydi. Partinin uzun zaman Genel Sekreterliğini yapmış olan Recep (Peker)’in partiyi daha fazla bağımsızlaştırma ve bağımsız bir “Kemalist” ideoloji geliştirme girişimleri İsmet(İnönü) tarafından 1936 kongresinde devlet aygıtı ile parti örgütü arasındaki birliğin resmi siyaset olarak açıklanmasıyla boşa çıkmış oldu. Tek bir örnekle bunun anlamı , bir Valinin kendi vilayetindeki Cumhuriyet Halk Fırkası şubesinin otomatik olarak başkanı olmasıydı.”⁹³

12 Mayıs 1935 tarihinde ise, Asım Us’un “ Tek Parti” başlıklı yazısında:

“Cumhuriyet Halk Partisi büyük kongresinin toplanmasından sonra ortaya çıkan “Tek Parti” sözünün bazılarını sınırlendirdiğini , buna sebep olarak ta tek parti rejiminin ulus yurttaşların reylerini almadan idare etmek olduğunun ileri sürüldüğünü belirterek devamla... Büyük Millet Meclisinde bugün olduğu gibi geçmişte de hiçbir vakit münakaşasız bir mesele geçmemiştir. Her meselede bütün mebuslara fikirlerini açık söylemek imkanı verilmiştir. Demek istiyoruz ki Komutayla müstakil mebusların bulunması veya bulunmaması ile bugünkü idaremizin mahiyeti değişmiş olmaz. Meselenin esası Cumhuriyet Halk Partisinden başka esaslar üzerine yeni bir takım partilerin kurulup kurulamayacağı noktasındadır. Vakıa bugün ülkemizde bir Tek Parti vardır. Buda Cumhuriyet Halk Partisidir. Fakat Kanunlarımız yeni partilerin kurulmasına karşı bir sınır koymamıştır. Eğer (Tek Parti) rejimi kabul olunursa bu konuda başka partilerin kurulması imkanı kaldırılacaktır. Milli mücadele yıllarında bir (Tek Parti) vardı. Bu da Cumhuriyet Halk Partisinin ilk şekli olan (Müdafai Hukuk Cemiyeti) idi. Milli mücadele böylelikle başarıldı. Ondan aykırı yollarda kurulan partiler yerlerinde bir türlü tutunamadı. Hem de hepsi Ulusa zararlı oldu. Bugüne kadar

⁹² Ayın tarihi, 1-31 mayıs 1935, “Recep PEKER’in Parti Delegelerine Söylevi”, S.61.62.

⁹³ Erik Jan Zürcher, a.g.e., S.259

yapılan tecrübeler göstermiştir ki Devletimizin işlerini Ulus için en iyi yolda yürütmek için (Tek Parti) rejimi çok faydalı olmuştur. Bu rejimi kanunlaştırabiliriz. Bununla beraber bu rejim yukarıda dediğimiz gibi... müstakil mebuslar bulunmasına asla engel değildir. Böylelikle parti dışında kalmış olan samimi yurttaşların fikirlerinden istifade edilmiş olur.”⁹⁴

29 Mayıs 1939 tarihli “Ulus”ta “ Karar Günleri ” başlığı altında Recep Peker o günün atmosferini şöyle anlatıyordu:

“Beynelmilel sahada büyük hadiselerin seli akıp gidiyor. Bu hadiselerin tesiri o kadar geniş ve şümüllü bir mahiyettedir ki coğrafya vaziyetine göre sahneden uzak farz edilen milletler için bile huzur ve emniyet meselesi birinci derecede ehemmiyet almıştır. Bizim gibi bütün cihan şümül hadiselerde tesir almak ve tesir ika etmek bakımından birinci derecede mühim vaziyette bulunan bir devlet için vakaların akışı karşısında hareketsiz ve tedbirsiz kalmak felaket olurdu. Teyakkuzun, zekanın ve iradenin beraber çalışmasını isteyen bu vaziyet karşısında mütenevvi acı tecrübelerle olgulaşmış, gelişmiş olan yeni Türkiye Devleti ,muhakeme ve kararda süratle ve bünyesindeki hayatiyetiyle hadiseleri önledi.

Südetler davasının halli sırasında (bir tek çeki ilhak etmeyeceğine söz veren ve Versay hükümetlerinin revizyonu için (milletlerin hürriyeti) düsturuna dayanan Almanya dili,ırkı,kültürü ayrı bir milletin doksan senelik mücadele mahsulü olan istiklalini bir günde payımar ettikten sonra ... Adriyatik üstünden Balkan topraklarına atılan köprünün bu tarafı başına yerleşen İtalya,Arnavutluğu şarka doğru genişletmek için sıçrama tahtası olarak kullanacağını söyledikten sonra devletler için huzur teminatı sayılabilecek bütün unsurlar ortadan kalktı. Bu boşluk içinde bizim için dayanacak en esaslı nokta milli birliğimiz ,milli kudretimiz ve bizzat kendimize itimadımızdan ibaretti. Bundan sonrada menfaatlerini ve mukadderatlarını tehlikede görenlerin birbirini ve hepsinin birden hürriyet ve istiklalden sonra en büyük dünya nimeti olan sulhu garanti etmelerinden başka çare kalmadı. Büyük tehlikeler karşısında devletlerin bu kadar süratle birbiri yanında yer alışı yaşadığımız günlerin zorluklarını yenmek için kafi teminat sayılabilir. Bu anlaşmalarda takip edilen metot sistemleşirse insanlık aleminin istikbali için de bir çok endişeler ortadan kalkar. Asıl bizim için en büyük

⁹⁴ Ayın Tarihi,.1-31 Mayıs 1935, Sayı 18, S.172-173

teminat hükümetimizin vakaların peşinden sürüklenmeyerek tedbir almakta hadiselere takaddüm etmesi vaziyete hakim olmasıdır.

Yirmi yıl önce Sivas'ta toplanan Birinci Kurultay bütün yurttaşları vatanın istiladan kurtarılması gayesi etrafında birleştirdi. Bugün Ankara'da açılacak olan beşinci büyük kurultay vatanın yeni istilalardan korunması tedbirlerinin vücuda getirdiği emniyet havası içinde vazifesine başlayacaktır. Benim görüş ölçüm ile 1919 baharında bir ecnebi istila ordusunun İzmir sahillerine çıkmasıyla 1939 baharında başka bir istila ordusunun Balkan yarımadasının garp parçasına çıkması arasında Türkiye'nin mukadderatına tesir bakımından pek büyük bir fark yoktur. Yeni harp vasıtaları Akdeniz de ve adalardaki yeni vaziyet ve nihayet Roma İmparatorluğunu yeniden kurmak edebiyatı yapılırken yarım ağızla yapılmış imalar bir arada mütaala edilince bu mukayesedeki mübalağa payı asgari haddine iner.

Evet karar günleri... Biz şimdi milletlerarası vaziyetin tesiri altında devletin aldığı büyük karar günlerindeyiz. Aynı zamanda parti kurultayının toplanma günleri Türk Milletinin büyük karar günleridir.

Bizler Türk milleti olarak Osmanlı İmparatorluğundan yeni devre siyasi ve iktisadi esaret altında ezilmiş içtimai ve medeni seviyesi düşkün, yolsuz, vasıtasız, sanatsız, sanayisiz, vicdan hürriyetinden mahrum, milli anlayışı geri, iptidai vasıtalarla çalışır ve yarı yaşar ,yarı sürünür, şuursuz ve dirliksiz bir insan yığını halinde intikal ettik. Önceleri yurdun istiklali için (Müdafai Hukuk Cemiyeti) hüviyeti altında iç ve dış düşmanlara karşı kavga bayrağını açan derin bir idealimizin mukavemet edilmez ateşi ile önüne gelen bütün azılı engelleri yakıp yıkarak temizleyen Cumhuriyet Halk Partisi sonraları milli, içtimai ve siyasi hayatımızda uzun zamanlardan beri birikmiş arızaları küflü ve köhne telakkileri silip süpürerek Türk vatanında diri ve ileri bir milletin gözler kamaştırıcı hayatını tanzim etmiştir.

Dört yılda bir toplanan parti kurultayları biri ötekini tamamlayan kararlarla partinin ana prensiplerini ve diğer esaslarını tespit ederek bütün dünya rejimleri arasında yeni Türkiye'nin rejim simasını belirtmiştir. Bu suretle her tatbik edildiği memlekette başka telakki edilen ve her lugatta başka manaya gelen siyasi mefhumların bizim rejimimizdeki mahiyetleri aydınlaşmıştır.

Partinin Türk ulusuna hizmet yolundaki çalışmalarının en kıymetlisi siyasi ve içtimai hayatta yaptığı rehberliktir. Faal parti vazifesi alan partili arkadaşlarımız için hiçbir imtiyaz tanımamak, partisiz yurttaşlara eksik bir gözle bakmamak ve parti hizmetinde bulunmanın karşılığını millete hizmetkar olmak telakkisinin temin ettiği şerefle ödemek millete parti arasını sıcak tutan esaslardır.

Parti prensipleri daha düne ve hatta bugüne kadar yer yer bütün insanlık kütlelerini birbiriyle çarpıştıran ve milletleri parçalara ayıran din, ırk, sınıf telakkilerinin doğurduğu kinleri, tezatları ve ihtirasları kökünden sökerek kaldırmıştır. Türkiye’de insanlık ve yurttaşlık hak ve şerefinde cins farkı da kalmamıştır. Bunlar içtimai muvazenenin esasını teşkil eder.

Parti ,devletle milletin münasebetleri, devlet otoritesiyle yurttaşların hakları, hürriyetleri ve masuniyetleri arasında da muvazeneyi kurmuştur. Milli Şefin (Cebirden ve anarşiden uzak) formülü bu muvazenenin en kısa ve en güzel ifadesidir.

Türkiye’de Kurultayın itimadını kazanmış bin hükümetin otoritesine payan yoktur. Fakat öte taraftan da hükümet Meclisin fasılasız murakabesi altındadır. Partinin Meclis grubu yalnız Hükümetin murakabesinde değil kanunların yapılmasında da, Büyük Parti Kurultayının tespit ettiği rejim esaslarına ve ana prensiplerine uygunluk bakımından devamlı bir dikkat sarf eder.

Parti büyük kurultayı Türkiye’de en yüksek siyasi kurumdur. Kurultay Parti çalışma usullerini, parti hesaplarını gözden geçirmekle beraber en mühim iş olarak devlet rejimi için lüzum gördüğü esasları koyar. Bu esaslar Devletin, hükümetin ve parti meclis grubunun dört yıllık çalışması için en kati direktifi teşkil eder.

Partimizin metotlarında mevcut olan ve başka hiçbir milletin parti hayatında tatbik edilemeyen bir çalışma tarzı yeni Türkiye’nin simasına demokratik bir hususiyet vermektedir.

Partinin her yıl toplanan Ocak kongreleri ve iki yılda bir toplanan kaza ve vilayet kongreleri, iki kongre arasında geçen zaman zarfında beliren ihtiyaçlara göre dilek ve isteklerini tespit ederler. Bu kongrelerde en büyük hükümet memurları ile belediye reisi, belediye ve vilayet hususi idare meclisleri azaları hazır bulunurlar. Hükümet ve belediye reislerinin dilekleri hakkında kongre huzurunda izahat vermeleri bunlardan mahallinde yapılacak olanların tatbikiyle devlet merkezine ait olanlarında

Büyük kurultaya gönderilmesi ve kurultay kararına bağlananların hükümetçe ve Meclisçe tatbik sahasına konulması milletin siyasi faaliyet sahasında yalnız mebus, belediye ve vilayet meclisleri seçimlerinde rey vermekle kalmayarak devlet idaresine ve mahalli idarelere fasılasız bir surette doğrudan doğruya iştirakinin tam ifadesi olur.

Beşinci büyük kurultayın açılması münasebetiyle Parti kongreleri ile kurultayın mahiyeti, çalışma şekli ve yeni Türkiye rejiminin esaslarına umumi çizgilerle temasta bulunmayı faydalı saydım.

Yeni Türkiye'nin rejimi hiçbir rejimden kopya edilmiş değildir. Bu büyük eserde bütün beşeriyetin uzun asırlar çalışma, düşünme ve çarpışmalarla elde ettiği tecrübe neticelerinden damlalar vardır. Parti programı yaparken insanlık aleminin müşterek mirası olan bu neticelerden istifade etmekle beraber bütün esaslarımızın en ziyade hayata , kendi iç ve öz hayatımıza uygunluğu birinci derecede göz önünde tutmuştur. Liberalizmin anarşisi, sosyalizmin sınıf kavgası, beynelmileciliği ve otoriter idare sisteminin devlet kurmak ve işletmekte halkın reyini ve mütalaasını ve milli zekanın yardımını hiçe sayması gibi millet beraberliğini bozan, milli kuvvetleri dağıtan zararlı unsurlar aklı selimin filtresinden süzöldükten sonra yeni rejimin kendimize pek yakışan çehresi meydana çıkmıştır.

Biz yurdumuz, istiklalimiz ve hürriyetimizle inkılabımız, rejimimiz ve partimizle, her şeyimiz hep birden bir tek varlık teşkil ediyoruz. Bütün yurttaşlar hep beraber bu büyük ve mukaddes varlığın korunması ve yükselmesi için Milli Şefimizin etrafında toplanarak hazır duruyoruz. Biz derin tarihimizin şerefini, ıstırap günlerimizin acısını beraber tadıyor, göğsümüz ümitlerle dolu olarak parlak ve şevketli bir istikbale beraber gidiyoruz.

Bizi birbirimizden ayıracak, birbirimizden soğutacak şeyler mi söylüyorlar? Bu telkinler nereden ve kimden gelirse gelsin inanmayacağız, birbirimize dayanacağız, birbirimize güvенеceğiz, yaşarken ve çalışırken kafamızı, zekamızı kullanacağız. Daha doğrusunu bulmak, daha iyisini yapmak, daha ileri çok ileri gitmek için konuşacağız, konuşturacağız, hem tenkit edeceğiz, hem kendimizi tenkite arz edeceğiz. Biz tenkit ederken haklı ve insafli olmaya, bizi tenkit ederlerken tahammül ve müsamaha göstermeye alışacağız. Hem tenkit etmesini hem de itaat etmesini bileceğiz. Kafaları taş

olmuş ve dilleri tahtalaşmış bir insan yığını büyük hadiseler karşısında ürkme ve mahkum şuarsuz bir sürüden başka bir şey değildir.

Milli zindeyi veren hesap formülünde nüfus adedini gösteren rakamlar en tesirli yeri işgal etmezler.

Partinin beşinci büyük kurultayına başarılar dilerim. Türk milletine ve onun asil bir timsali olan Parti Kurultayına hürmet; bugünkü varlığımızı kendisine medyun olduğumuz Ebedi Şef Atatürk'e minnet ve rahmet olsun.”⁹⁵

30 Mayıs 1939 tarihinde İsmet (İnönü)'nün Kurultay konuşmasına yer veren haberde şu değerlendirmeler yapıyordu:

“Milli şef partinin büyük kurultayında parlak bir hitabede bulundu. Bütün dost ve müttefik memleketlerde derin akisler yaptığına şüphe olmayan bu hitabenin en cazip hususiyeti, yurdumuzun emniyetini sulh ve insanlık davası ile birleştiren asil, cesurane düşüncelerin kahramanca bir ifadesi olmasıdır. Ancak davasının dürüstlüğüne kuvvetinin yenilmezliğine iman eden bir milletin büyük şefi, bu derece kudretli bir lisan kullanabilirdi.

İnönü, Milletler arasındaki emniyet buhranından bahsederken bu emniyetsizliğin bugünkü haliyle devam edemeyeceğini ,ya milletin şuarsuzca birbirlerinin boğazına atılacaklarını, yahut ta aklı selimin galebe ederek milletlerin huzur içinde müşterek bir insanlık hayatı yaşamaları için yol bulacağını söylemekle medeni insanlığın endişelerine tercüman olmuştur. Bilhassa Milletlerin vicdanında yerleşmesi lazım gelen ana prensipten bahsederken nüfusu çok milletler gibi nüfusu az olan milletlerinde müstakil ve milli bir hayata hakları olduğunu, küçüklerin büyükler tarafından yutulmasını mukadder telakki eden bir nazariyeyi hiçbir yer için kabul etmediğimizi, kabul etmeyeceğimizi benliğine şuuruna sahip olan her milletin yaşamak hakkı insanlığın sarsılmaz müşterek bir akide olması icap ettiğini söylediği zaman sürekli alkışlarla karşılanan bu sözler müşterek sulh cephesinde yer almamızı icap ettiren sebepleri mugalataya yer bırakmayan bir açıklıkla meydana koymuştur.

Muhakkaktır ki bu beyanat, sulhu seven bütün milletleri memnun edecek mahiyettedir. Zira zorbalığa karşı medeniyet ve insaniyet vazifesini kahramanca

⁹⁵ Recep Peker, “Karar Günleri”, Ulus, 29 Mayıs 1939

yapmaya hazır olan büyük bir milletin sesini duyurmuştur. Müttefiklerimizle hayati menfaat birliğine dayanan mesai iştirakimizin kuvvetini tebarüz ettirmiştir.

Mihver gazeteleri havayı bulandırmak için zaman zaman en saçma tahminlerden çekinmiyorlar. Türk-İngiliz ittifakının Balkan Antantını güya inkilale uğrattığı hakkındaki iddiaları bu cümledendir. Mihver şarka doğru yayılma teşebbüsünde artık son kozunu oynadığına kanidir. Bunun içindir ki sulh davasına hizmet edebilecek bir varlık olan Balkan Antantını torpillemeye çalışmaktadır. Antant milletlerinin son hadiselerden çıkardıkları dersler olmasaydı, Balkanlıların hürriyet ve istiklallerine ateşli ateşli merbutiyetleri milli şuurlarında gaflete düşmelerine imkan bırakmayan bir uyanıklık yaratmasaydı çevrilen entrikalar belli müessir olur, Balkanlar belki bu müthiş oyuna aldanırlar.

Bizim inandığımız hakikat şudur;

Mihverin tazyik çemberi Balkanlarda dayanmıştır. Daha ileri geçemeyecektir. Romanya ve Yunanistan vaziyetleri sarihtir. Yugoslavya'ya gelince onun da Balkan Antantını feda etmesine ihtimal verilmez.

Bu bakımdan şefimizin nutkunda vaziyeti aydınlatan en değerli işaretler mevcuttur. Bu sayede anlıyoruz ki İngiltere ile ittifakımız Antanttaki mevkiimizi zaafa düşürmek şöyle dursun ona bir teminat kaynağı olmuştur. Hiçbir halde müttefiklerimizin emniyet ile alakadar olmaktan vazgeçmeyeceğiz. Balkanları Balkan Milletinin müşterek vatanı telakki etmek fikrinde sabitiz. Yugoslavya-Romanya ve Yunanistan'ın emniyeti bizim emniyetimizdir. Bu hakikatten hala şüphe edenler varsa Milli şefimizin nutkunu dikkatle okusunlar. O zaman anlayacaklar ki yarın Balkanlarda yeni bir tehlike baş gösterirse Türkiye bu tehlikeyi önleyebilmek için yedi iktidarında olan hiçbir tedbiri ihmal etmeyecektir. Balkanları tazyik çemberleri içine düşürmek isteyenler sulh cephesinin yılmaz ordularını karşılarında göreceklerdir. Bu kadar azimkar bir politikadan Balkanların ferahlık duymaması imkansızdır.

Balkanlar ailesi içinde mevkiimizin ehemmiyetini,bize terettüp eden vazife ve mesuliyetleri tamamen idrak gayretimiz Balkan Antantına daha canlı,daha dinamik bir kudret,bir hareket serbestisi temin etmeği istihdaf edecektir.

Balkan tesanütünü istemeyenler Balkanların dostları sayılamazlar.

Bunu yalnız biz iddia etmiyoruz. Bugün Balkanlarda bir referandum yapmak kabil olsaydı verilecek reylerin ifade edeceği mana bundan başka bir şey olamayacaktı. Mihver matbuatı bu gizlenmez hakikati tağyire çalışmakla beyhude yoruluyor.

İnsanlık Sulh istiyor. Sulh içinde teşriki mesai istiyor.

Fakat bütün pasifik temennilere rağmen insanlığı ve medeniyeti hodkam bir tahakkümün esiri olmak bedbahtlığına düşürmek için harp etmek icap ederse bundan çekinilmeyecektir.”⁹⁶

19 Mayıs'tan önce Müdafa-i Hukuk hareketi ülkede yerel olarak filizlenmiş bulunuyordu, fakat bu hareketi iktidara yönelik ülke çapında meşrutiyetçi bir akım haline getiren Mustafa Kemal ve arkadaşlarıdır. Bilindiği üzere bu amacı saptayan ve dile getiren Amasya kararlarıdır ve kararları oluşturanların çoğu komutanlardır. Gerek bu durum gerekse harekette komutanların oynadıkları öncelikli rol, hareketin ordu önderliğinde yapıldığının işaretleridir. Bununla birlikte, Mustafa Kemal ve arkadaşları bunun bir ordu hareketi olarak kalmasını istememişler, gerek mülki örgütün gerekse daha önemlisi yerel temsilcilerin demokratik desteğini (kongrelerde-Meclisi Mebusan'da, Türkiye Büyük Millet Meclisinde) aramışlar ve bununla meşruluk kazandıklarına inanmışlardır. Zaten hareketin demokratik (ya da meşrutiyetçi) ve ulusçu, ikili bir temele oturmuş olması da bunu gerekli kılıyordu.⁹⁷

R. Mantran 1945'e kadar olan dönemi şu şekilde değerlendiriyor; "... 1945'e kadar fiili olarak tek bir parti vardı. Siyasi yönden demokrat ve halkçı, iktisadi yönden devletçi ve dini yönden laik, Cumhuriyet Halk Partisi..."⁹⁸

b. Türk Ocaklarının Kapatılması ve Recep Peker

“ Memlekette yaşayan muhtelif unsurlar arasındaki zıttiyeti ortadan kaldırıp bütün vatandaşları bir isim ve emel etrafında, eşit vazife ve haklara sahip olarak toplamayı, bu itibarla Türkiye tabiiyetinde olan herkesi Türk saymayı; memleket ve devletin bahsedilen nedenlerle Türk Ocakları üzerinde ehemmiyetle durmaya

⁹⁶ Yeni Asır, 30 Mayıs 1939

⁹⁷ Sina Akşin, İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1983, S.601.

⁹⁸ Prof. Dr. Robert Mantran, Türkiye Tarihi Çev. Doç. Dr. Azmi Süslü, Ankara, 1986, S.77

başlamıştı;her münasebet düştükçe,”Türkiye’de ayrıca Türk Ocağı olur mu?...”yahut,”bu isim diğer unsurlara mütemadiyen kendi özel benliklerini hatırlatmaz mı?...”ve onlarda bu kabil ocaklar kurmak hevesini yaratmaz mı?..” gibi sorularla meseleye temas ediyor,muhatapları ile uzun münakaşalarda bulunuyordu.

Nihayet Türk Ocakları’nın artık devrini ikmal etmiş bir müessese olduğu kanaatine varmıştı;buna Serbest Fırkanın faaliyette bulunduğu sıralarda ortaya çıkan gerileme temayüllerine karşı,bütün inkılapçı kuvvetleri bir araya toplamak zarureti de katılınca, Ocakların Halk Partisi ile birleştirilmesi yolunda,Cumhuriyet Halk Partisi Umumi Katibi Recep Bey(Peker) tarafından ısrarla vaki olan teklifi tasvip ve kabul eylemiştir.”⁹⁹

c. Recep Peker, Ülkü ve Kadro Dergileri

Otorite ve totaliter ideolojinin ağırlık kazandığı 1930’larda ortada bulunan ideolojik boşluğu doldurma ve Türk devriminin ideolojisini oluşturma girişiminde bulunan bu iki dergi ana hatları, iskeleti belli olan Kemalizm’in içini doldurmaya yönelmişlerdir. Her iki dergide yaklaşımında bireysel olarak Kemalist ideoloji oluşturmaya yönelik girişilen çabalardan ayrılmaktadır ve “ekip” çalışmalarının birer dergi etrafında toplanması sonucudur. Kadrocu ve ülkücü/Pekerci yaklaşımlar “Otoriter” bir resmi ideoloji oluşturmaya yönelmişlerdir.¹⁰⁰

Kadro dergisi, CHP’nin ideoloji arayışları içine girdiği bir dönemde etkili olan önemli bir yayın organıdır. Şevket Süreyya, Türk ocağındaki konferansı sonrasında Halk Fırkası içinde yeni bir akımın doğduğunu ve partinin fikri bir parçalanma durumuna geldiğini iddia etmektedir. Bu parçalanma olayından büyük ölçüde Şevket Süreyya’nın konferansının sorumlu tutulması parti içinden ve dışından büyük tepkilerin gelmesi üzerine Şevket Süreyya, Recep Bey’e konu ile ilgili olarak amaçlarının parti içinde yeni bir akım ve parçalanma yaratmak olmadığını, sadece fikri değerlerin tartışılması amacıyla hareket ettiklerini bildiren bir mektup yazmıştır. Dergi

⁹⁹ Hasan Rıza Soyak, Atatürk’ten Hatıralar, İstanbul 1973, S.476

¹⁰⁰ Hakkı Uyar, “ Resmi İdeoloji yada Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi ”, Toplum ve Bilim, Sayı 74, Güz 1997, S. 181-193

yayınlanmadan daha “İnkılap ve Kadro” konulu konferans Cumhuriyet Halk Partisi içinde yoğun bir polemik konusu olmuştur. Ayrıca Şevket Süreyya’nın bu mektubu Recep Beye yazması ve özellikle onu doğmakta olan hareketin niteliği konusunda yatıştırmak istemesi Recep Beyin kurultay sonrasında oldukça güçlenmiş olduğunu hatta üçüncü adam konumuna geldiğini ortaya koymaktadır.

Bu gelişmelere rağmen Recep Beyin kadro hakkındaki olumsuz yargısının değiştiği söylenemez. Yakup Kadri Kadro’nun çıkışı ile ilgili Recep Peker ile görüşmesini şöyle aktarmaktadır: “... Recep Peker’e gittim dedim ki, “Ben mebuslara ve halka Halk Partisinin ilkelerini anlatmak için bir dergi çıkarmak istiyorum” “Ne işe yarayacak bu dergi sanki” dedi. Yani “Kadro demek bir partinin fikir kadrosu öncü kadrosudur” Recep Peker o zaman “Bu vazife bizimdir; ben sana veremem” dedi. Yine bir sen ben davası çıktı. Onun üzerine Atatürk’e gittim “Bir dergi çıkartmak istiyorum, Milli Mücadelenin ruhunu izah edebilmek için” dedim. Atatürk dergiyi çıkarmama izin verdi.”¹⁰¹

Temucin Faik Ertan bu konuda şu yorumlarda bulunmaktadır.

“Mustafa Kemal İsmet Paşa gibi Cumhuriyet Halk Partisi’nin ilk iki isminin ılımlı tavırlarına karşılık partinin tüm ileri gelenlerinin kadroyu aynı şekilde değerlendirdikleri söylenemez. İlk önemli tepki partideki üçüncü adam konumundaki Recep Bey (Peker)’den gelmiştir. Recep Beye göre “İnkılabın ideolojisini yapmak “ancak Cumhuriyet Halk Partisi’nin gerçekleştirebileceği bir iştir. Recep Bey ve Çevresi tepkiyle karşıladıkları Kadro hareketini yakından izlemişler ve her fırsatta Mustafa Kemal’i olumsuz yönde etkilemeye çalışmışlardır.

Recep Beyin tek parti rejiminin çok sesliliğe tahammülsüzlüğü şeklinde tepkisine karşılık, Kadro’ya daha büyük bir tepki belki daha da önemlisi sermaye çevrelerinden gelmiştir. Mustafa Kemal’i derginin kapanması konusunda Recep Beyden daha çok bu çevreler etkilemiştir... Kadrocuların önerdikleri devletçilik bu çevrelerce kolektivizm olarak yorumlanmış ve bu hareketi kendi çıkarlarını zedeleyen zararlı bir akım olarak görmeye başlamışlardır. Bunun sonucu sermaye çevrelerinin temsilcisi sayılan İş bankası grubu Mustafa Kemal’e etki yaparak Onu, Kadro aleyhine çevirmiştir.”¹⁰²

¹⁰¹ Temucin Faik Ertan, Kadrocular ve Kadro Hareketi, Ankara, 1994, S. 60,61

¹⁰² Temucin Faik Ertan, a.g.e., S. 67

Kadrocular ise Türkiye'nin henüz durmayan bir inkılap (Devrim) içinde bulunduğunu ve devrimin gerçeğinden çıkarılan ve süreci içinde biçimlenen ve doktrinleşen ilkeleri kendine bilinç edinecek bir kadro tarafından ideolojisinin yaratılması gerektiği görüşünden yola çıkarak devletçiliği yeni bir doktrin, yeni bir ideoloji sunmak çabasıdadır.¹⁰³

Derginin yazı işleri sorumlusu olan Vedat Nedim ise derginin kapanma öyküsünü şöyle açıklamaktadır.

“... fakat ne yazık ki bizi saran bu yeni ideolojideki samimiyetimize bir türlü Cumhuriyet Halk Partisi'nin Recep Peker, Necip Ali gibi fikri idarecilerini inandıramadık. Kadro Hareketinin Kemalist bir ideolojik sistem halinde gelişmesinden gocunanlar ve onu kendi özel çıkarları için bir tehlike kaynağı sananlar uydurdıkları çeşitli dedikoduların bir sonuç vermediğini görünce imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu Arnavutluk'a elçi tayin ettirerek bizi Çankaya ile bağlantımızdan yoksun bırakmayı denediler.”¹⁰⁴

Prof. Dr. Taner Timur kadro hareketi üzerine şu değerlendirmede bulunuyor;

Kadrocular Türk devriminden özellikle iktisadi siyaset ve siyasi rejim konularında ayrılmışlardır. Özel teşebbüse karşı ve yaygın devletçilik arayışları kendilerinin Marksist oldukları düşüncesini uyandırmıştır. Bu kanı temelsizdir. Çünkü Kadrocular Marksizm'in temel kategorisini sınıf kavgasını reddetmektedirler. Devrimci rejimin doktrin er bir nitelik taşımayan otoriter sistemini “Milli Rehberlik Formu” ile bir nevi ideolojik temele oturtma gayretleri ise Faşist bir eğilim olarak görülmüştür. Bu görüşte yanlıştır. Çünkü Kadrocular özel kapitalizm yerine devlet kapitalizmini savunarak –idealist planda- devleti burjuvazinin aracı olmaktan kurtarmayı düşünmüşlerdir.”¹⁰⁵

Korkut Boratav ise bir değerlendirmesinde aktarıyor ki “... Ağaoglu Ahmet, Demokrat Partisinin fikir babası olan çeşitli yazar ve düşünürler.., yüz yıldır devlet müdahalesinin (ve bürokrasinin) kaynak tahsisini bozup israf yarattığını içte serbest piyasanın dışta ise serbest ticaretin etkinlik sağlayıp refahı artıracığını savundular. Buna

¹⁰³ Muzaffer Sencer, Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul, 1971, S.171

¹⁰⁴ Temucin Faik Ertan, a.g.e., S. 68

¹⁰⁵ Prof. Dr. Taner Timur, a.g.e., S.167

karşılık ... Ziya Gökalp, Recep Peker ve Kadrocular, Yön dergisi... ve çok sayıda sola dönük yazar ve iktisatçı tarafından savunulan kalkınmanın sanayileşme anlamına geldiği, bunu da geri kalmış bir ülkede dışa karşı koruma, içte ise devlet eliyle sağlanan planlı bir birikimle gerçekleştirebileceği görüşü de pek az yeni unsurla zenginleşerek zamanımıza kadar gelmiştir.”¹⁰⁶

Kadrocular, ‘Kadro’ adıyla ortaya çıkarken ‘İktidarı denetleyen Cumhuriyet Halk Partisi ve bunun da bir siyasi eliti” olan kesime karşı yeni bir kadrodan söz etmekle gerçekte var olan siyasal eliti bir ölçüde yadsımakta ve onun yerine adaylığını koymuş olmaktadır. Kadrocuların savunduğu siyasal elitliğe karşı “Partinin siyasal eliti ise aynı yıllarda Ülkü Dergisini çıkararak Cumhuriyet Halk Partisinin ideolojik çizgisini savunmuşlardır”¹⁰⁷

Recep Peker ise “Ülkü”nün çıkış nedenlerini şöyle anlatmaktadır;

“Ülkü” karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarının ısıtmak, ilk adımları sıklaştırmak için ‘ülkü’ bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği, ve hareket birliği yapmak için ... ‘Ülkü’ milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için ... “Ülkü” bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan halk evlerinin ruhundaki hareketi yazı vasıtasıyla yaymak için çıkıyor.

Bu tarif Büyük Milli Reisin mecmuaya yakıştırdığı ve verdiği “Ülkü” adı ile neşir maksadı arasındaki sıkı münasebeti de gösterir.

“Ülkü’de büyük davaya inananların buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kitlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse olmak isteyenlerin yazıları çıkacaktır. Mecmua fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu, Halkevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip ettiren vazifesini yapacaktır...”

“Ülkü’nün izahlarında teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, Milliyet ve İnkılap fikirleri eser olacaktır...”¹⁰⁸

¹⁰⁶ Korkut Boratav, İktisat Tarihi (1908-1980), İstanbul, 1997, S 348

¹⁰⁷ Korkut Boratav, a.g.e., S 361

¹⁰⁸ Recep “Ülkü Niçin Çıkıyor” , Ülkü, Şubat 1933, Sayı 1, C. 1 S. 1-2

“O günlerde Türkiye gerçi çelişmeli bir inkılap anlayışı, ama çelişmesiz bir inkılap heyecanı içindedir. Ve 1933’te, Cumhuriyetin 10. Yıl şenliklerinde bu heyecan doruk noktasına ulaşır...”¹⁰⁹

d. Parti Genel Sekreterliğinden Affedilişi

Fethi Okyar anularında bu affediliş olayını da aktarmaktadır. “Siyaset sahasında 1935 yılında Cumhuriyet Halk Fırkasının Genel Sekreteri M. Recep Peker’in faşizmi tıpatıp andıran bir sistem getirmek istemesi karşısında, Atatürk’ün tepkisi çok sert olmuştu.”¹¹⁰

O dönemde Atatürk’ün genel sekreteri olan Hasan Rıza Soyak da bir açıklamasında bu konuya değiniyor:

“1923 den beri Türk politik sahnesinde görülen ve 1935 yılında, Halk Fırkası genel sekreteri olan M. Recep Peker, öteden beri Türkiye’de tepeden inme otoriter bir idarenin yerleşmesini arzu ederdi. 1935 yılında, İtalya’da yaptığı uzun bir tetkik seyahatinden dönünce, 1935’teki Halk Fırkası Kurultayına sunulmak üzere yeni bir program tasarısı hazırlamıştı. Başvekil İsmet Paşa tarafından onaylanan bu programı okuyan Atatürk, Hasan Rıza Soyak’a şunları söylemişti.

“Partinin başında üyesi mahdut fakat yetkileri sınırsız olan bir heyet tasavvur ediliyor. Bütün kararları bu heyet veriyor, Millet Meclisi şekilden ibaret kalıyor. Almanya ve İtalya da olduğu gibi üniformalı gençlik teşkilatı kuruluyor.”¹¹¹

Haldun Derin’in eserinde yer verdiği,¹¹² affedilişteki etkili bir diğer olayda, M. Recep Peker’in Trakya Genel Müfettişi Kazım Dirik’ten yakınması; Atatürk’ün incelemeleri sonunda Kazım Dirik lehinde olması. Bunların yanında Kazım Özalp’in aktarılan bir başka olayda; “Atatürk’ün Peker’in parti işleri konusunda sıkıştırması üzerine onun sinirlenerek ayağa kalkıp odadan çıktığını anlatırken, bu davranışı o güne kadar görülmemiş bir olay” diye nitelendirmektedir.

¹⁰⁹ Şevket Süreyya Aydemir, Menderes’in Dramı, İstanbul, 1979, S.106

¹¹⁰ Osman Okyar, Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e., S.181

¹¹¹ Hasan Rıza Soyak. A.g.e., S.401

¹¹² Haldun Derin, Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951), Hazırlayan Cemil Koçak, İstanbul, 1995, S.105

Hasan Rıza Soyak eserinde Recep Bey(Peker)'le eski İzmir Valisi Kazım Dirik'in aralarının hiçbir zaman iyi olmadığından bahsediyor. Hatta M. Recep Bey'in Atatürk'ten, İzmir Valiliğinden Trakya genel müfettişliğine terfi etmiş olan Kazım Dirik'in görevden alınmasını istediğini fakat Mustafa Kemal'in görevden alınmasını gerektirecek vesikalar varsa "...elindeki vesikaları hususi surette, ilgili ve sorumlu vekile tevdi etmesini, vekaletçe, tabii icap eden muamelenin yapılacağını..." söylediğini ifade ediyor.¹¹³

Kılıç Ali de anılarında, M. Recep Peker'in Kazım Dirik'ten daima şikayette bulunduğundan bahsediyor. Fakat bu konuda Kazım Dirik'in haklılığını dile getiriyor.¹¹⁴

Hasan Rıza Soyak, bu affedilişe değinirken demektedir ki; "Peker bir akşam sofrada ileri geri konuşmuş sonunda " Ben Parti genel sekreteriyim; bir şahsiyetim vardır aynı zaman da bu hususta söz sahibiyim de..." diyerek sofrayı terk eden Peker malum neticeyi de kendisi hazırlamış imiş."¹¹⁵

Feroz Ahmad ise bu olaylarla ilgili yorumda şu değerlendirme de bulunmaktadır. "Ankara'nın faşist İtalya'ya olan düşmanlığına rağmen, 1930lar da faşizmin kazandığı başarı, parti içindeki grup üzerinde bir etki yaratmıştı. Bu etki Liberal Kapitalizm yerine devleti güçlendirme ve Liberalizmin çöktüğünden, devletçiliğin ise evrensel düzeyde zafer kazandığından sürekli söz eden M. Recep Peker önderlik ediyordu. Parti içindeki Liberaller Peker'e tam anlamıyla yabancılaşmışlardı ve ona karşı uzun süreli bir mücadeleye giriştiler, Atatürk Parti içinde ki mücadeleye bizzat müdahale etti ve 15 Haziran 1936'da Peker'i parti genel sekreterliğinden istifaya zorladı."

" Atatürk'ün kişisel müdahalesini, liberallerle aynı safta yer alma arzusu değil, dış siyasetle ilgili kaygılar zorlamıştı. Montreux görüşmeleri 22 Haziran da başlayacaktı ve demokrasilerin desteğini kazanmak için dramatik bir jest gerekiyordu. Peker'in azledilmesi Liberalleri güçlendirdi ama aynı zamanda Nazi Almanyası'nın Türkiye'deki artan etkinliğinden endişe duyan Britanya'yı yatıştırdı. Bu jest görünüşe bakılırsa çarpıcı biçimde dostça bir başlangıç yaparak görüşmeleri etkilemeyi amaçlıyordu...

¹¹³ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., S.487-488

¹¹⁴ Kılıç Ali a.g.e S.101-102

¹¹⁵ Hasan Rıza Soyak, a.g.e., S. 401

Parti de ki Liberaller güçlenmeye devam ettiler ve Eylül 1937’de Başbakan İnönü’nün görevden alınması en büyük kazanımları oldu...”¹¹⁶

O dönemde İstanbul Parti Reisi olan Hilmi Uran anılarında, M. Recep Peker’in sekreterlik vazifesinden alınması sebebini Atatürk’ün kendilerine aktardığını yazmakta ve demektedir ki “meğer parti ile hükümetin bundan böyle bir elde idare edilmesine karar verilerek Genel Sekreterlik vazifesi Dahiliye Vekiline ve vilayetlerdeki parti reislikleri vazifesi de mahalli valilere devredilecekmiş ve ben de vazife mi İstanbul valisine devredecekmişim.”¹¹⁷

Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da anılarında bu konuya yer vermekte, Atatürk’ün Recep Peker’i Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden uzaklaştırması haberinin gazetelerde büyük manşetlerle “Atatürk Recep Peker’i Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğinden affettiği “ diye çıktığını, bunun “azletti” olduğunu, Saffet Arıkan’ın ricası ile “affetti” ye çevrildiğini yazmaktadır.¹¹⁸

¹¹⁴ Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, Türkçesi Yavuz Alogan, İstanbul, 1995 S. 99

¹¹⁷ Hilmi Uran, Hatıralarım, Ankara, 1989, S. 295

¹¹⁸ Hıfzı Veldet Velidedeoğlu a.g.e., S. 47

BÖLÜM III.

A. ÇOK PARTİLİ SİYASİ HAYATA GEÇİŞ ve ÖZELLİKLERİ

a. Çok Partili Hayata Geçişi Etkileyen Faktörler

a.1. Dış Faktörler

Cumhuriyetin ilk on yılı içinde Türkiye; münferit, mevcut meseleleri tasfiye ettikten ve uluslar arası ilişkilerini normal mecrasına yerleştirdikten sonra diplomatik alanda çok taraflı siyasi konular çok ağırlık kazanmaya başlamıştır.

1933 yılından itibaren silahsızlanma çabalarının başarısızlığı ve Avrupa'da yeni bir savaş tehlikesinin güçlü emareleri gittikçe artan bir şekilde ortaya çıkmakta idi.

Bu dönemde ve anılan koşullar altında Türkiye Dış Politikasının başlıca çabaları, memleket güvenliğinin takviyesi ve genel barışın korunması gibi iki ana hedefe teksif edilmiştir. Gerçekten de, 1933-1939 devresinin bariz vasfı budur. Montreux Konferansı, Hatay meselesi, Balkan ve Sadabat Paktları, Türkiye-İngiltere-Fransa ittifakları, Sovyet Rusya ile ittifak teşebbüsleri hep aynı amaçlar etrafında dönmektedir.

Birinci Dünya savaşından sonra büyük ümitler yaratan silahsızlanma teşebbüslere gerçekleşmemiş, tam aksine silahlanma hızlanmıştır.¹¹⁹

Bir ülkede ki siyasi rejimin temelde o toplumun yapısı tarafından belirlenmekle birlikte, uluslar arası ortamdaki genel eğilimlerden de etkilediği bir gelecektir. İkinci Dünya Savaşı'nda otoriter devletlerin yenilgisi ve ABD, İngiltere ve S.S.C.B.'nin oluşturduğu "Demokrasi Cephesi'nin zaferiyle sonuçlanması 1930'lu yıllarda uluslar arası ortamda hakim olan otoriter eğilimlerin etkisini yitirmesini ve demokratik eğilimlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır."¹²⁰

"Birleşmiş Milletler örgütü, kurmak üzere ~~San Fransisco~~ toplantısının yapılacağını öğrenilince, Şubat 1945'te Mihver devletine karşı Savaş ilan edilmişti; bir yıl önce de Bretton Woods'da dünya düzeni üzerindeki tercihleriniz açıklamışlardı.

¹¹⁹ Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl (1935-1939), Dışişleri Bakanlığı, Ankara,1973, S.

¹²⁰ Nihal Kara, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri", Yapıt, Sayı 8, Aralık-Ocak 1984-1985, İnönü Özel Sayısı, S. 64-65.

Savaştan hemen sonra, Sovyetlerin Türkiye'den toprak talep etmeleri, ABD. hükümetinin Türkiye'ye iktisadi ve askeri yardım yapmaya karar vermede katkıda bulundu. Bu sırada Türkiye'nin örtülü Almanya yanlısı tutumu, Varlık Vergisi ve tek parti rejimi konularında endişelerini dile getiren bazı Amerikan eleştirileriyle bağlantılı olarak, hükümet Mecliste bir muhalefet partisine ihtiyaç olduğunu ve 1946'da seçimlerin yapılacağını ilan etti.”¹²¹

“İkinci Dünya Savaşı Türk Dış Politikasında büyük bir değişiklik yapacaktı. 19 Ekim 1939'da imzalanan Ankara Antlaşması Nazi-Sovyet paktı ile yıkılan Türk-Sovyet diplomatik işbirliği yerine, Fransız-İngiliz işbirliğini getiriyordu. Bu andan itibaren Türkiye'nin başarılı fakat bazı kez onu çok güç durumlarda bırakacak olan tarafsızlık politikası başlıyordu.....”¹²²

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı yıllarının, muhasım kamplarının harbe girmesi için baskıları altında geçirmiştir. Bununla beraber Türkiye savaş dışı kalmasına rağmen, her an savaşa girecekmiş gibi bir ekonomiyi bir orduyu ayakta tutmak zorunda kalmıştır. Bu bakımdan savaş yılları, Türkiye'de ettiklerini günümüze kadar sürdüren gelişmelere yol açmıştır.¹²³

Türkiye, 14 Haziran 1940'da, yani Paris'in Alman ordusu tarafından işgal edildiği gün ve Fransa'nın ateşkes istemesine sadece iki gün kala savaş dışı durumunu açıklar.

Türkiye'nin savaşa katılıp katılmaması Cumhuriyet Halk Partisi Meclis grubunda da tartışılır. Bazı Milletvekilleri savaşa girme yanlısıdır.

Faik Ahmet Barutçu, anılarında, Refik Şevket İnce ve emekli general Refet Bele gibi savaşa katılma yanlısı bazı mebusların isimlerini veriyor. Fakat mebusların çoğunluğunun savaştan uzak kalmak istediklerini de vurguluyor.

Faik Ahmet Barutçu, anılarında bu atmosferi şöyle anlatıyor.

“Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubu toplantısı dağıldığında İnönü'nün de meclise gelmiş olduğunu öğrendik. Çankaya Köşkünde hopperlör düzeni vardır. Meclis

¹²¹ Çağlar Keyder, Türkiye'de Devlet ve Sınıflar, İstanbul, 1989, S.160.

¹²² Doç. Dr. Yuluğ Tekin Kurat, “Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923-1973)”, Belleten Cilt XX-XIX Sayı 154, S. 271

¹²³ Prof. Dr. Taner Timur, a.g.e., S.173

görüşmeleri o yolla oradan da izlenebilir. Anlaşıyor ki, [İnönü] görüşmeler üzerine meclise inmiştir.

Belki Recep Peker biraz daha ileri gitseydi ve onun düşüncesine katılanlara çoğunluğun doğru düşünmesinin üstün gelmesinden kuşku duyulsaydı, partinin başkanı kimliği ile gelip durumu ve hükümetin kararını gerektiren nedeni kendisi meclise anlatacaktı. Çünkü, o kadar acele gelmiştir ki, motosikletli polis bile meclise ondan sonra geldikleri görülmüştür.¹²⁴

Prof. Ahmet Şükrü Esmer'le Ankara'da 11 Mayıs 1966'da özel görüşme; Türk Tarih Kurumu Başkanı Uluğ İğdemir'le Ankara'da 20 Mayıs 1966'da yapılan özel görüşme: Kazım Özalp'la İstanbul'da 27 Eylül 1966'da yapılan özel görüşme, bu görüşmelerde her üçü de Recep Peker'in Türkiye'nin Mihver devletleri yanında savaşa girmesinden yana olduğunu belirtmiştir.¹²⁵

Peker, II. Dünya savaşına Türkiye'nin Sovyetler Birliğinin egemenliğini kırmaya yarayacak bir fırsat gözü ile bakmaktadır.¹²⁶

Tarık Zafer Tunaya çok partili sisteme geçiş ve muhalefet ile ilgili şu yorumu yapıyor; "1945'den önce muhalefet kitlesi hazırды. 1945'te dünya şartlarının da yardımı ile Cumhuriyet Halk Partisine karşı muhalefet başlamıştı. D.P. geniş hoşnutsuzluğu bir iptidai madde olarak kullanmasını bilmiş ve geniş bir kitle kendisini benimsemiştir."¹²⁷

Emre Kongar'ın bu süreç üzerine yorumu şöyledir;

"Kemalist İdeolojinin niteliğinden doğan bu demokratikleşme zorunluluğu, ek üç öge tarafından da destekleniyordu. Birinci öge Batı dünyasının etkisiydi. Batı,Türkiye'yi kendi içine kabul etmek için ,düzeni demokratikleştirmeye zorluyordu. Ayrıca 2. Dünya savaşı sonunda baskı rejimlerinin (Nazizm ve Faşizm) yenilmiş ve yıkılmış olması da aynı yönde önemli bir etki yapmıştı. İkinci öge, halkın tek parti düzenine karşı gösterdiği olumsuz tepkiydi. Üçüncü ögede ,gerek o zaman kadar dek izlenmiş olan devletçi uygulamaların gerekse savaş ekonomisinin sonucu olarak bir

¹²⁴ Cemil Koçak, Türkiye'de Milli Şef Dönemi 1938-1945 C.2, Ankara, 1986, S.306

¹²⁵ . Edward Weisband, 2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası, Türkçesi Mehmet Ali Kayabal, İstanbul, 1974, S.52

¹²⁶ Edward Weisband, a.g.e., S.54

¹²⁷ Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Akımı, İstanbul, 1991, S.178

kapitalist sınıfın belirginleşmesiydi. Kemalizm etkisine ek olarak bu üç öge, hep birlikte demokrat partiyi oluşturdu.”¹²⁸

“..harp sonunda Mihver Devletlerinde totaliter rejimlerin çökmesinden sonra ,İnönü Türkiye'nin Sovyet Rusya komşuluğunda ancak Batının demokratik kuvvetlerine dayanarak yaşayabileceğine inandı.

Müttefikler İnönü hükümetine San Francisco konferansına davet ettikleri zaman buna, Sovyet Rusya itiraz etti. Sovyetler ana hatlarıyla şöyle diyordu.”Türkiye her na-e kadar Hitler Almanya'sına harp açarak son anda müttefikler cephesine katılmış ise de bu hür devletler bu sözlere kulak asmadılar. Çünkü Türkiye'yi Rusya'nın karşısında yalnız bırakmak istemiyorlardı.....”¹²⁹

a.2. İç Faktörler

Çok partili hayata geçişte son olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası denemesinin başarısızlıkla sonuçlanması ve gerçekleştirilmesi zorunlu inkılâp hamlelerinin başarıyla yapılması zorunluluğu, tek partili siyasi hayatın 1945'e kadar devamını gerekli kılmıştır. “Ancak bu devrede, halkçılığa parti programında yer veren Cumhuriyet Halk Partisi'nin halkın kendi kendini idaresi ve hükümet murakabesini uygun bulduğunu belirtmesi, rejimin halkın rejimi ve halk için kurulmuş rejim olarak kabul edilmesinin benimsenmesi, diktatoryal rejimlerden farklı olarak demokratik rejime yöneldiğini göstermektedir. Keza bu devrede Mecliste, “Müstakil Grup” adı altında bir grup kurmaları demokrasiye yönelme temayülünden ileri gelmektedir.”¹³⁰

C.H.P. Beşinci Kurultayı, parti ve Türk siyasi hayatı açısından çok önemlidir. 25 Ocak 1939 günü başlayan Kurultayda İnönü'nün yaptığı konuşma muhalefete ışık yakmıştır. “Büyük Kurultaya takdim ettiğimiz Nizamname (Tüzük) projesinde Büyük Millet Meclisinde Cumhuriyet Halk Partisi'nin bir de müstakil grubunu düşündük. Büyük Kurultayda vazife olan ve Parti Genel Başkanlığı'nın farksız başkanlığında

¹²⁸ Emre Kongar, İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı C.1, İstanbul, 1985, S.158

¹²⁹ Ali Fuat Başgil, 27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, İstanbul, 1966, S.55

¹³⁰ Hamza EROĞLU, Türk İnkılâp Tarihi, Ankara, 1990, S. 294

çalışacak olan, inzibat ve intizam içinde şuurulu ve çalışkan bir müstakil grubun İcra mevkiinde olan milletvekilleri ekseriyetine ve hükümetine esaslı bir yardım temin ederken, büyük milletimize de, kendi işleri için bir teminat hazırlayacağını ümit ediyoruz.”

İnönü aynı kurultayda çok partili demokrasiye geçiş eğilimini de şöyle açıklamıştır:

“İyi bir halk idaresini seçimlere halkın samimi olarak iştirak etmesiyle, Hükümetin ve Büyük Millet Meclisi'nin faaliyetinde, hakiki bir milli murakabenin (denetimin) şüphe götürmez bir tarzda bulunmasıyla ifade edebiliriz.” Çok yakın bir tarihte, hakiki halk idaresi ve halk murakabesinin, kendi memleketimiz bünyesinde de tahakkuk etmiş (gerçekleşmiş) olduğunu göreceksiniz.”

Bu kurultayda valilerin Parti İdare Heyeti Başkanı olması yöntemi de kaldırılmıştır.¹³¹

Samet Ağaoğlu İnönü'nün müstakil grubu oluşturması ile ilgili yorumunda; “Partinin kapısını memlekette su üstüne çıkmış fikir ve ideolojik akımlara açmaktan çekinmedi. Yarı milliyetçi, yarı sosyalist, mizacı mistik bir insanı, Memduh Şevket Esenal'ı Parti Genel Sekreteri yaparken, bir kısmı faşist eğilimli milliyetçilerde, bir kısmı sosyalizmin koyu kavramlarına bağlı solculardan bir kaç da romantik hürriyetçi liberallerle demokrasiye samimiyetle bağlı olanlardan bir müstakil grup teşkil ederek başına hiçbir örgüt rengi bulunmayan Ali Rana Tarhan'ı getirmek bütün siyasi hayatında bağdaşamadığı ama totaliter ve tek parti sistemine taraftar Peker'i İç İşleri Bakanlığı'nda tutarak bir muvazene sağlamak yolunu tuttu...” demektedir.¹³²

“10 Mayıs 1946'da toplanan C.H.P. İkinci olağanüstü kurultayı, hem parti hem de Türkiye bakımından demokratik bazı gelişmelere sahne olmuştur. Bu sırada “Dörtlü Takrir” sahipleri de Demokrat Partiyi kurmuş bulunuyordu. Çok Partili hayatın gereklerine uymak bakımından Kurultayda müstakil grubun dağıtılmasına karar verilmiştir.¹³³

¹³¹ Ali Rıza Akbıykoğlu, Demokrasi ve İsmet Paşa, Ankara,1986, S.14

¹³² Samet Ağaoğlu, Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri, İstanbul, 1972, S.101

¹³³ Ali Rıza Akbıykoğlu, a.g.e., S.16

Prof. Nihat Erim, “Kazancımız büyüktür” başlığı altında, yeni seçim sistemini değerlendirirken şöyle yazıyordu:¹³⁴

“Dağılan ve çöken imparatorluğun yerine bir milli hükümet kuruldu. Hazırlanan Anayasa yeni devleti Fransız İhtilali prensipleri üzerine oturtmak hedefini güdüyordu. Milli hükümranlık bu prensiplerin başında yer alıyordu. Fakat siyasi ve içtimai hayatımızı batı medeniyetinin icaplarına uydurmak için bir müddet gene seçkinlerin, öncülerin rehberliğine ihtiyaç vardı. Bu sebepten memleketin bütün milliyetperver unsurlarını aynı parti saflarında toplamak ve acele yapılması gereken inkılaplar tamamlanuncaya kadar iki dereceli seçime dayanan ve kısmen de yukarıdan aşağıya otorite tesis eden bir idare lazımdı. Fiili durum bu şekilde tecelli etmekle beraber gençliğe verilen terbiye de millet hükümranlığı prensibi daima esas tutuldu.

Nihayet, inkılapların tamamlandığı ve rejimimizin asıl maksadını gerçekleştirmenin zamanı geldiği düşüncesi ile, tek dereceli seçimle ve çok partili sistemle idare olunması kararı verildi.

Bunu yapmak için Anayasada herhangi bir değişikliğe hacet yoktu. Zira Anayasamız zaten demokratik bir ruh ve esasta idi. Tek dereceli seçim kanunu çıkarmak ve Halk Partisi içinde toplanmış olan sağcıdan sola doğru türlü temayüldeki arkadaşların ayrı partiler kurmalarını teşvik etmek kafi idi.¹³⁵

Edward Weisbond’a İnönü’nün her türlü karşı görüşü kaldırmaya çalıştığı ya da bunu başardığını ileri sürmek, doğru ve dürüst bir iddia olamaz. General Kazım Karabekir, Refet Bele, Yusuf Hikmet Bayur, Recep Peker, Şükrü Sökmensüer, Rasih Kaplan, Mahmut Şevket Esendal, Şinasi Devrim, Faik Öztrak ve Şemsettin Günaltay gibi kişilerin pek de hükümet politikasıyla uyuşmayan görüşlerini ifade etmişlerdir. Bir bölüğü çok daha saldırgan ve daha az ölçülü bir politika izlenmesini görmek istediklerini belirtmişlerdir; bazıları da Almanların Sovyet Rusya’yı istila etmesinden yararlanılarak, Türkiye’nin Mihverin yanında savaşa girmesini savunmuşlardır.

¹³⁴ Prof. Nihat Erim, “Kazancımız büyüktür”, Ulus, 1 Eylül 1946

¹³⁵ Ayın Tarihi, 1-30 Eylül 1946, Sayı:154, S.19

İnönü, bazı sınırları aşmamak ve kendi politikasını tehdit etmemek şartıyla bu tür karşı görüşlerin var olmasına hep izin vermiştir. Görüş ayrılıklarına da, ciddi bir siyasal suçlamalara yol açmadığı sürece göz yummuştur.¹³⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü 1943 yılı bütçe görüşmelerinden sonra Çankaya'daki toplantıda, Recep Peker'in bütçeye kırmızı oy, aleyhte oy vermesi görüşülmüştü. İnönü bu konuda şöyle diyordu; "Karşı görüşlere dargınlık göstermeyeceğiz. Tam tersine onları koruyacağız."¹³⁷

Erik Jan Zürcher'in değerlendirmesine göre, çoğu zaman Türkiye'de Tek Partili sistemden demokrasiye 1946'da barışçı yolla geçişin ve iktidarın dört yıl sonra yine aynı barışçı yolla devredilişinin, gelişmekte olan ülkeler içerisinde benzersiz bir deneyim olduğu söylenmektedir. Bu modern Türkiye üzerine olan tarih yazıcılığının genel ifadesidir. Bununla beraber, Türkiye sosyo-ekonomik olarak, bir çok bakımdan gelişmekte olan bir ülkeyse de, 1876'dan bu yana parlamenter seçim deneyimleri mirasına ve 1908-1913 ve 1923-1925 yılları arasındaki ve 1930'daki çok partili demokrasi mirasına da sahipti. Demokrasi derine kök salmamışsa da ve kolayca sınırlanıp engelleniyorsa da, en başından inşa edilmek zorunda değildi."¹³⁸

Hiç şüphe yok ki Atatürk'ün ölümünden sonra, 1938'de başlayan İnönü döneminin önemli iki olayından birisi 2.Dünya Savaşı'na katılmamış olmamız, bir diğeri ise 1945'ten sonra çok partili demokrasiye geçmiş bulunmamızdır.

Bu olayların her ikisinde de İnönü'nün devlet adamlığı niteliklerini inkar edilmez.

Bilindiği gibi, Atatürk devrinin dış politikasının başlıca vasfı, İttihat ve Terakkinin bizi Birinci Dünya Savaşı'na sürükleyen "Maceracı" karakterden kaçınmak olmuştur.

Çok partili hayata girişimiz ise, Atatürk'ün iki defa denemesini yaptığı ve fakat o dönem ülke içindeki şartlardan dolayı yarıda kalan "Atatürkçü özlemin" başarıya ulaştırılmasıdır.

¹³⁶ Edward Weisbond, a.g.e., S.67-68

¹³⁷ Ali Rıza Akbıkoğlu, a.g.e., S.15.

¹³⁸ Erik Jan Zürcher, a.g.e., S.317

Nitekim İnönü, Atatürk'ün 24.ölüm yıldönümü dolayısı ile Türkiye Radyolarına 10 Kasım 1962'de yaptığı konuşmada çok partili yaşama geçişle ilgili şu noktalara dikkat çekmektedir.

“Atatürk, devlet idaresinde istiklalci, cumhuriyetçi ve demokratik rejimci olarak tarif edilmek lazımdır. Atatürk idaresi rejim bakımından şu devrelere ayrılır; 1919-1920'ye kadar millet bünyesi içinde, Heyeti Temsiliye şeklinde demokratik idare; 1920'den 1926'ya kadar tam manası ile partiler Murakabesi altında idare; 1926'dan 1930'a kadar suikastları, isyanları bastırma devri; 1930'dan sonra tekrar muhalefetsiz rejim zarureti....”

“...Eğer sağlığı müsaade etse idi, belki de ikinci Cihan Harbinden önce bile gene bizzat Atatürk, eserini tamamlayacaktı. Çünkü Atatürk, temel kanaatte Cumhuriyetin ve millet hakimiyetinin, iktidar ve muhalefet partileri rejiminde olacağına yürekten inanmakta idi.”

“...Demokratik rejim Atatürk idaresinin amacı olmuştur.” Atatürk İdaresi, Demokratik Rejimi hazırlama devridir.”¹³⁹

CHP İktidarına karşın Muhalefetin 1945'lerde ortaya çıkması rastlantı değildir. Türkiye'nin çok partili rejime geçmesi 2.Dünya savaşı sonlarında olup genelde savaşta tek partili rejimlerin demokratik ülkeler karşısında ki yenilgisine bağlansa da,” gerçekte bu dönüşümün nedeni,Ülkede çok partili politikanın , objektif koşullarının hazırlanmış olmasında aramak gerekir”¹⁴⁰

Feroz Ahmad, 1945'te tek partili siyasetten çok partili siyasete geçiş hakkında yazan pek çok kişinin bu can alıcı değişikliği Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün devlet adamlığına bağladığını, bazılarının Türkiye'nin parlamenter demokrasi deneyimine girişmesinin ve Batı dünyasına katılmasının vaktinin geldiğini kavrayanın İnönü olduğunu, bazılarının ise, Türkiye'yi çoğulcu siyasete yöneltenin tek partili faşist rejimlerin yenilgisi ve demokrasi ve demokrasilerin zaferi olduğunu savunur. Bu görüşe göre,bu zafer demokratik modelin üstünlüğünü ortaya koymuş ve Türkiye'nin egemen sınıfları da durumu kavramakta atik davranarak gerekli ayarlamaları yapmıştır.

¹³⁹ Prof. Dr. İsmet Giritli, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, Siyasi Rejim; Laiklik ve Atatürk, Ankara, 1981, S.93

¹⁴⁰ Muzaffer Sencer,Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri, İstanbul, 1971, S.195

Bu görüşlü değerlendirmeden daha önemlisi , siyasal geçiş üzerinde durulmasıdır. Çünkü Kemalizm'in ilk yıllarından itibaren yapılan bu ideolojinin içinde bulunduğunu düşündürmektedir, demektir.

Devamla”Bu geçişin herhangi bir biçimde kaçınılmaz olduğu değil,ama Kemalizm'in hedefleri gerçekleştirilecekse bunun oldukça geniş ve genel bir biçimde tanımlanmış demokratik bir rejimin kurulması yoluyla mümkün olabileceği anlamına gelir”¹⁴¹

b. Demokrat Partinin Kuruluşu

Demokrat Parti 7 Ocak 1946'da resmen kuruldu ve İnönü'den işaret almış olan Cumhuriyet Halk partisi ve organlarınca başlangıçta memnurlukla karşılandı. Demokratik Parti şubelerini kurmaya başlar başlamaz bütün ülkede coşkulu bir karşılık bulunduğu ortaya çıktı. Cumhuriyet Halk Partisi yöneticileri hoşnutsuzluk olduğunu bilmekteydiler, yine de bu hoşnutsuzluğun derecesi karşısında afalladılar. Mayıs 1946'da olağanüstü kongre istendi. Bu kongrede bazı liberalleşme önlemleri alındı. Tek dereceli seçimler kabul edildi ve değişmez genel başkanlık konumu ile Milli Şef sıfatı kaldırıldı. İnönü yine Genel Başkanlığı. Fakat şimdi yeniden seçilmek zorundaydı. Kongreden kısa süre sonra basın yasası liberalleştirildi ve üniversiteler bir miktar özerklik kazandı. Ancak besbelli Demokrat Partilileri hazırlıksız yakalamak umuduyla , genel seçimlerin tarihçi Temmuz 1947'den, Temmuz 1946'ya alındı. Demokrat Partililer itiraz ve seçimleri (Daha önce o yıl içindeki Belediye seçimlerinde yapmış oldukları gibi) boykot etmeyi bile düşündüler.

Görünüşte yeni parti için bu dikkate değer ama çarpıcı olmayan bir başarıydı, ancak işin gerçeği farklıydı. Cumhuriyet Halk Partisinin çoğunluğu sağlamlasının bir sebebi de oy kullanırken gizlilik güvencesi yoktu... Tarafsız gözlemcilik mevcut değildi ve sonuçlar ilan edilir edilmez oy pusulaları ilan ediliyor, bu da herhangi bir denetleme yapmayı olanaksız kılıyordu. Unutulmamalı ki bu sırada bütün yerel e bölgesel yöneticiler Cumhuriyet Halk Partisi üyesi idiler ve bunlar siyasal muhalefet ile devlete ihaneti birbirinden ayırt etmekte büyük güçlük çekiyorlardı... Celal Bayar Demokrat

¹⁴¹ Feroz Ahmad, İttihatçılıktan Kemalizm'e, İstanbul, 1986, S.214-215

Partinin bir soruşturmasına göre partinin kazandığı gerçek sandalye sayısının 279 olduğunu açıklıyordu.¹⁴²

Demokrat Partiye yönelik yaygın destek karşısında Cumhuriyet Halk Partisi bir tercih yapmak durumundaydı. Ya 1925 ve 1930'da yapmış olduğu gibi muhalefeti bastırarak yada liberalleşme yolunda ilerleyecekti.1946 seçimlerinden sonraki bir yıl boyunca parti bu iki seçenek arasında tereddüt eder gibi görünüyordu. Ağustos ayında İnönü kendine yeni başbakan olarak partideki sertlik yanlılarının en önde geleni ve tek parti devletinin taraftarı sayılan Recep Peker'i seçti. Peker Muhalefetin hükümetin bir küçük ortağı gibi davranmasını ve Cumhuriyet Halk Partisine karşı başlattığı sürekli saldırılardan vazgeçmesini sağlamak için muhalefeti sindirmeye çalıştı. Ancak Demokrat Parti istenileni yapmayı reddetti. Cumhuriyet Halk Partisi bürokratlarının seçimler sırasındaki hilekar davranışları havayı adamakıllı bozmuştu ancak muhalefetin hükümeti sert şekilde eleştirmeyi sürdürmesinin bir diğer nedeni kendi programı ile arasındaki farkın gittikçe azalıyor olmasıydı. Demokrat Parti Kemalizmin Milliyetçilik ve Laiklik gibi temel ilkelerini kabul ediyordu. Bu yüzden kendini bu konuda Hükümetten farklı gösteremezdi. CHP'den başlangıçta ayrı düştüğü hususlar ise (Siyasal ve Ekonomik liberalleşme) iktidar partisi tarafından 1947 –1950 yılları arasında büyük ölçüde devralınmıştı. Bu yüzden Demokrat Parti Kamuoyunu harekete geçirmek için sürekli yüksek gerilimli bir ortama ihtiyaç duyuyordu. Bu nedenle de meclise hemen hemen tamamen günlük olaylar temelinde yeni şikayet konuları getirmekteydi.¹⁴³

Falih Rıfki Atay 8 Ocak 1946'da Ulus'ta Demokrat Partinin kuruluşu üzerine yazdığı yazıda;

“Demokrasi hayatımızın hep hissetmekte olduğumuz bir eksiği böylece ortadan kalkmaktadır. Bizim daima iki korkumuz ve bir dileğimiz olmuştur. Korkumuz devrin iktidarına karşı yabancı ideolojilere hizmet eder veya rejim düşmanı olanların bir demokrasi memleketi vatandaşlarının en tabii hakkını serbestçe tartışmak,beğendikleri prensipler etrafında toplamak “veya benimsedikleri topluluklardan ayrılmak haklarını sömürmeleri ve Türkiye’de demokrasi tekamülünü baltalamaları idi. Dileğimizde bu

¹⁴² Erik Jan Zürcher, a.g.e., S.308-309

¹⁴³ Erik Jan Zürcher, a.g.e., S.309.

memlekette ,farklı bir demokrasi düzeninin kurulması idi. Çünkü bu olmazsa,Türk devrimciliği başlangıçtan beri yapmayı üzerine aldığı vazifeleri yerine getirmemiş olacaktı.

Sayın Celal Bayar'ın şahsı ve hayatı , Cumhuriyetçileri herhangi bir muhalefet cereyanı karşısında ilk duyulan iki korkudan da uzaklaştırır. Kurucuları arasında meslekleri ve politikaları şüphe uyandırır unsurların bulunmamış olması,bu güvenimizi ayrıca kuvvetlendirmektedir.

Herkes kendi partisinin ve hepsi beraber memleketin hizmetinde parolamız bu olmak lazımdı.

Biz susmanın ve susturulmanın cezasını,hayatımız içinde,bugün yaşamakta olduğumuz vatanın bir iki misli ile ödemiş bir nesildeniz. Yine bizler hürriyeti anarşiye ve demokrasiyi demagojiye soysuzlaştıran facialar içinde milyonlarca evlatlarını kurban vermiş nesillerden gelmekteyiz. İkisinin ortası ardı. Selamet ondadır ve bu ortayı bulacağız.¹⁴⁴

21 Temmuz 1946'daki genel seçimlerde Demokrat Parti Meclisteki 465 sandalye için ancak 273 aday gösterebilmişti. Seçimler çoğunluk sistemine göre yapılmıştı. Tek dereceli seçim düzeni de ilk kez uygulanıyordu. Daha önceleri seçmenler "İkinci Seçmenleri" seçer, ikinci seçmenlerde milletvekillerine oy verirlerdi.

Demokrat Partinin 273 adayından yalnız 62'si seçilebildi. Fakat bu sonuç Demokrat Partinin sahip olduğu desteğin göstergesi olmaktan çok uzaktı. Seçimlerin dürüst yapılmadığı hakkındaki yakınmalar Meclis içinde ve dışında yaygınlık kazandı. Hükümet ile Demokrat Parti arasındaki ilişkiler son derece tedirgin edici bir noktaya erişmiş ve Türkiye'de çok partili düzenin geleceği tehlikeye düşmüştü...

7 Ocak 1947 tarihinde Demokratların ilk büyük Kurultayı Ankara'da toplandı. Kurultayda hükümet ve Cumhuriyet Halk Partisi çok şiddetle eleştirildi....Hükümet ile Demokrat Parti arasındaki siyasal çekişmeler gittikçe artarak sürdü ve sonunda iplerin kopabileceği bir noktaya gelindi.¹⁴⁵

4 Ocak 1947'de daha Demokrat Parti Konya kongresinin İnönü'ye çektiği telgrafa şöyle deniliyordu."İnkılap tarihimizi süsleyecek olan adınızın herhangi bir parti

¹⁴⁴ Falih Rıfki Atay, "Yeni Parti Kuruldu", Ulus, 8 Ocak 1946,

¹⁴⁵ Emre Kongar, a.g.e., S.150-161

başkanı diye değil,Türk Milletinin koruyucusu ve partilerin tarafsız,üstün hakimi olarak geçmesini dileriz.”¹⁴⁶

2.Dünya savaşının sona ermesi ile yeni Devlet düzeni akımının Ulusal egemenliğe dayandığının yani çok partili Cumhuriyete yöneldiğinin ortaya çıkması ve bu temele dayanan Birleşmiş Milletler Antlaşmasının San Fransisco’da imzalanması , Türkiye’nin iç politika düzeninde aynı duruma uymasını zorunlu kılıyordu. Bu nedenle Halk Partisinde kıpırdanmalar oldu.”Atatürk’ün sağlığında tek bir varlık gibi görünen Halk Partisinin içinde, şimdi ne zaman başladığı kesinlikle bilinmeyen iki hizip; (İnönücüler) ve (Bayarcılar) hizipleri çıktı.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Cumhuriyet 4 Ocak 1947

¹⁴⁷ Mahmut Goloğlu, Milli Şef Dönemi (1939-1945), Ankara, 1974, S.391

BÖLÜM IV

A. M. RECEP PEKER'İN BAŞBAKANLIK DÖNEMİ

a. II. Dünya Savaşı Sonrası İç ve Dış Durum ve Seçimlerin Erkene Alınışı

Recep Peker bu dönemle ilgili konuşmasında; “Bu memlekette bilhassa demokrat memleketlerdeki ruhu taşıyoruz. Parlâmento seçiminin yenilenmesi hadisesi, iç ve dış durumdaki tesirlerin icbarı altında vaki olur. Her devletin anayasasında kendi parlâmentosunu kaç yıl çalışacağı yazılıdır. Fakat bugün Adnan Menderes'in burada iddia ettiği gibi konunun iptidası olan düne kadar teşrii hayatının tamamlayamazlar. Yalnız Türkiye’de değil, demokrasiye örnek olan muhitlerde milletlerde ve devletlerde de meclisler ekseriye vaktinden önce seçimi yenilerler. Devlet donmuş bir müstehasa değildir. Devlet yaşamakta olan ve kendi varlığını temel ve mevcudiyetine esas teşkil ettiği politika hayatının icap ettirdiği anın hulûlünü ciddi bir ihtiyacın icabını sezdiği zaman derhal milli iradeye hükümran olmak fırsatını verir. Bir partinin yeri devlet hayatında teşekkülünün bu kadar güler yüzlü duygularla kabul edildiği bir zamanda ve zeminde bu partimize açılıp genişlemekte olan yeni partilerin ileri gidişini ve muvaffakiyetini önlemek gibi bir fena maksat isnat etmek mümkün olduğu kadar dokunaksız kelime bulmak için kendimi zorluyorum. Bu insafsızlıktır. (Bravo sesleri...)

Bizim sözlerimizde, fikrimizde, bütün hüviyetimizde, el sıkışmamızda en büyüğümüzden vazife sırası almış arkadaşlara varıncaya kadar hepimizin temasında kelime ile sözle, lisanı hal ile Demokrat parti arkadaşlarımızı vazifeye teşvik eden bir mahiyet vardır.

Yine mevzua dönüyorum. Bir parlâmentonun yenilenmesi için en büyük tesir yapan şey devletin hayatına tesir yapan dış ve iç durumun icaplarıdır.

Dış durumu şu sözlerle ifade etmektedir.

“Bugün yer yüzünde dış durum nasıldır ? Yeryüzünde ikinci Cihan Harbinin miras bıraktığı yığınlarla büyük pürüzlü meselelerin tasfiyesi için çalışılmaktadır. Fakat arkadaşlar, bu çalışmaların heyeti mecmuası “ her akıllı Türk yurttaşının gözünden, dikkatinden kaçmayan bir hakikattir ki endişe ve şüphe bulutları arasında cereyan

ediyor. Bu çalışmalar, bu darılaşmalar ve buluşmalar sonunda ilk noktadan bir santim ileri gidilmiyor. Bazı noktalarda güçlükler, karanlıklar artıyor. Yeni dünyanın tanzimine doğru alınmış olan bütün bu teşebbüslerin yekunu büyük mübalağa yapmadan söyleyebiliriz ki bu günü kadar sıfırdır. Bu karanlık bulutlar içinde cereyan eden hadiseler bir gün hangi noktadan nasıl, ne şartlar altında patlak verecek ? Bu bilinmiyor.

Demokrat partinin sesiyle bugün kürsüde vaziyeti ifade eden arkadaşların sözlerinde bu hakikate karşı bir göz yumma kayıtsızlığını sezdim.

Dışta ve içte böyle bir tedbiri gerektirecek bir şey yoktur. Bizi seçimlerimizin yenilenmesine hazır olmaya sevk edecek hadiselerden çok uzağız gibi diyorlar ve bu yanlış görüşün verdiği derin sükunet ve “tabirimi mahsur görsünler” biraz da lâkayt bu fikirlerin umumi çeşnisini tamamlamaktadır.

M. Recep Peker sözlerine devamla; İç durumu şöyle anlatıyor.

“...bugünkü Türkiye mevki iktidarına karşı yazı ile, sözle, her türlü hareket ve ifadelerle yapılmakta olan tacizler, tenkitler, yolsuzluk iddiaları ve nihayet çeşitlerini ve çeşnilerini huzurunuzda tekrara lüzum görmediğim alabildiğine iddialar... ve ithamlar.

Dış aleme nispetle biz hangi gün, ne şartlar altında, hangi büyük anlaşmaları yapacağız bu belli değildir. Dünyanın zor ve istikrasız şartları arasında hükümetin demin arz ettiğim iç durumundaki şüphe havası içinde bütün varlığın sahibi olan millet ne diyor, herkes bir şey söylüyor, bir şey iddia ediyor. Bunları herkes işitiyor. Milletın çok yüksek olan aklı selimi ile hakikatleri bilip gördüğüne şüphemiz yoktur. Biz yeni seçim yoluyla millete giderek milli iradenin tecellisini görmek istiyoruz..... ve bizzat kendimiz bu yapılan veya yapılamayan, müspet veya menfi itham veya takdir müdafaa eden umumi havanın içinde hakikatin ne olduğunu en büyük selahiyet ve ehliyet sahibi milletten hükmünü vermesini isteyeceğiz. Ve ancak böyle bir parti böyle bir iktidar mevki i partisidir ki bugünden yarının nasıl açılacağı belli olmayan sıkı günlerde aydınlık istikamet tayin edebilir.

Muhterem hatipler sözleri içersinde kendilerinin eğer vakit bırakılsaydı, daha çok açılıp, örgütlerini inkişafa fırsat bulacaklarını söylemek isteyen bir taraf var. Her yeni kurulan partinin vazifesi güçtür takdir ediyorum, bunu başarmak için her gün kaç damlayı birbirine eklese bir kuvvet teşkil edebilir. Kendi muvaffakiyetleri için ölçüsüz bir zaman bolluğu isteyebilir. Fakat memlekette parlâmento seçiminin yenilenmesi

işinde bugün doğmuş, dün doğmuş, yarın doğacak partilerin bilinmeyen hangi ihtiyacı için gelişme ve yerleşmesi için ciddi işleri herhangi bir mevhum tarihe tanık etmek milletin ebedi hayat kaygısı, yanında birinci planda bir zaruret olamaz. (Alkışlar)

Soğukkanlılıkla ve en büyük ihlasıyla bu salonda bizi dinleyen Demokrat Parti üyelerini ve Demokrat Partinin dış teşkilatını temin etmek gayretini lüzumsuz görmem ki hiçbir vakit Demokrat partinin inkişafını önlemek onun meşru kanuni çalışma yollarında muvaffak olmasına engel olmak, şurada, burada kendilerinin iddia ettiklerinin hilafına alarak Cumhuriyet Halk Partisi Türkiye Büyük Millet Meclisi grubunun kastı olamaz. Bizim kendilerini müteveccih iyi duygularımıza kalplerinin mukabil sığacağını da katarak vatani vazifelerine cesaretle ve gayretle devam etsinler. Bu zamanın bir muhalif partisi şerefini ve mesuliyetini idrak ederek çalışmalıdır. Yoksa eskimiş, itişip kakışan bir zihniyetle varılmak istenen hedefle daima uzaklaşır.

Meclis seçiminin yenilenmesinden bahsedişimin sebebi şudur: Bugünkü konuşma konumuz olan belediye seçimini yenileştirmek, çabuklaştırmak ve seçim usullerini daha ileri daha demokratik hükümlerle kuvvetlendirmek istiyoruz. Muhalif parti bundan memnun olmalıdır.

Esasa geliyorum. Biz belediye seçimlerini niçin şimdi yapıyoruz. Seçim bazını niçin Mayıs ayına alıyoruz. Burada Demokrat Parti arkadaşlarımızın yanlış olarak söylediği pek ala kış ayında da seçimler yapılabilir veyahut kışın yapılmazsa nihayet bahara yapılır.

Arkadaşlar;

Büyük kongremiz gelip de kendisine teklif edilecek esaslar arasında tek dereceli seçim hakkında tasvip kararı verirse derhal parti hükümeti huzuruza Tek Dereceli seçim Kanunu getirecektir. Bu kanunlar geldiği ve Türkiye’de siyasi hayat sisteminde tek dereceli seçim esas olunca arkadaşlar düşününüz memleketimizin iklim, mevkii ve mevsim farklarından dolayı yüksek yerler ve uzak vasıtasız köylerde, çaresiz o yerlere kar altında gidip de ilk defa bir dereceli, ilk seçim tecrübesinde memnurluk verecek bir başarı mümkün müdür? Bu hususta insafılı olarak hüküm vermelerini rica ederim. Biz belediye seçimini şimdi yenilemez Eylül’e bırakırsak, Eylül’den ekim nihayetlerini bulacak olan devreye kadar yeni belediye meclisini ancak seçilecektir. Ondan sonra milletvekili seçimine girilecek ve işte o zaman kışın imkansızlığı önümüze gelip perde

olacaktır. Ondan sonra bir bahara kalacaktır. Büyük Millet Meclisi seçiminin belli olmayan günlere kadar uzatılmasını caiz göremiyorum...”¹⁴⁸

b. Türkiye Üzerinde Sovyet Tehdidi

Potsdam Konferansı sırasında Türkiye üzerinde bir Sovyet tehdidi açık olarak ortaya çıkmıştır. Sovyetlerin boğazlarda üs istemeleri Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusya'ya bırakılmalarını istemeleri ile tehdit ağır bir nitelik kazanmıştır.¹⁴⁹

Potsdam kararlarına göre her üç devletin boğazlar hakkındaki görüşlerini Türk hükümetine bildirmeleri gerekiyordu. Amerika ve İngiltere görüşlerini bildirmişlerdi (Birleşik Amerika Boğazlarda ticaret gemileri için tam serbesti, Karadeniz’le kıyıları devletlerin savaş gemilerinin geçişi için geçiş serbesti ve Karadeniz’e kıyıları olmayan devletlerin savaş gemilerinin ise Karadeniz devletlerinin muvafakatiyle ve sınırlı tonilato ile geçiş hakkına sahip olmasını istiyordu. İngiliz istekleri de benzerdi) 2 Kasım 1945’te Amerika, 21 Kasım 1945’te de İngiltere Türk hükümetine görüşlerini bildirmişlerdi.

Sovyetler ise görüşlerini ancak bir yıl sonra bildireceklerdir. Fakat Sovyetlerin 1925 yılında imzalanan Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını 1945 Mart ayında fesh etmeleriyle iki devlet ilişkileri arasındaki soğukluk gittikçe artmaktaydı.

Türk Sovyet ilişkilerindeki bu gerginlik 1946 yazına kadar devam etti, hatta buhran durumuna geldi. Potsdam kararlarına uygun olarak Sovyetler Boğazlar hakkında ki görüşlerini Türk hükümetine 7 Ağustos 1946 da verdikleri bir nota ile açıkladılar.

¹⁴⁸ * Ayın tarihi, 1-30 Nisan 1946, Sayı 149, S.43

¹⁴⁹ Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I.II (1919-1973, 1973-1983, 1945-1965) Dönemi, Mehmet Gönlübol, A. Haluk Ülmen, A.Suat Bilge, Duygu Sezer, Ankara, 1987, S.195

Ticaret gemilerinin barışta ve Almanya'nın savaştan çekilmesi ile ortaya çıkan sorunları çözmek amacıyla Amerika, İngiltere devletlerinin de katıldığı Potsdam şehrindeki toplantıda (17 Temmuz-2 Ağustos 1945) boğazlar ile ilgili alınan karar şöyledir:

Sovyetler Türkiye'nin zayıf olması nedeniyle serbest geçiş için gerekli garantiyi sağlayamadığını, boğazların Sovyet-Türk ortak kontrolüne verilmesini istediler. Bu kabul edilmedi. Amerika, İngiltere Sovyetler için tam geçiş serbestisi taraftarı idik. Boğazlar ile ilgili kesin karar alınmayıp her devletin kendi görüşünü Türkiye'ye bildirmesine karar verildi.

Notada Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sırasında Boğazlardaki yetkilerini kötüye kullandığı belirtildikten sonra görüşlerini (isteklerini) şöyle açıkladılar;¹⁵⁰

1. Savaşla tam geçiş serbestisine sahip olması
2. Karadeniz'de kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman geçiş serbestisi tanınması
3. Karadeniz'e kıyısı olmayan devletin savaş gemileri için istisnai bazı haller dışında, barışta ve savaşta geçiş yasağı konması
4. Yeni boğazlar rejiminin yalnız Karadeniz'e kıyısı olan devletler tarafından düzenlenmesi
4. Ticaret ve geliş-geçiş serbestliği ile boğazların güvenliğinin en ziyade ilgisi ve bu ise en liyakatli devletle olan Sovyet Rusya ile Türkiye tarafından ortak vasıtalarla yapılması

Amerika Birleşik Devletleri 198 Ağustos 1946, İngiltere Devleti 21 Ağustos ta Sovyet hükümetine verdiği nota ile 4 ve 5'inci Sovyet isteklerini reddetti.¹⁵¹

16 Ağustos 1946 tarihli haberde, Rusların İstanbul'a yerleşmesi yeni bir dünya harbi demektir deniliyor,

Sovyet notasına karşı Türk tutumuna gelince, Recep Peker Hükümeti 14 Ağustos 1946'da Türkiye Büyük Millet Meclisinde okunan programında Türkiye'nin toprak bütünlüğü ve egemenliğini her şeyin üzerinde tutulacağı, Cumhuriyet ordusunun Türk topraklarının dokunulmazlığı ve güvenliğini, devletin şerefini ve haklarını korumak için iş başında bulunduğunu ve Amerika Birleşik Devletleri ile olan münasebetlerimizin karşılıklı saygı ve iş birliği sayesinde devamlı bir gelişme seyri izlediğini açıklamıştır. Türkiye, Peker Hükümetinin iş başına geçmesinden kısa bir süre sonra 22 Ağustos 1946 'da Moskova'ya verdiği karşılık notası ile de Montreux Sözleşmesinin savaş ve ticaret gemilerinin boğazlardan geçişleri ile ilgili hükümlerinde bazı değişiklikler yapılabileceğini kabul etmekle beraber bu sözleşmeyle kurulan rejimin kaldırılması ve Boğazların ortaklaşa savunulması konusundaki Sovyet isteklerini reddetmiştir. Bu notada Montreux Sözleşmesinin yalnız Karadeniz'e sahildar devletler tarafından kararlaştırılacak yeni bir rejimle değiştirilmesinin "müzakerelere ve muaddel metnin

¹⁵⁰ Fahir Armaoğlu, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1984, S.405

¹⁵¹ Fahir Armaoğlu a.g.e., S 426-430

ilgasına iştirake eşit hakları bulunan ve bu müzakerelere iştirak etmek arzularını en açık bir tarda ifade etmiş olan sözleşmeyi imzalamış diğer devletlerin menfaatlerini” tanımamak demek olacağını söyleyen Türk Hükümetine göre, boğazları iki devletin ortak savunması altına koymak da “milli bakımdan Türkiye’nin hiçbir suretle feragat edemeyeceği egemenlik haklarına aykırıdır. Nota şöyle devam etmektedir. “Bu teklif uluslar arası bakımdan da çok ciddi itirazlar davet etmektedir. Bu teklifin kabulü Türkiye’nin Boğazlarda oynadığı muvazene ve irtibat unsuru rolünü sona ermesi ve Karadeniz devletlerinin sözde güvenliğinin Türkiye’nin güvenliğinin imhası üzerine kurulması demek olacaktır. Türkiye Hükümeti 7 Ağustos tarihli Nota da ileri sürülen yeni güvenlik sisteminin karşılayacağı Sovyet endişelerinin künhüne varamamaktır. Cumhuriyet Hükümeti memleketi nereden gelirse gelsin bu tecavüze karşı var kuvvetle müdafaa vazifesinin kendisine ait olduğu kanaatindedir.¹⁵²

Böylece Türk Hükümetinin 22 Ağustos 1946 tarihli cevabı ile “II Dünya Savaşında, Boğazlar Statüsünün Türkiye tarafından iyi korunmadığına dair suçlamalar çürütüldükten sonra Sovyet isteklerinin 4. Ve 5.inci maddeleri reddedilerek beşinci madde hakkında bu Sovyet teklifinin” Türkiye’nin hiçbir bakımdan feragat edemeyeceği ve takyidini kabul edemeyeceği egemenlik haklarına ve güvenliğine aykırı” olduğu bildiriliyor ve deniliyor ki Tarih Türkiye’nin dahil olup Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir savaş misali kaydetmemiştir. Bu cümle Türkiye’nin Sovyet tehdidine karşı açık bir meydan okuması idi. Bununla denilmek isteniliyordu ki Sovyet Rusya Boğazlar üzerindeki ihtiraslarını gerçekleştirmek için kuvvete başvuracak olursa Türk milleti buna aynı şekilde karşı koymaktan çekinmeyecektir.

Türkiye’nin bu notasına Sovyetler 24 Eylül 1946’da cevap verdiler Suçlamalar devam ediyordu. Türk Hükümeti de ilk notanın içeriğinde ikinci bir notayı 18 Ekimde bildirdi.

9 Ekimde Amerika ve İngiltere Devletleri Sovyet Hükümetine verdikleri nota ile C Potsdam kararlarına göre ancak bir nota verilebileceğini bildirdiler. Tartışma son buldu. Olay bir konferansta görüşülmesi gerekiyordu. Fakat bu konferans günümüze

¹⁵² Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I.II (1919-1973, 1973-1983, 1945-1965) Dönemi, Mehmet Gönlübol, A.Haluk Ülmen, A.Suat Bilge, Duygu Sezer, Ankara, 1987, S :207

kadar toplanmamıştır. Boğazlarda Montreux antlaşması şartları uygulanmaya devam etmektedir.

Olayın önemli olan yönü Sovyet tehdit ve tehlikesinin bu dönemde Türkiye'nin üzerine en ağır bir şekilde çökmüş olması idi. Sovyetler Türkiye'nin hem bağımsızlık ve egemenliğine ve hem de toprak bütünlüğüne yönelen isteklerde bulunmuşlardı. Türkiye tarihin en buhranlı zamanlarından birini geçiriyordu.¹⁵³

18 Ekim 1946 tarihli haberde, Boğazlar meselesi yüzünden üçüncü dünya harbinin çıkabileceği; Sovyetlerin şarkta tahkimata geçtikleri, meselenin ehemmiyetini bir kat daha artırdı denilmektedir.¹⁵⁴

Başbakan Recep Peker de o günlerde Daily Telgraph muhabiri Mr. Buckley'e yaptığı açıklamada Türkiye'nin Boğazlarla ilgili Rus isteklerine karşı şimdiye kadar takındığı tavrın değişeceğini farz etmek için hiçbir geçerli sebep olmadığını bildiriyordu.¹⁵⁵

Başbakan Türk-Rus ilişkileri ile ilgili Newyork, Colombia, Broadcasting muhabiri Mrs. Hochstetler'e verdiği beyanatta; "Birinci Dünya Harbinden sonra Sovyet rejimini resmen tanıyan ilk devlet olan Türkiye ile Rusya arasında o sıralarda mevcut sağlam anlayış bağlarını zikreden Başbakan Bizim Rusya'dan samimiyetle arzu ettiğimiz şey Amerikalıların "Good Neighbour Policy" dediğimiz iyi komşuluk siyasetidir. Bizim Sovyetler Birliğinden hiçbir talebimiz yoktur. Buna mukabil Rusya bizden toprak ve tavizler istemektedir" diyerek devamında; "Devamlı bir dostluk tesis edilebilmesi için Rusya, Türk toprağını ve hükümranlığını ihlal edici mahiyette olup, en ufak tarihi veya etnik esasa ve hiçbir hakka dayanmayan taleplerini geri almalıdırlar. Bu gibi iddiaların, geçici vaatler halinde değil, kesin olarak ortadan kalkması Türkiye ile Rusya arasındaki münasebetleri 1919-1920 senelerinde başlayan benzer dostluk bağlarının yeniden tesisine kadar götürülebilir.

Türkiye bir peyk durumunu kabul etmeye hiçbir şart altında razı olmayacağı gibi, Rusya ile daha iyi bir anlaşma esasının temini Birleşik Amerika ve Büyük

¹⁵³ Fahir Armaoğlu a.g.e., S.426-430

¹⁵⁴ İzmir, 18 Ekim 1946

¹⁵⁵ Cumhuriyet, 19 Ekim 1946

Britanya ile olan münasebet ittifak ve sıkı dostluğumuzun zayıflamasını mecburi kılması da mevzuu bahis olunamaz.

Türkiye'nin hiçbir şart altında hiçbir kimseye bir karış toprak vermeye veya toprak parçaları üstünde üsler kurulmasına müsaade etmeye razı olmayacağını belirten Peker “ 1939 da Çekoslovakya ya yapıldığı gibi şimdiki dört büyükler, Türk toprak ve Bağımsızlık bütünlüğünün ihlali pahasına bütün diğer konular üzerinde tam bir anlaşmaya varsalar bile biz böyle bir teklifi reddederiz....”¹⁵⁶

Colombia Broadcasting muhabirine Başbakanın verdiği demece yer veren, aynı tarihli “Ulus” gazetesinde ise; “Rusya’dan samimiyetle arzu ettiğimiz şey iyi komşuluk siyasetidir”

Biz Dünya barışı ve istikrarı istiyoruz. Biz iç alemimizde de demokrasi şartlarının ideal derecesine erişmeye gayret ediyoruz ve bu gayemizi barış içinde takip etmemize imkan verildiği takdirde başka memleketlere nispetle daha kısa zamanda buna muvaffak olacağımızı umuyoruz.” demektedir.¹⁵⁷

23 Haziran 1947 tarihli bir başka haberde ise;

Rusların sınır harbine Türkiye'nin cevabı “Türkler kendilerine ait araziden bir santimetre bile başkalarına bırakmak niyetinde değildirler.”

Bir İngiliz gazetesi “Sınır harbine birde Moskova radyosunun kalabalığını eklemek zarureti vardır” diyor.¹⁵⁸

c. Truman Doktrini

Savaştan sonra Amerikan Kamuoyunda Amerika'nın tekrar kabuğuna çekilmesi söz konusu olmuşsa da, Sovyet Rusya'nın komünist emperyalizme hız vermesi ve bundan doğan gelişmeler, Amerika'nın geri planda kalmasını engellemiştir. Geleneksel

¹⁵⁶ Cumhuriyet 28 Mayıs 1947

¹⁵⁷ Ulus, 28 Mayıs 1947

¹⁵⁸ Cumhuriyet 23 Haziran 1947

¹⁵⁸ Cumhuriyet 28 Mayıs 1947

¹⁵⁸ Ulus, 28 Mayıs 1947

¹⁵⁸ Cumhuriyet 23 Haziran 1947

Amerikan dış politikasındaki bu radikal değişimin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil eder.

Başkan Truman Amerikan Kongresine 12 Mart 1947 günü gönderdiği mesajında, Türkiye ve Yunanistan'a 400 Milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi. Bu mesajda Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Orta Doğu düzeninin korunması için bir zaruret olduğu belirtiliyor ve Türkiye ile Yunanistan'ın durumlarının birbirine bağlılığı şöyle ifade ediliyordu; "Eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolü altına düşerse, bunun Türkiye için neticeleri çok ciddi olur. Böyle bir halde karışıklık ve düzensizlik bütün Orta Doğuya yayılabilir."¹⁵⁹

Recep Peker'e Truman'ın Demeci konusunda düşünceleri sorulduğunda:

Recep Peker, henüz tam metni görmediğini, görebildiği kadarı ile, Başkanın görüşlerinin bütün milletlere , milli hudutları, içinde müstakil rahat ve şerefli insanlar olarak yaşamak teminatını telkin edeceğini, belirtiyor ve diyor ki"....Amerika Birleşik Devletleri Başkanı, Yunanistan'a ve Türkiye'ye yardım teklifi yaparken yalnız dünya şümül strateji anlayışı içinde kalmamış, aynı zamanda tam realist ve tam insani bir görüşten de mülhem olmuştur." Devamla; bu sözlerin ifade ettiği derin tesiri Akdeniz'i, Yakın doğu ve Orta doğu olacaktır." Bu fikirlerinin, dünyayı sarsan güçlüklerle ve zaruri temayüller karşısında Amerika umumi efkârının tam uyanışını ve hakikatleri eksiksiz görüşünü aksettirdiğini belirtiyor.

Bu görüş dünya emniyetinin tecezzi kabul etmez bir kül olduğu itikadını kuvvetlendirecek ve sulha hürriyete bağlı bütün milletlere milli hudutları içinde müstakil, rahat ve şerefli insanlar olarak yaşamak teminatını telkin edecektir.

Türkiye gerçi son harbin tahribatına uğramamıştır, fakat bizim memleketimiz tahribatları masun kalmış hali ile de harbin musibetlerini çekmiş olan Avrupa memleketlerinden iyi bir halde değildir. Yurdumuz tarihi mukadderatın tesiri altında medeni ihtiyaçları karşılayacak vasıtalardan mahrumdur. Bütün iktisadi ve endüstri işlerimizi, kuvvetli hamlelerle başarmağa, yollarımızı, ulaştırma vasıtalarımızı, ve bilhassa sosyal tesisleri hemen yeni baştan kurmağa mecburuz. Tarım kalkınması için de çok emek sarf etmek ve çok masraf yapmak vazifesi altındayız. Bu sebeple yurdumuzun geniş ihtiyaçlarını karşılayacak Amerikan yardımından nimetler alacağız.

Bütün vazifeyi yapmak için hazır bulunmaya çalışırken yıllık devlet bütçesinin yarısını milli savunmaya harcamak zorundayız. Başkan Truman'ın pek güzel ifade ettiği dünya emniyetinin birbirinden ayrılmazlığı ve bölünmezliği zihniyeti ölçüsüne göre taşıdığımız ağır yükün hafifletilmesi için önemli çareler düşünmek pek isabetlidir ve lazımdır.¹⁶⁰

Amerikan yardımına değinen Başbakan, "Büyük karar günlerinde üzülecek yersiz tereddütlerin doğuracağı telefi kabul etmez faciaları daima göz önünde bulundurmalıyız." Beyanatında bulunmaz ve devamlı, "Dış politikamız dürüst, metin ve kararlı halini muhafaza etmektedir. Dostlukların kadrini bilen, kimsenin varlığında gözü olmayan, bizim varlığımıza göz koymamış olmak şartı dışında komşularından hiçbir şey istemeyen ve herkesin hakkında saygı gösteren bir zihniyeti ve Birleşmiş Milletlerin sadık bir uzvu olmayı daima esas tutuyoruz" demektedir.¹⁶¹

d. Peker Hükümetinin Kuruluşu Öncesi Olayları

29 Mayıs 1945 de Başbakan Saraçoğlu,yedi aylık görüşmeleri sonunda Büyük Millet Meclisinden itimat oyu istedi. Oylama sonunda 373 Mebustan 359'u Saraçoğlu hükümetine itimat oyu vermiş ve 7 mebus itimatsızlık oyu kullanmıştı.

İtimatsızlık oyu verenler içinde Cumhuriyet Halk Partisi içinde kuvvetli kişilerinde bulunması sürpriz olmuştu. Bu yedi kişi şunlardı. Manisa Mebusu Hikmet Bayur, Kütahya Mebusu Recep Peker, İzmir Mebusu Celal Bayar, Eskişehir Mebusu Emin Sazak, İçel Mebusu Refik Koraltan, Aydın Mebusu Adnan Menderes, Kars Mebusu Fuat Köprülü.¹⁶²

Recep Peker aleyhte oy kullanımının sebebini şöyle açıkladı; "Güvenlik oyu söz konusu olduğu anda, içimde bir duygu beni rahatsız etti. Hiç şüphe etmem ki beyaz oy kullanan arkadaşlarımda aynı içtenlik ve görev duygusu ile düşüncelerini

¹⁵⁹ Fahir Armaoğlu, a.g.e., S.441-442

¹⁶⁰ Cumhuriyet, 14 Mart 1947

¹⁶¹ Cumhuriyet, 2 Nisan 1947

¹⁶² Tekin Erer,Türkiye'de Parti Kavgalarımız, İstanbul, 1966, S.199

belirtmişlerdir. Ben kırmızı oyumun nedenini önünüzde açıklayayım ki meclis çalışma hayatımızın gelişmesinde ve kuvvetli hükümet anlayışında yararı olabilsin.

Bir kere şunu açık olarak belirteyim ki, Saraçoğlu'nun bu günkü hükümetin başkanı olarak görevini yapmasına karşın herkesin üç aşağı beş yukarı beğenip beğenmediği yanları olabilir. Bu bakımdan ben tüm ve içte duygularıyla beyaz oy veririm. Öteki bakan arkadaşlarda kuşkusuz hepinizin yüreklerinde saygı kazanmışlardır, emanet edilen işleri başarma çabası içinde olduklarına inanım var. Fakat son görüşmeleri de dinledikten sonra ; bu kurulu meydana getiren unsurların toplamının vücuda getirdiği kabinenin, bu gün devletin içinde bulunduğu iç ve dış ve ekonomik güçlükleri tümüyle iyi bir surette kavrayıp göğüsleyebileceğine içimde inan yoktur..." Fakat Başbakan Saraçoğlu; "Peker arkadaşımın yapmış olduğu açıklama verilmiş olan oyların sayısını ne arttırmış nede eksiltmiştir..." diyerek yapılan eleştirilere önem vermedi.¹⁶³

Tekin Erer, Recep Peker'in muhalefetinin Cumhuriyet Halk Partilileri şaşırttığını, bu yedi kişinin birlikte hareketlerinin tehlikeli olacağını ve ilk iş olarak bu grubun dağıtılması yoluna gidildiğini yazıyor. Recep Peker'in Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterliğine zaafı olduğunu ,belki başka mevkiler istediğini , Recep Peker kazanılınca kadar da bu makamın zayıf partililerce idaresi yoluna gidildiği yorumunu yapmaktadır. Oylamanın 29 Mayıs'ta yapıldığını, 30 Mayıs'ta Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreterinin istifa ettiğini belirtiyor.

Fakat 1 Haziran 1946 günkü toprak kanunu müzakerelerinde hükümet tasarısı karşısında yine Recep Peker, Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Emin Sazak paralel fikirler savundular...

Tekin Erer, muhalif mebuslarla çeşitli görüşmelerin yapıldığı ve parti içi disipline riayetlerinin istendiğini, fakat bu muhalif mebuslar içinde en çetin yola geleceği tahmin edilen Recep Peker'in en çabuk ikna edilenlerden biri olduğunu belirtiyor. Hatta, Recep Peker'e neler vaat edildiğinin bilinmese de, bir süre sonra Başvekilliğe geldiğini ve en yakın arkadaşları olarak Meclis kürsüsünden ilan ettiği dostlarına "Psikopat" diyebilecek kadar ileri gittiğini ifade ediyor.¹⁶⁴

¹⁶³ Mahmut Goloğlu, a.g.e., S.354-355

¹⁶⁴ Tekin Erer, a.g.e., S.203

1 Haziran 1946'da Meclisteki görüşmeler, toprak kanununun 17.maddesinde ki fazla arazinin istimlak edilerek halka dağıtılması üzerinde yoğunlaşmıştı. Recep Peker, Adnan Menderes, Hikmet Bayur, Emin Sazak tenkitlerde bulundular. Hatta hücumlar karşısında Meclis Reisi Mazhar Germen riyaseti terk etti ve celsenin devamına Abdülhalik Renda başkanlık etti,Peker sonunda "Saraçoğlu Hükümetine içimde inan yoktur" diyor

Tevfik Erer'e göre ; Tenkitlerin aslında Saraçoğluna karşı değil ,doğrudan doğruya rejime karşı olduğunu, o günün imkanları içinde meselenin bu kadar dahi ele alınması ,büyük bir başarı olarak değerlendirilmesi" gerektiğini ifade ediyor." Bu olayları Halk Partisinin sallanmakta ve sarsıntı geçirmekte olduğunu göstergesidir" değerlendirilmesini yapıyor.¹⁶⁵

Demokrasiye geçişi erken bulanların dayandıkları gerekçe eğitim sorunuyla başlıyor,Türkiye'nin yüzde 80-85'inin okumamış insanlardan oluşması nedeniyle sağlıklı bir yönetici kadro seçmekte yanılgıya düşebileceği savıyla sona eriyordu. Daha ötesi,Demokrasinin anlamıyla eğitilmemiş yığınların "eğrilerle, doğruları" nasıl olacakta birbirinden ayıracağı sorusu açıktan yazılıp söylenmese bile kapalı tartışmalarda sürekli olarak öne sürülüyordu.¹⁶⁶

e. M. Recep Peker'in Başbakan Oluşu

21 Temmuz 1946 seçimleri sonunda Saraçoğlu kabinesi görevden ayrılırken, Hilmi Uran anılarında Reisicumhurun kabineyi kendisinin kurmasını istediğini fakat kendisinin bu teklifi ret ettiğini anlatıyor.

Devamla "Reisicumhur Peker'e hiçte istekli görünmüyordu ve onun geçimsizliğinden ve dürüst hareketlerinden endişe edilebileceğini saklamıyordu... Kendisi ile işbirliği yapmanın çok müşkül olacağını bize mükerreren söylemiş ve bu vazifeyi kerhen vermişti." Hatta partinin geleneğine rağmen Peker'in Cumhuriyet Halk Partisi Başkan Vekili tayin edilmemesi dikkate değer bir noktadır. Saraçoğlu bu

¹⁶⁵ Tekin Erer, a.g.e., S. 203.

¹⁶⁶ Cüneyt Arcayürek, Demokrasinin ilk yılları (1947-1951), Ankara, 1985, S.119-120

görevde bırakılmıştır. Bu nedenle Peker, partinin idaresini ele alamadı. Daha sonra Peker ve İnönü arasındaki ilişkilerde bu da önemli bir konu haline geldi.¹⁶⁷

Recep Peker kabineyi kurmakla görevlendirildi. Kendisi tek partili sistem ve kuvvetli bir şef idaresi taraftarı uzlaşmaya yanaşmayan biraz diplomatça hareket etmekle giderilebilecek anlaşmazlıklarda bile şiddet kullanmaya meyilli bir kimse olarak tanınıyordu. Başbakanlığa Recep Peker'in getirilmesi Cumhuriyet Halk Partisinin niyetleri hakkında muhalefette şüpheler uyandırdı ve meclisin sekizinci döneminin kuşku içinde başlamasına neden oldu.¹⁶⁸

İsmet İnönü Türkiye'nin batılı yönetim sistemi içerisine girmesinden yanaydı. savaşı, "Nazi-Faşist Karışımı yönetimler değil, demokrasiler kazanmıştı.

Partisinde, "Milli Şefi" izlediği yoldan çevirmeye yönelik tutuma bağlı olanların, Recep Peker'in çevresinde kümelenmiş oldukları söylentisi yaygındı. Örneğin, "Milli Şefin isteği doğrultusunda yazılar da yazsa, Ulus başyazarı Atay da Peker gibi düşünüyordu. Vatandaki egemen yargı buydu.

Nitekim seçimlerden on beş gün kadar sonra Meclisin açılışının ilk gününde Başbakan Saraçoğlu'nun istifası ve yerine Recep Peker'in atanmasıyla başlayan hükümetler geçidi, bir değişikliğin ifadesidir. Muhalefetin saldırıları ile yıpratılmış olan Saraçoğlu'nun yerine Recep Peker gelmiştir. Böylece 1942'den beri Başbakan olan Saraçoğlu dönemi tarihe karışmıştır.

Recep Peker Hükümetinin listesi şöyledir;

Başbakan	: Recep Peker
Adalet Bakanı	: Mümtaz Ökmen
Milli Savunma Bakanı	: Cemil Cahit Toydemir
İçişleri Bakanı	: Şükrü Sökmensüer
Dışişleri Bakanı	: Hasan Saka
Maliye Bakanı	: Halit Nazmi Kışmır
Milli Eğitim Bakanı	: Reşat Şemsettin Sirer

¹⁶⁷ Fero ve Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara, 1976, S.24

¹⁶⁸ Kemal Karpat, a.g.e., S.150

Bayındırlık Bakanı	: Cevdet Kerim İncedayı
Ekonomi Bakanı	: Tahsin Bekir Balta
Sağlık Sosyal Yardım Bakanı:	Behçet Uz
Gümrük ve Tekel Bakanı	: Tahsin Coşkan
Tarım Bakanı	: Faik Kurdoğlu
Ulaştırma Bakanı	: Şükrü Koçak
Ticaret Bakanı	: Atıf İnan
Çalışma Bakanı	: Sadi Irmak ¹⁶⁹

Peker Hükümetinin kuruluş günlerinde yayımlanan bir makalede: “Bu Demokratlar için ne kadar kolay olmuşsa Halkçılar içinde o kadar kolay olabilir. Aynı okuldan ve aynı kökten gelen insanlardan yalnız bir kısmının hatalarını anlamak dürüstlüğü ve zekiliğini gösterebileceklerini sanmak abestir. Bu imkan ötekilere de aynı derecede açıktır. Şu halde, Recep Peker Halk Partisinin demokrasi ananelerine dönüş tarafını temsil ediyorsa, Saraçoğlu’nun bütün aksi ve manasız işlerde körü körüne inatla, halka karşı adeta cephe almakla kırdığı parti itibarını yavaş yavaş onarması pekala mümkündür.”¹⁷⁰

10 Ağustos 1946 tarihli gazetede ise Peker kabinesinin program dahi okunmadan hazırlanmış olduğu iki kanun tasarısı hakkında kötümser kanaatler uyandırmıştır. “Bu yeni kanunlarla matbuata kilit vurulmak isteniyor deniliyor ve bu olayın memleketteki demokratik gelişmeye indirilmek istenen ağır bir darbe olduğu savunuluyor.”¹⁷¹

f. Peker Hükümetinin Programı

Peker Hükümet programında özetle şu hükümler vardır;

“ İthalatı kolaylaştıracağız,ithalat birlikleriyle ticaret ofisi kaldırılacaktır. Devlet girişimleriyle özel sermaye arasında işbirliği yapılacaktır. Yerli mallar pazarları ... Köy okulları programında köylüyü bizzat çalıştırma sistemine devam edilecektir.

¹⁶⁹ Hikmet Bila CHP Tarihi Ankara 1979 S.209 210

¹⁷⁰ Halkın Sesi, 7 Ağustos 1946

¹⁷¹ İzmir, 10 Ağustos 1946

20 Ağustos günü Ulus gazetesinde, Esat Tekeli demektedir ki;

“ Programın ekonomi kısmında belirtilen bazı görüşlere göre ,yeni hükümet Cumhuriyet Halk Partisi programındaki devletçilik esasının çerçevesi içinde kalmak kaydıyla serbestçi görüş ve tedbirlere doğru bir eğilim sezmemek mümkün değildir. Yeni hükümetin serbestlik kurma ve ferahlık getirme yolunda ki kararı, programın her noktasında kendisini gösteriyor.”

Esat Tekeli'nin bu ileri görüşlülüğü, bir-iki gün sonra doğrulanacak ve hükümet ilk adımda bazı tekel maddelerinin üretim ve satışını özel sektöre bırakacak, Gümrük ve Tekel Bakanlığının bir kısım işlerde özel girişim ve üretimi korumaya karar verdiği açıklanacaktır. Özel sektöre kredileri sınırlayan kararlarda aynı günlerde kaldırılacaktır.¹⁷²

Recep Peker'in eski kabineden hiç kimseyi almadan oluşturduğu hükümet yeni programında “İktisadi Kalkınmada Özel sektöre çok daha büyük bir rol vermek isteyen yeni bir iktisat politikası arayışını yansıtmaktaydı.”¹⁷³

Başbakan Recep Peker Cumhuriyetin 23'üncü Yıl Dönüm Bayramı Açış Söylevinde ; “İlk önce fikir olarak şunu arz etmek isterim ki aldığımız büyük küçük her tedbirde bir memleket parçasının mahalli veya bir sınıf halkın mahdut menfaati değil,bütün vatandaşlar külesinin esasta birbirine ayrılmaz surette bağlı olan rahatını ve refahını emniyet altında bulundurmak için, memleket geniş bir görüşle hareket etmek,bütün çalışmalarda hükümetimizin başlıca dikkat noktasını teşkil etmektedir ...

Türk milletini bölünmez bir kül tanıdığımız gibi ve o kadar mühim olarak,Türk vatandaş kütlelerinde kar, menfaat, kazanç, külfet,hizmet ve her nevi haklar ve vazifeler bakımından birbirinden ayırt edilmez bir birlik tanımamız lazımdır. Zaten bizim siyasi imanımıza kaynak teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisinin halkçılık vasfıda bunu emreder....”¹⁷⁴

Falih Rıfki, Peker hükümetinin kuruluşunun ilk günlerindeki durumu şöyle aktarmaktadır.:

¹⁷² Hikmet Bila, CHP Tarihi (1919-1979), Ankara, 1979, S.212

¹⁷³ Yahya Tezel, Türkiye'nin İktisadi Tarihi (1923-1930), Ankara, 1932, S.294

¹⁷⁴ Başbakan Recep Peker'in Cumhuriyetin 23.Yıl dönümü Bayramı Açış Söylevi, Ankara,1946, S.3-9

“Peker hükümeti, durmaksızın ağırlaştırmak istenen bir iç buhran gerginliği içinde iktidara geçti. Böyle zamanlarda Meclis’teki politika tartışmaları Hükümet mekanizmasının rahatça işlemesine sekte verir. Bilhassa lehinde aleyhinde çok söz söylenebilecek ve ancak insafli tenkitler ve soğukkanlı görüşmelerle iyi bir neticeye bağlanabilecek esaslı kararlar vermek ve tedbirler almak cesaretini kırar. Basını kaplayan demagoji sığı hakikat ışığının geçmesine engel olduktan başka, zayıf karakterde hükümet adamlarını demagojik yapılanmalara sevk edebilir. Recep Peker Hükümetinin, daha ilk adımda, Basın kanunu gibi demokrasi haklarımızı asla kayıtlamaksızın, hürriyet ve nizam esaslarını uzlaştırabilecek, fakat iktidara karşı kolayca şüpheler uyandırıcı tenkitler sebep olabilecek tekliflerde bulunmak zorunda kaldığını da unutmamalıdır.”

Recep Peker Hükümeti kestirme bir yol seçti.¹⁷⁵

Peker, Başbakanlığa gelmeden önce daha Burhan Belge’de “Cumhuriyet Halk Partisine Muhalefet Stajı lazım.” Başlığı ile şöyle sesleniyordu;

“Kurulduğu günden beri Cumhuriyet Halk Partisi “İktidar”dadır. Hem de tek başına. Bu itibarla iktidarın kurdu olmuştur. Fakat, hangi “iktidar”ın”?

Hiç şüphe yok ki, Cumhuriyet Halk Partisi’nin “iktidar hakkında ki bilgisi, tecrübesi, mümaresi ve bilhassa ve bittabi “iktidar” dolayısıyla oluştuğu mesuliyetsiz bir iş güdümüne göredir.”¹⁷⁶

Ekim 1946 tarihli çok önceki bir haberde de Bayar diyor ki, “Demokrasi davası dev adımlarla ilerliyor” Şunu da söylemek mecburiyetindeyim ki idare Amirleri henüz bi taraf değildir.”¹⁷⁷

Partiler arasındaki ilişkiler giderek daha kötüye gidiyordu. Yıllar sonra Celal Bayar, Metin Toker’e o günleri anlatırken diyecektir ki; “Sabahları gazeteleri ele almaktan korkardık. Hakkımızda gene neler yazmışlar acaba diye.”¹⁷⁸

¹⁷⁵ Ayın Tarihi, 1-31 Ekim 1946, Sayı:155, S.25.

¹⁷⁶ Burhan Belge, “CHP’ye Muhalefet Stajı lazım.”, İzmir, 13 Nisan 1946

¹⁷⁷ İzmir, 16 Ekim 1946.

¹⁷⁸ Metin Toker, Tek Partiden çok partiye-Demokrasi için İsmet Paşalı yıllar(1944-1950), İstanbul, 1990, S.157

Meclisteki celsede, Demokrat Partililer sık sık salonu terk ediyor, Cumhuriyet Halk Partilileri büsbütün kızdırıyorlardı. Kızanların, İnönü'nün "bunlara fazla yüz verdiğini" söyleyenlerin başında ise Başbakan Recep Peker bulunuyordu. 1946 sonunda, yeni yıl bütçesi görüşülürken kopan meşhur "psikopat fırtınası" bu gergin tansiyonun sonucu idi.

Nadir Nadi, Partilerin Hataları" başlığı altında şunları yazıyordu:

"İlk önce Demokrat Partiden başlayalım. Bu partinin başlıca kusuru, halktan gördüğü rağbetin azameti karşısında çoşarak derhal iktidar yerine geçmek istemesi bütün faaliyetini bu hedefe doğru çevirerek asıl vazifesini ihmal etmesidir. Arkadaşımız Hamdi Başar seri halinde yazdığı makalelerle Demokrat Partinin muayyen siyasi ve iktisadi prensiplerinden yana fakir olduğunu uzun uzun izah etmişti. Doğrudan doğruya parti ideolojileri bahsine dolunan bu fikir üzerinde çok şeyler söylenebilir. Hatta, partiler çoğalsın da prensiple zamanla doğup ileride billurlaşır da denebilir. Fakat, Demokrat partinin derhal iktidar savaşına girişerek, netice istediği gibi çıkmayınca küsmesi, bunu da her vesile de meydana vurması bizce bir hatadır.

Demokrat Partinin ikinci hatası, müphem ve dağınık konuşması ve basit demogoji oyunlarına başvurmasıdır. "Memleketimizi kurtaracağız, kanımızı son damlasına kadar boşaltacağız, yurdu cennete çevireceğiz gibi sözler ne demektir?

Memleketi kimden kurtarıyorsunuz? Kanınızı kime karşı akıtacaksınız? Yurdu nasıl cennete çevireceksiniz?

Şurada burada bazı kanunsuz hareketler yapılmış olması pek mümkündür. Bir takım adamlar parti gayretiyle kraldan fazla kral taraftarı görünmüş ve yurttaşları zarara sokmuş olabilirler. Hükümetin hayat pahalılığını önlemek hususunda aciz gösterdiği de doğrudur. Fakat bütün bunları tenkit ederken böyle bir dil mi kullanmak lazımdır? Demokrat Partiye yakışan konuşma tarzı falan falan yerlerde filan filan adamların kanunu aykırı hareketlerde bulduklarını ilan etmek, bunlardan halkın zarar gördüğünü açığa vurmak ve suçlulara ceza istemektir. O zaman hükümet işi örtbas etse bile suç üzerinde ısrarla durmak, her vasıta ile bu gibi kötü, zihniyetlere karşı mücadele etmek, partiye düşen bir vazife sayılır. Halk, Demokrat Parti iş başına geldiği takdirde kanunsuzluğa karşı daha titiz bir alaka göstereceğini anlar, onu belki daha çok sever. Fakat memleketi kurtarmak, kanını akıtmak büyük laftır. Bugün memlekette sahiden

kanunsuzluk yapıyorsa, bunu madde sayarak açıkça söylemek varken, müphem yollarla büyük laf edenler, halkı kendilerine inandıramadıktan başka, üstelik kanunsuz hareketlere de çare bulmuş olamazlar.

Yurdu cennete çevirmek de mübalâğalı bir sözdür.”Biz daha iyi bir ekonomi politikası yürüteceğiz” demeli ve bu politikanın hiç değilse saba taslak bir krokisini çizmelidir. Türk halkı realisttir. Cennetin neresi olduğunu ve ekonomik sıkıntıları azaltma imkanının nereye kadar varabileceğini pekâla bilir. Olmayacak duaya amin denmeyeceğini biz ihtiyar ninelerimizden öğrenmişizdir.¹⁷⁹

Türkiye Büyük Millet Meclisinde iki siyasi Parti arasında ilk önemli huzursuzluk bütçe görüşmeleri sırasında ortaya çıkmıştır.

Demokrat Parti Milletvekilleri, M. Recep Peker Hükümetinin programını tenkit edebilmek için üç gün süre istediler. Cumhuriyet Halk Partili Milletvekilleri bu isteği reddettiler. Türkiye Büyük Millet Meclisinde söz alan Koraltan : “ ... daha ilk günden böyle kurulmuş bir hükümetin programı hakkında muhaliflere konuşmak fırsatı vermezse demokratik ilerleme vaat edenler için bu günler bir başlangıç olur mu ? Bu hareket ancak şu manayı istemeyerek ortaya koyar. O da tek parti konuşma hürriyetine asla hürmet etmiyor demektir. “¹⁸⁰

M. Recep Peker bütçe görüşmelerine şu sözlerle başlamıştır: “ ...bir bütçe müzakeresi, Devletin yıllık gelir ve gider cetvelini incelemesi veyahut bütçe gelir ile ödenekler arasında denklik için sağlanmasından ibaret değildir, belki büsbütün başka büsbütün öneme haiz olan bir büyük iştir. “¹⁸¹

Recep Peker’in, bütçe üzerine 7 Eylül kararlarına değinen konuşmasından sonra, Adnan Menderes (Kütahya) kürsüye gelmiştir ve konuşmasına, Başbakanın sözlerine şu şekilde değerlendirerek başlamıştır. “...Sayın Başbakanın bütçe müzakeresine takaddüm eden sözlerine de iki hedefin görüldüğü tesiri altında bulunmaktayız.

Bunlardan birisi, bütçe üzerinde yapılacak tenkidlerin tesirini bervechi pezin azaltmak, diğeri ve daha mühimi ise iç politikaya tutunarak ve şiddetli bir lisan kullanarak bir nevi ürkütme tesiri icra etmek, (Allah Allah sesleri, Haşa sesleri)

¹⁷⁹ Nadir Nadi, “Partilerin Hataları”, Cumhuriyet, 12 Kasım 1946,

¹⁸⁰ İzmir, 15. Ağustos. 1946

¹⁸¹ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 7, C.3, S.237

Adnan Menderes konuşmasında, 7 Eylül kararlarını eleştirerek 7 Eylül kararlarının meydana getirdiği fiyat yükselişinin bütçede katılmadığını örnekle anlatmış ve devamla demiştir ki;

“... görüşümüzü teyit eden diğer bir cihet de 1947 Milli Savunma bütçesinin, bütçenin Umumi heyeti içinde, bir sulh olmasıdır. Halbuki sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması münasebetiyle ve sair yapılan bir çok beyanlarda memleketin bir harb tehlikesi karşısında bulunduğu ifade oluna gelmiştir. O halde ya o beyanların samimiyetsizliğine ve hakikatte harb tehlikesi mevcut olmadığından dolayı sulh bütçesinin tanzim edilmiş olduğuna, yahut da harb tehlikesi mevcut olduğu halde bir sulh bütçesi getirmek gibi bir basiretsizlikte bulunduğu hükmetmek zaruri oluyor. Bu durum karşısında harb tehlikesi, acaba sıkıyönetimin uzatılması için bir bahane olarak mı ileri sürülmüştü ? Sualinin akla gelmemesi mümkün olmuyor.”¹⁸²

Adnan Menderes'ten sonra, kürsüye gelen Başbakan Recep Peker de, Adnan Menderes'in sözlerine değinerek başlamıştı konuşmasına;

“Muhterem Arkadaşlarım, demokrat Parti adına dinlediğimiz Adnan Menderes'in sesinde kötümser ve psikopat bir ruhun mariz karanlıklar içinde (soldan şiddetli alkışlar), şanlı bir milletin ve arkada bıraktığı karanlıklardan azametli, şan ve şerefli bir istikbale gitmek azminde bulunan kudretli bir Devletin hayatını bir boşluk halinde ifade olan ruh haletinin akislerini dinledik.”¹⁸³

Peker sözlerini bitirmemişti ki Demokratlar ayağa fırladılar. Başbakan konuşmasına devam ediyordu. Demokratlar hep birlikte salonu terk ettiler.

Peker Kürsüden inmedi, CHPlileri coşturan konuşmasına devam etti “ Ya bu zihniyette insanlar memlekette ekseriyeti temin etseler “ dedi. Demokratların şiddetle itham etti. Başbakan Peker, konuşmasının devamında “ Mariz “ kelimesinin “Türk adabında bir hakaret kelimesi olmadığı” nı da söylemişti.¹⁸⁴

19 Aralık 1946 tarihli yazısında, Nihat Erim; “Meclisi terk etmek vazifeden kaçmaktır.” Başlıklı yazısında; “Bütçe görüşmelerinin başlaması nedeniyle Başbakan'ın yaptığı demeci bahane ederek, demokratların bağımsız milletvekillerinden bir ikisinin

¹⁸² T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 7, Cilt 3. S.237.

¹⁸³ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 7, C.3 S.243-244

¹⁸⁴ Metin Toker, a.g.e., S.156-157

meclisi terk etmelerini , çirkin bulduğunu “ Milletvekillerini vazifelerini yapmaktan alıkoyacak hiçbir manevi engel , hiçbir maddi cebir ve baskı tasavvur olunamayacağını belirtiyor. Daha sonra kürsüye gelen Adnan Menderes’in bir saati bulan konuşmasında “ İyi niyetle izahı pek güç bir takım kundaklar dinleyenlerin gözünden kaçmadı. “ derken Recep Peker’in görüşmelere başlarken yaptığı demeci, bütçe hakkındaki konuşmalarının, düşüncelerin açıkça ortaya konmasını önlemek maksadı güdülerek, demokratlar üzerinde bir baskı, bir korku havası yaratmak için yapıldığının söylenmesinin hayretler uyandırdığını ifade ediyor.

“Demokrat parti sözcüsü kürsüden indikten sonra, Başbakan tekrar söz aldı. Heyecanlı fakat samimi bir ifade ile Adnan Menderes’in konuşma tarzından duyduğu teessürü acımasız ve psikopat yapılan tecrübe sonunda, karşı tarafta “mariz ve psikopat bir ruhun” devamlı suretle havayı bulandırmakta olduğunu müşahade eylemekten duyulan elemi belirtti. “Nihat Erim devamlı, bunun üzerine salonun demokratlarca terk edildiğini fakat “ birinci ve ikinci Büyük Millet Meclisi günlerini yaşamış olanlar veya o zamanki tutanakları okuyanlar, bundan daha şiddetli tartışmalar esnasında dahi, o zaman karşı tarafı teşkil eden Milletvekillerinin Meclis Salonunu terk etmek gibi en hafif tabirle, çocukça bir jestle teşebbüs etmemiş olduklarını bilirken...”demektedir. ¹⁸⁵

Celal Bayar ve Fuat Köprülü 22 Aralık gecesini Çankaya’da Cumhurbaşkanı ile görüştüler. Görüşmelerin bir bölümüne M. Recep Peker de katıldı. Her iki tarafta şikayetlerini Cumhurbaşkanı’nın huzurunda dile getirdiler. Olaydan üzüntülü görünüyorlardı. Görüşmeler ara bulma faaliyetleri sürdürüldü. ¹⁸⁶

Demokrat Partililerin bütçe üzerindeki eleştirileri, bütçenin en basit bir kalkınma hareketine müsait olmadığı şeklindeydi. ¹⁸⁷

“Bütçe görüşmelerinden çekilen D.P. (27 Aralık 1946) Meclise geri dönüyor. Demokrat Partililerin Meclisten çekilmesini değerlendiren Fuad Köprülü şu yorumu yapıyordu.” Muhaliflerini, delilikten başlayarak vatan hainliğine kadar her türlü sıfatlarla tavsife başlayan bir başvekilin sözleri elbette dinlenemezdi.” ¹⁸⁸

¹⁸⁵ Ayın tarihi, 1-31 Aralık 1946, Sayı 157, S.239.

¹⁸⁶ Metin Toker, a.g.e., S.161

¹⁸⁷ İzmir, 20 Aralık 1946

¹⁸⁸ İzmir, 27 Aralık 1946.

Necmeddin Sadak; “Samimi olmak ve bütün neticelere önceden katlanmış bulunmak” yazısında, ise aşağıdaki değerlendirmelerde bulunmaktadır;

“Demokrat Partisini kuran Celal Bayar ve arkadaşları, Cumhuriyet Halk Partisi içinde uzun zaman çalışıp yetiştikleri ve bu partiden sosyal, politik, ekonomik prensipler farkı yüzünden değil, sadece kızgınlıkla ayrıldıkları için kendilerinin ne de kurdukları yeni partinin Cumhuriyet Halk Partisinden ayrı prensipleri yoktur. İki parti programını pervasızca okursanız Devlet Umdelerinde ayrılık bulamazsınız. İkisi de kapitalist esaslara dayanıyor. Devletçilik tarifi bile ikisinde aynıdır. Böyle olunca, yani ekonomik, sosyal sahalarda prensip farkı olmayınca tenkit ve tartışmalar esaslı fikir ve kanaatler çarpışması şeklini alamıyor, fikir ve prensip çatışması şeklini alamıyor, fikir ve prensip çatışmasında ki nezaket ve itidal kayboluyor, ortada sadece “sen, ben” kavgası, tatbikat ihtilafı hakim kalıyor ve pek tabii olarak münakaşa ve tenkit en sert şeklinde “sen git, ben geleyim” davasına varıyor, karşı taraf da daha dün kendi içinden çıkmış ithamlarına dayanamıyor.

İki parti arasında ki zor geçim bundan ileri gelmektedir. Bugünlük durum gerçekte, bir partinin ikiye bölünmesinden ibarettir. Karşıda yeni prensipler, yeni davalar güden yeni politikacılar yoktur. Birbirlerine kızarak, birbirlerini beğenmeyerek ayrılmış, hem de çok geç ayrılmış, insanlar vardır. Bunlar ancak kavga ederler.

Mesela demokrat Partisi bütçe dolayısı ile hükümete ve Cumhuriyet Halk Partisine, bilhassa ekonomik işler yüzünden şiddetle hücum etti ve malum kadro çıktı. Garabet şundadır ki, demokrat Partisi Şefi memleketin ekonomik durumundan başlıca sorumludur. Bugünkü bozukluğun temelini, Cumhuriyet Halk Partisi İktisat Vekili Celal Bayar atmıştır.

Bu tek misal gösteriyor ki muhalefet partisinin hükümet partisinden çıkması ve ayrı prensipler etrafında kendiliğinden doğmuş olması, hem geçimsizlik,... hem de zayıflık âmilidir.¹⁸⁹

Öylesine çalkantılı bir dönemdir ki, Nadir Nadi; “Parlamento buhranının üzerinden bir hafta geçmeden, tamamıyla ters bir havaya işaret sayılabilecek, iki partinin koalisyon kurma haberleri ile karşılaşıldığını” söylüyor.

¹⁸⁹ Ayın tarihi, 1-31Aralık 1946, Sayı 157, S.243.

Yazının devamında, “Demokrat Partinin, hükümetin hazırladığı bütçe tasarısını şiddetle eleştirdiğini, bunun inansızlık ve güvensizlik işareti olduğunu, böyle olduğu halde, nasıl iktidar partisine takılıp hükümete girer” deniliyor.

Devamla;

“Görüşülüyor ki birkaç gündür ortalığa yayılmak istenen hava hiçbir temele dayanmamaktadır. Demokrasi hayatında henüz pek tecrübesiz olduğumuzu düşünmemek bu haberlerin doğrudan doğruya Demokrat Partiyi küçük düşürmek için uydurulmuş, masallar olduğundan şüphelenebilirdik. Halbuki yeni idare sistemimizin yurdumuzda yerleşip gelişmesi için muhalefet partisinin mümkün olduğu kadar kusursuz çalışması lazımdır. Bu parti vazifesini başarıp yıpranmadan önce halkın sevgisini ve güvenini toplamalı, gazel okuyanlar kuvvetlenmelidir. Daha başlangıçta hariçten gazel okuyanlar çıkar da not kırarsa memleket hesabına sahiden yazık olur.”¹⁹⁰

Fuad Köprülü, bütçe görüşmelerini sonunda meclisi terk eden D.P. ve sonrasında ortaya çıkan buhranı değerlendiriyor ve İnönü'nün buhranı yatıştırma çabalarına değinerek, “Her halde Türk demokrasisinin inkişafı tarihinde mühim bir iz bırakacağı muhakkak olan bu tebliğ son günlerde had bir şekil olmağa başlayan siyasi bir buhranı neticelendirmiş bulunuyor. Fakat bu tebliğin iktidar partisine ve onun hükümetine artık zihniyet değiştirmek zaruretini çok ince bir siyasi nezaketle ima ve telkin eder fıkrası alakalılarca anlayamayarak bugünkü ters ve hatalı yürüyüşte ısrar edilecek olursa yakın biatinin yeni yeni Parti buhranları doğuracağından elbette korkulabilir. Mamafih şimdilik bu fena ihtimalleri bir tarafa bırakalım ve iktidar partisinde yeni bir zihniyet değişikliğinin süratle tecellisini ümit edelim.”¹⁹¹

“Devir açan bir bütçe tenkidi” adı altında yapılan değerlendirmede ise; “ Millet Meclisi şimdiye kadar böyle esaslı bir bütçe tenkidi işitmemiştir. Eğer hükümet Demokratların tenkitleri seviyesinde kalsaydı, belki kendisi düşer, fakat demokrasi yükselirdi ! “¹⁹²

Fuad Köprülü ise; “Başvekil veya vekiller her ne zaman demokrasiden vatandaş hak ve hürriyetlerinden bahsedecek olurlarsa garip bir zihniyetle, hemen hürriyetlerin su

¹⁹⁰ Nadir Nadi, “Böyle Şey Olmaz”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1947

¹⁹¹ Cumhuriyet, 27 Aralık 1946

¹⁹² İzmir, 19 Aralık 1946

istimali ve anarşi ihtimalini öne atarak devlet otoritesini her şeyin üstünde tutacaklarını belirtiyorlar. Matbuat Kanunu değişikliklerinde örfi idarenin uzatılmasında mucib sebep olarak hep bu “otorite” ve “nizam” mefhumları öne sürüldü. Mevcut kanunlarla bunun tesisi kabil olmazsa bu hususta yeni kanunlar teklif olmayacağından bahs edildi. Hürriyet ve otorite mefhumlarını yan yana yaşatabilmek yolunu bulamayan milletlerin büyük felaketslere uğradığı yakın tarihin şahadetine dayanılarak iddia edildi. Peker kabinesine hakim olan bu zihniyetin manasını bir türlü anlayamadığımızı itiraf edelim. Bir taraftan demokrasi yolundan başka çıkar yol olmadığını ve kendisinin de bu yolda yürüyeceğini temin eden hükümet, acaba hangi düşünce ile mütemadiyen hürriyetin suiistimalinden, anarşiden ve devlet otoritesini muhafaza lüzumundan bahsediyor? Tek parti sistemi ve totaliter zihniyeti kaldırmak meselesi memleketin ana davası olarak ortada dururken hürriyetin ifratından ve bunun zararlarından bahsetmenin yeri ve manası var mıdır?

İkinci Dünya Harbi sonunda korkunç felaketslere uğrayan memleketler hürriyetten değil, hürriyetsizlikten ve devlet otoritesi mefhumunun son haddine varmasından dolayı bu akıbeteye duçar olmuş değil midirler? Vatandaş hak ve hürriyetlerine riayet eden memleketlerde yani garp demokrasilerinde bir otorite buhranı mı mevcuttu? Bu türlü düşünceler bugün artık herkesçe bilindiği gibi ancak totaliter ideolojilerde, yani komünist veya faşistlerin siyaset edebiyatında rastlanan marazi fikirlerden başka bir şey değildir. Hitler devrinin hukuk ve siyaset felsefesini tedcin eden muhaliflerin bu metafizik mefhumu müdafaa için yazdıkları binlerce ciltler maalesef daha ortada duruyor. Daha düne kadar memleketimizde de moda olan bu türlü delaletlerden fikirlerimizi henüz lâıyığı ile temizleyemediğimiz en hazin delili demokratik inkişafa taraftar olduğunu iddia eden Peker kabinesinin bu metafizik ve antidemokratik otorite mefhumuna bu kadar sıkı bir suretle sarılmakta bu derece inat ve ısrar göstermesidir. Demokrasinin anarşi manasına gelmediği nasıl bir bedahet ise vatandaş hak ve hürriyetlerin tamamı ile temin edildiği memleketlerin bir otorite buhranına maruz kalmadıkları da o derece bedihîdir.”¹⁹³

Demokrat Partinin 1.Büyük Kongresi, 7 Ocak 1947’de yeni partinin kuruluş yıldönümünde, Ankara’da böyle bir hava içinde açıldı.

D.P.,kendi büyük kongresi için önce, Büyük Millet Meclisi Salonunu istedi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin son kurultayı orada toplanmamış mıydı? Fakat Meclis Başkanlığı tek parti devrinden kalan bu adetin artık kaldırıldığını, Meclis salonunun hiç kimseye verilmeyeceğini bildirdi. DP. Bunun üzerine Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesinin konferans salonu talep etti. Üniversite salonlarında partilere tahsisi doğru görülmedi. Ankara'daki özel sinema salonlarının sahipleri demokrat görünmekten korktular. Nihayet Muhittin baha Pars tavassut etti ve yer meselesi halledildi.¹⁹⁴

Bu kongrede söz alan İzmir delegesi Rauf Onursal, Recep Peker kabinesini teşkil eden zevat totaliter zihniyete sahiptirler, dedikten sonra hükümetin memleketi nasıl iptidai bir zihniyetle idare ettiğine dair deliller veriyor, şiddetli alkışlarla kürsüden ayrılıyordu.¹⁹⁵

“Bir taktik Ustalığı” başlığı altında ise; Demokrat Partinin toplanan Büyük Kongresinden sonra yayınlanan “Hürriyet Misak-ı” ile üç madde altında isteklerde buldukları belirtiyor. Bu istekler, Anayasaya aykırı kanunların yürürlükten kaldırılması, Seçim Kanununun değiştirilmesi ve Cumhurbaşkanlığı ile fiili parti başkanlığı vazifelerinin birbirinden ayrılmasını istediklerini, bunlar yapılmadığı takdirde de, Meclisten çekilip çekilmeme konusunda bir karar almak üzere, demokrat kongresinin, Parti idare kuruluna tam salahiyyet verdiği belirtiliyor.

Devamında”Demokratların büyük kongre toplantısında yukarıya sıraladığımız “Hürriyet Misak-ı” prensiplerinden gayri zikre değer bir düşünce pek ortaya atılmadı. Bu da partinin fikir ve program bakımından pek zayıf olduğuna dair bir çok iddialar ileri sürülmesine vesile teşkil etti.

-Peki istediklerinizi yaptık fark edelim. Sonra ne olacak? Siyasi, içtimai, iktisadi görüşleriniz nedir? Siz nasıl bir partisiniz? dendi. Sırf Anayasaya ait temel prensipler üzerinde çalışan bir zümre gerçekten siyasi bir parti sayılamaz. Fakat ne yaparsınız ki “Hürriyet Misak-ı” adı altında yürürlüğe konması istenen başlıca maddeler gerçekleşmedikçe memlekette daha ileri bir demokrasi rejimi kurmakta imkansızdır.¹⁹⁶

¹⁹³ Kuvvet, 3 Ocak 1947

¹⁹⁴ Metin Toker, a.g.e., S.161

¹⁹⁵ Tekin Erer, a.g.e., S.384.

¹⁹⁶ Nadir Nadi, “Bir taktik Ustalığı”,Cumhuriyet, 1 Şubat 1947

“Demokrat Parti kongresiyle beraber bazı Cumhuriyet Halk Partili idarecilerden bir kısmı ümitsizdi. Bir kısmı ise, önceden dediklerinin, çıkmasından dolayı adeta memnundu. Bunlar, “Biz demedik miydi?” demeye getiriyorlardı. Recep Peker, İnönü’yü teselli etti. “Sen merak etme paşam biz bunları alıştırırız. Halkı sırayla otobüse binmek için turnikeden geçmeye nasıl alıştırdık, sonra turnikeleri kaldırdıysak bunlara da öyle yapacağız.”¹⁹⁷

25 Şubat 1947 tarihli Cumhuriyet Gazetesinde Halil Mentеше'nin Cumhurbaşkanına Açık mektubu yer alıyor. Mentеше burada, Halk Partisinin tüzüğünü demokratik kurallara göre düzenlemesi gerektiğini ifade ettikten sonra “Zira kışla inzibatı orduda bir zarurettir; fakat siyasette bir gaflet oluyor. İşte ibret misalleri bir facia halinde önümüzde serili duruyor,” dediğim zaman bu infial husumet derecesine varmıştır.

Zati devletinizde de başta olarak idare mesuliyetini taşıyan arkadaşlar zaman zaman halktan ayrı düşüyorlar. Bizler ki onun içindeyiz, Umumi hoşnutsuzluğun homurtusunun nasıl tehlikeli bir mahiyet aldığını vaktinde duyarak ikaz için söylediklerimiz başlangıçta fena tepki yapsa da sonunda davayı kazanıyoruz” Yazıda devamla”çoğunluğun ümidinin halen de sahanızda “da diyor ve Halk Partisine dört senelik bir fırsat devri kazandırdınız. Artık derlenip toplantıda onun vazifesidir. Ama bu vazifeyi ifa edecek yerde serbest çalışabilmek şeraitini elde edebilmek için çabalamakta olan yeni parti ile bugün olduğu gibi didişme ve boğuşma halinde fırsat zamanları infa edilirse, netice her bakımdan kötü olur. İdare bazında olanlar halkın ruhunda hasıl olan büyük tahammülden gafilirdirler. Artık baskı ile sevk ve idare edilecek bir yığın yoktur. Hürriyet ve insanlık şerefine hürmet isteyen insanlar vardır.”

Yazıda devamla 2.Dünya savaşının Türkiye'ye etkilerinden bahsedilmekte ve sonuçta “...devletin hatta Halk Partisinin selâmeti demokrasiyi samimi olarak kabulümüze, bunu partilere de mal etmemize de bağlanmaktadır. Zira, Anayasa sorumsuzluk azledilmez vasıflar ile devlet reislerine yüksek hüküm ve nazım devlet rolü vermiştir. Bunun maddi mesuliyeti ağırdır ve çok ağırdır.”¹⁹⁸

¹⁹⁷ Metin Toker, a.g.e., S.163

¹⁹⁸ Cumhuriyet, 25 Şubat 1947.

Mektubun yankılarına baktığımızda; Falih Rıfkı, Ulus'ta "Bu mektup İnönü'ye değil, Mareşale veya Celal Bayar'a yazılmalıydı." derken, Hikmet Bayur Kuvvet'teki yazısında; "Halil Mentеше'nin Atatürk devrinde samimi tenkitleriyle Atatürk'ün teveccühünü kazandığını" ifade etmektedir.¹⁹⁹

Nihad Erim ise, Halil Mentеше'nin ve İzmir D.P. başkanının mektuplarında milletin büyük çoğunluğunun İnönü ile beraber olması noktasının belirtilmesinden in insafsız muhaliflerde bile bir intibahın başlamış olduğuna delil sayılabileceğini belirttikten sonra gerek Halil Mentеше'nin gerek İzmir D.P. başkanlarının arzularının sarih suretle anlaşılmadığını söylemekte ve; "Halil Mentеше, partilerin sıra ile iktidara geçirilmesini İnönü'ye istemektedir. Doğrusu B.M. Meclisinde ki çoğunluğu nice sayarak, Devlet Reisi'nin böyle bir şeyi nasıl yapabileceğini anlayamamaktayız. Bu takdirde Anayasa, demokrasi nerede kalır" demektedir.

Yazıda devamla, Milli irade ile yeni bir Millet Meclisinin kurulmuş olduğu, bütün devlet müesseselerinin normal çalışmalarına devam ettiklerini, muhtar seçimlerinde ki, gibi bazı şikayetler olduysa da, bunların nedeni bir memleket ölçüsünü azar derecede bulunmadığını belirtmekte ve İnönü'nün bu durumun nesini düzelteceğini sorduktan sonra,"Dil altında tutulup söylenmeyen kusur Demokrat Partiden köylülerimizin kütle halinde uzaklaşmasını önlemek davası mıdır ? Asıl dava bu ise, İnönü muhalefetin başında bulunanların devamlı hatalar yapmakla yarattıkları durumu nasıl ortadan kaldırsın? Sayın Devlet Reisimizin yapabileceği fikir ve tecrübelerinden muhalefet öncülerini faydalandırmaktadır. Fakat karşı taraf liderlerinin haberinin burnu Kaf dağındadır. Onların ne fikir, ne mütalaa, ne de nasihat dinlemeye niyetleri vardır, öyle olmasa bu netice ile karşılaşır mıydı?" demektedir.²⁰⁰

g. 7 Eylül Kararları

Almanya'nın çöküşü, bu ülke savaş yıllarında da Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir yer işgal ettiği için, Türkiye'nin dış ticaretinde de bir tıkanıklık yarattı. 1945 ve 1946 yıllarında daha önce ekonomiye geçerli olan anlaşmaların önemi azaltırken,

¹⁹⁹ Cumhuriyet, 28 Şubat 1947

²⁰⁰ Cumhuriyet, 6 Mart 1947

dünya fiyat yapıları Türkiye'nin ihracatını etkilemeye başladı. Öte yanda, savaş sonrasında Türkiye'nin Amerikan yardımı ve kredilerine dayanan bir iktisat politikasına kayması dış ticaretin liberalleşmesi yönünde dış baskılar açtırdı.²⁰¹

Recep Peker 14 Ağustos 1946 günü mecliste okunan hükümet programında, ithalat üstündeki kısıtlamalardan vazgeçileceğini ve Türkiye'nin değiştirilebilir paralarla sürdürdükleri, liberal dünya , dünya sistemine katılacağını açıklamıştı. Hükümetin kuruluşundan bir süre sonra tarihimize "7 Eylül kararları" olarak geçen kararlar alınmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi grubunun ve Hükümetinin onayladığı bu yeni kararlarla, Türk parasının değeri, yabancı paralar karşısında düşürülmekte, Serbest dövizle ithal edilebilecek mallar listesine giren bütün malların sipariş ve ithalinde kontenjan gibi miktar sınırlamaları tamamen kaldırılmakta, şimdiye kadar ithalatçı birlikleri tarafından yapılmakta olan cins, vasıf ve fiyat kontrolleri kaldırılmaktadır.

Bu kararlar uzun tartışmalara neden olacaktır. Hatta, ertesi günkü "Ulus" Başyazısında, "kararların amacının Anglo-Amerikan dünyasını kazanmak olduğu" ifadesi yer almaktadır.

Hükümetteki yetkililere göre devalüasyonun amaçları arasında yabancı para birleriyle ihraç fiyatlarını bir ölçüde ucuzlatmak, bir ölçüde de ihraç malı üreticilerinin kazançlarını arttırmak isteği başta geliyordu. Devalüasyonun toplam ihracat gelirlerini arttıracığını, ithalatın liberalize edileceği bir dönemde yüksek maliyetlerle çalışan yurtiçi sanayini koruyacağı sanılmaktaydı. Savaş sonrasında kapitalist dünya piyasasının ticaret ve ödemeler düzeninin ana kurallarını saptayan Bretton Woods anlaşmalarına katılabilmek, bunun için de Türkiye'de fiyat ve kambiyo kuru kararlığını sağlamak, devalüasyon kararının arkasındaki bir başka önemli nedendi.²⁰²

Yapılan operasyon nedir ?

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kendi kanununun verdiği yetkiye dayanarak ve hiç şüphesiz ki hükümetle mutabık olarak, beynelmilel para sandığı hakkındaki Bretton Woods anlaşmasının dördüncü maddesinin birinci kısmında tarif edilen dolar rayicini Türk parası ile 2.20 lira olarak tespit etmiştir. Alınan tedbirlerin mihverini bu

²⁰¹ Yahya Ş. Tezel, Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi(1923-1950), Ankara, 1982, S.167

²⁰² Yahya S. Tezel, a.g.e., S.168.

ameliye teşkil eylemektedir. Binaenaleyh Türk lirasına tam bir istikrar temin edilmek istenilmiştir.

Neden böyle bir operasyona lüzum görülmüştür.?

Böyle bir operasyona neden gerek görüldüğünü anlamak için buna “takaddüm” eden zamanlardaki durumu ve operasyon yapılmadığı takdirde vaziyetin ne olması muhtemel bulunduğunu incelemek lazımdır. Denilmekte o dönemde yabancı dövizlerin üç çeşit kuru vardı.

Dış pazarlarda kambiyo tahdidatı ve prim tatbikatı gibi tedbirlerle paramız satın alma gücünün idaresi bir dereceye kadar mümkün olabildiği halde iç pazarlarda aynı imkan mevcut olmadığından mevzubahis muvazenesizlik meydana gelmiştir.”²⁰³

1947 yılında daha yayınlanan bir kitapta Bretton Woods anlaşmaları ve Türkiye'nin bunları kabulü üzerine şu düşüncelere yer veriliyor.

“...Türkiye için anlaşma haricinde kalmak imkansızdır. Bütün iktisadi muvazenesini hariçte yaptığı ticari bir iktisadi münasebetlere istinat ettiren bir memleket için böyle bir hareket bahis mevzuu olamaz. Türkiye bu bakımdan yapılan anlaşmaya dahil olmak mecburiyetindedir.

Bununla beraber, bizim için yapılacak iş, harb rejiminden yarınki Bretton Woods para rejimine geçiş için, anlaşmanın kabul ettiği intikal devresinde, iktisadi muvazenesimizi temin etmek, ve sistem faaliyete başladığı gün lehimize bütün tedbiri almış bulunmaktır.

Türkiye’de harb ve harbe takaddüm eden senelerde güdümlü iktisat prensipleri hakim olmuştur. Fakat, memleketimizde iktisadi hayatın idari hayatın bir şubesi haline gelmesi bir doktrin, bir prensip meselesi olmaktan ziyade 1929 buhranını takip eden senelerde karşılaşmış olduğumuz iktisadi zaruretlerdir. Bu zor senelerde, Türkiye parasının kıymetini korumak için bir çok tedbirler almak mecburiyetinde kalmış, ve harici piyasada Türk parası hesap muvazenesinin istikrarı, dahilde ise devletin otoritesi sayesinde temin edilmiştir. Fakat harbin iktisadi faaliyetlerimiz üzerindeki tesiri şiddetli maliyet fiyatlarımız, büyük muharip devletler fiyatlarına nazaran çok yükselmiştir.

Bu büyük maliyet fiyatları ayrılığı mevcut iken, güdümlü iktisat rejiminden çıkarak Bretton Woods serbest sistemine, doğrudan doğruya girmek imkansız

bulunmakta ve böyle bir hareket memleketin iflasını mucip olacak kadar büyük bir tehlike arz etmektedir.

Çünkü Türkiye’de altınla para arasındaki köprü 1930 senesinden beri yıkılmış bulunmaktadır ve bugünkü şartlar altında bu köprünün yeniden kurulması imkansız bir iş telakki edilmektedir.

Bir itibarla altınla arasında sadece nazari bir rabıta olan bir parayı harici ticaret meselesi halledilmede serbest piyasaya arz etmek, dümeni kırık bir gemiyi fırtınalı denize atmaya benzer.

Görülüyor ki istihlal şartlarımızla dünya istihlal şartları fiyatları arasındaki büyük fark Türkiye’nin Bretton Woods rejimini kabul etmesine mühim bir mani teşkil etmektedir. Türkiye’nin Bretton Woods sistemini kabul etmesine mani olabilecek ikinci bir sebep de iktisadi faaliyet sahamızın orta Avrupa oluşudur.”²⁰⁴

Başbakan Recep Peker, Cumhuriyetin 23.yıldönümü konuşmasında ekonomiye değinerek, Bretton Woods gelişmelerden şöyle bahsetmiştir.” Döviz fiyatlarını arttırma tedbiri sayesinde girdiğimiz milletlerarası para sandığından başka milletlerarası İmar Bankasına da girmiş olmamızın yurdumuza sağlayacağı faydayı kaydetmek isterim. Biz dürüst bir ortağı sıfatıyla, kurulmakta olan bu sandıktan makul ve hafif şartlarla müsait miktarda kredi bulacağımızı umuyoruz. Eğer bu yolda memlekette yalnız bankanın maksadına uygun İmar ihtiyacımız için uzun vadeli bir borçlanma yapabilirsek esaslı bir kalkınma hareketinin büyük yükünün mühim kısmını bu İmar neticelerinden

²⁰³ Ayın Tarihi, 1.30 Eylül 1946, Sayı 154, S.16-17

²⁰⁴ Targan Hacim Çarklı, Bretton Woods Anlaşması ve Türkiye, İstanbul, 1947, S. 209

“Amerika’da Bretton Woods şehrinde 1 Temmuz 1944’den 23 Temmuz 1944 tarihine kadar devam eden para ve maliye konferansı bu harbin mühim hadiselerinden birisidir. Bu konferansta yarınki barış dünyasında tahakkuk ettirilmek istenilen iktisadi refaha doğru tam olmasa da, ilk adım atılmış bulunmaktadır. Konferansa iştirak eden milletler mütehassısları, harb sonunda milletlerarası para istikrarını temin etmek vazifesiyle mükellef bir Milletlerarası Para Sandığı ile yıkılan ve bozulan iktisadi muvazenelerin yeniden ihya ve gelişmesi için, devletlerin muhtaç olduğu mali imkanları temin edecek bir İmar Bankası kurulması hakkında iki anlaşma metni imzalamışlardır.

Mütehassısların üzerinde birleştikleri alakadar devletlerin tasvibine arz ettikleri bu iki Milletlerarası iktisadi teşekkülden birincisinin gayesi, para meselelerinin hali ile harb sonu dünyasına

faydalanacak olan gelecek nesillere aktarmak mümkün olacaktır. Yıllık bütçelerin mutad giderleri için dış istikrazlardan faydalanmak fikrinin şiddetle aleyhinde bulunduğumuzu söylemeye bile hacet yoktur.” demiştir.²⁰⁵

27 Eylül tarihli haberde: “Ekonominin ihraç ve ithal bakımından karakterini tayin eden faktörler dışında alınacak tedbirlerden şifa ümit etmek bir iktisadi hayal kırıklığına götürür.” denilmektedir.²⁰⁶

“7 Eylül Kararları” ekonomide ki sınırlamaları kaldırmak ve istikrar getirmek için tasarlandı. Türk lirası devalüe edildi, dış alım olanakları kolaylaştırmak ve bankaların altın satmasına izin verildi. Bu önlemler hayat pahalılığının daha da artmasına ve ithal mal fiyatlarının hızla yükselmesine yol açtı. Bu önlemlerden çıkarı olanlar sadece spekülasyon ve stokçuluk yaparak ortamdan yararlanabilen işadamlarıydı.” Çeşitli toplumsal grupların yaşam standartları arasındaki açığı genişletti ve hükümete yönelik var olan uyuşmazlık arttı.”²⁰⁷

7 Eylülde Türk parasının değerinin düşürülmesi Cumhuriyet döneminin ilk büyük ölçekli devalüasyonu idi. Bu olayın ardından bazı maddelerin fiyatlarına yapılan zamlarla zaten yoksulluk sınırı içerisinde yaşayan işçi, memur vb. dar ve düşük gelirliler daha da zor duruma düştüler, bunların temelini oluşturan şikayetler arttıkça arttı. Bu karar DP’ye bulunmaz bir fırsat yaratmıştı. Ekonomik eleştiriler her yandan hükümeti kuşatıyordu. Bu durum iktidarı daha da sınırlı yapıyordu.²⁰⁸

Stefenos Yerasimas, “Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye” adlı eserinde bu konuda aşağıdaki görüşlere yer vermektedir;

Çok partili dönemin 1946 yılında yapılan ilk genel seçimlerinde DP, Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde henüz azınlıkta kalmasına karşın, çok sayıda sandalye sağladı. Bu seçimle 1950 yılı arasında geçen süre, ifadesini iktidarın hem içte özel kesim hem de

iktisadi refah yolunu açmak, ikincisinin ise harbin yıktığı dünyanın yeniden imar ve kalkınması işini kolaylaştırmaktır. A.g.e., S.70

²⁰⁵ Başbakan Recep Peker’in Cumhuriyetin 23. Yıl Dönümü Bayramı Açış Söylevi, Ankara, 1946, S.10

²⁰⁶ R. Ziyaoğlu “Günün İktisadi Meselesi”, İzmir, 27 Eylül 1946

²⁰⁷ Feroz Ahmad, Demokrasi Sürecinde Türkiye(1945-1980), İstanbul, 1992, S.35-36

²⁰⁸ Tevfik Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1839-1850), Ankara, 1995, S.404.

dışta yabancı sermaye eliyle ekonomik liberalleşme adına, ikinci Dünya Savaşı öncesinde benimsediği devletçi ilkelerden sürekli ödün vermesinde bulan, uzun bir “seçim yarışması” dönemi olur.

Bu anlayış içinde iktidarın, müttefiklerle ekonomik ve ticari ilişkileri kolaylaştırmak amacıyla aldığı ilk önlem, Türk lirasının devalüasyonudur. Daha 1930 yılları başlarından beri Almanya ile yapılan ikili anlaşmalar yoluyla Türkiye’ye ait ihraç malları fiyatlarının yüksek bir düzeyde tutulması sağlanmıştı. İkinci Dünya Savaşı boyunca ise müttefikler de Almanya’yla yarışabilmek ve Türkiye’yi kendi yanlarına çekmeyi denemek amacıyla aynı fiyat düzeyini korudular. Ama İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Türkiye’den, dünya pazarlarında ki genel fiyatlardan %20 ile %40 oranında daha pahalı mal satın almak için artık hiçbir neden kalmamıştı. Üstelik yabancı paralara oranla Türk lirasının değerindeki bir düşme, bu ülkelerin Türkiye’deki yatırımlarını daha karlı kılacaktı. Bütün bunlar Türk parasının direnç gösteremeyeceği kadar zorlu neden ve kanıtlardı. Nitekim 1946 yılındaki devalüasyonla, Türk parasının değeri %35 oranında düşürüldü; dolar, 1.82 Türk lirasından 283 Türk lirasına yükseldi.²⁰⁹

Bu tedbirler, ihracatta umulan artışların sağlanamayışı, fiyat yükselmeleri ve spekülasyon dolayısı ile hayal kırıklığı yaratmıştır. Prof. Karpat, 7 Eylül Kararlarının sonuçlarını şöyle eleştirmektedir; “Bu tedbirler, memleketin içinde bulunduğu gerçek toplumsal ve ekonomik şartlara dikkat edilmeksizin, alınmıştır. Paranın birkaç elde toplanmış olduğu ve ekonomik olmayan maksatlarla harcandığı gözden kaçırılmış, halk kitlelerinin satın alma kuvvetinin çok düşük olduğu unutulmuştur. Bu tedbirler, nispeten küçük bir grup teşkil eden işadamlarının ihtiyaçlarına cevap vermiş görünüyordu. Bu işadamlarından bazıları kararların önceden öğrenerek bundan faydalanmak üzere gerekli tedbirleri almışlardır bile. Paranın değerinin düşürülmesi otomatik olarak ithal mallarının fiyatlarını yükselttiğinden bu çeşit malları olanlar, onları elden çıkarmayıp saklayarak daha sonra büyük karlar sağlamışlardır. İthal malları kısıtlayarak, fiyatlar birkaç hafta içinde %50 nispetinde yükseldi. Altın satışları o kadar arttı ki, (ihtiyat altının üçte biri satıldı.), satışlar nihayet durdu. Birkaç ay içinde zenginler türedi, eskiler

²⁰⁹ Stefanos Yerasimos, “Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Türkçesi Babur Kuzucu, İstanbul, 1980, S.717

daha da zenginleştii. Serbest ithalat, döviz kaynaklarının, nüfusun ancak küçük bir kısmının alabildiği otomobil ve ev araçları gibi, istihlal önemi ikinci derecede olan mallara harcanarak tükenmesine sebep oldu.”²¹⁰

Görüşmelerde, 7 Eylül kararlarının ifşa edildiği hakkında Afyon Milletvekili, Ahmet Veziroğlu tarafından verilmiş bulunan sözlü soru önergesinin görüşülmüştür, önce Ahmet Veziroğlu sözleri üzerine Atıf İnan;

“Atıf İnan, Ahmet Veziroğlu’nun; Ben size karineler getirdim. Matbuatın neşriyatı vardır, sözleri üzerinde durarak indi iddiaların ne derece kıymeti olabileceğinin takdirini umumi efkâra bıraktığını kaydettikten sonra, 7 Eylül Kararlarının ilânından çok önce hükümetin bu tarzda kararlara gideceği yolunda muhtelif tarihlerde basında çıkan haberleri ve bunların nelerden ibaret bulduklarını anlatmış ve hükümetçe varılan kararın ilânına takaddüm eden günde daha önceden kendisi tarafından haberdar edilmiş olmaları dolayısı ile bazı firmalar tarafından yapılmış mübayaalar ve bunlardan elde edilen kazançlar etrafında basında yapılan neşriyata, temas eylemiştir.”²¹¹

h. Peker Hükümetinin 6 aylık Çalışması

Recep Peker 14 Şubat 1947’deki Radyo konuşmasında; hükümet çalışmaları hakkında bilgi vermiştir. Özetle,

- Altı ay içinde Devlet ve Millet hayatına müspet tesirler yapan bir çok işler üstünde vardığımız neticeleri veyahut tüm başarıları, ileride sağlanacak bir çok mühim işler üzerinde yöneldiğimiz istikametleri hizmeti yoluna baş koyduğumuz büyük milletimize hulâsa etmek istiyorum.
- Millet çokluğunun yapılabileni ve yapılamayanı takdir etmesi devlet başarısı için büyük bir manevi yardımcı unsurudur.
- 7 Eylül kararları, ilk tatbik oyları sırasında söylenmiş ve yazılmış nazari fikirlerin ve tahminlerin üstünde memleketi ekonomik ve ticari geniş bir harekete kavuşturmuştur.

²¹⁰ Doğan Avcıoğlu, Türkiye’nin Düzeni, İstanbul, 1978, 569

²¹¹ Ayın tarihi, 1-30 Kasım 1947, Sayı 168, S.17

- Geçirdiğimiz mahsul yılının hemen bütün ihracat malları dolgun fiyatlarla şimdiden satılmış gibidir.
- Geçen yılın Eylül, Ekim ve Kasım aylarının 80 bin tona varan ihracatı 50 Milyon Türk Lirası sağlamışken bu yılın aynı aylarının satışı 367 bin tona varmış ve 190 milyon getirmiştir.
- İthalat ve ihracat limanlarımızda çoktandır görülmeyen hareket başlamış pazarlar piyasalar canlanmıştır.
- Bu kararlarla beraber sıkıcı harp günlerinde konmuş bir çok tahditler, bir çok aracı ve müdahaleci kurumlar, bir çok kayıt, kuyut, izin muameleleri kaldırılmıştır.
- Yapılan aylık zamlarının ferahlılık veren tesirlerini yurdun her tarafından gelen akisler halinde topluyoruz.
- Amerika'dan biri yolcu, altısı yük gemisi olmak üzere 31 ton hacminde 7 gemi satın aldık.
- Ansaldo tezgahlarında 37 bin ton hacminde 8 gemi ve Hollanda tezgahlarına da orta tip altı şehir hattı gemisi sipariş ettik.
- Amerika, İngiltere ve Çekoslovakya'dan 1760 yük vagonu, 100 lokomotif satın aldık.
- 33 adet modern yolcu uçağı satın aldık. Ankara, İstanbul, İzmir, Adana hava meydanları kış seferleri için teknik vasıtalarla cihazlandırılmıştır.
- Güven ve huzur temeline dayanan milli varlığımızı ileri bir kıymet derecesine yükseltmek için nefsimize itimat ederek, tuttuğumuz yolun doğruluğuna inanarak ve bilhassa milletimizin hayatiyetine dayanarak çalışıyoruz” demiştir.²¹²

Buna karşılık Recep Peker, hükümetinin altı aylık icraatından aldığı neticelere dair radyo konuşmasında;

“7 Eylül kararları ilk tatbik sırasında söylenmiş ve yazılmış nazari fikirlerin ve tahminlerin üstünde memleketi ekonomik ve ticari geniş bir harekete kavuşturmuştur.” değerlendirmesini yapmaktadır.²¹³

Fakat bir gün sonraki yazısında Nadir Nadi, Recep Peker'in konuşmasını fazla iyimser buluyor.²¹⁴

²¹² Çığır, Şubat 1947, Sayı:171, S.1

²¹³ Cumhuriyet, 15 Şubat 1947

Korkut Boratav, bu konu ile ilgili su deęerlendirmeyi yapıyor;

“20 yüzyıl Türkiye İktisat tarihinin bir diğer ilginç öğretileri de, İktisat politikalarının (ve bu politikalara bağlı ideolojik tavırlar) üzerinde iki ayrı çizginin veya kapalı biçimde, fakat sürekli olarak çatışma ve hesaplaşma içinde bulunmalarıdır. Türkiye’de kapitalizmin gelişmesini kolaylaştıracak veya hızlandıracak iki ayrı reçete olarak da yorumlanabilecek olan, ancak taraftarlarınca çoğu kez sadece “Türkiye nasıl kalkınabilir?” sorusunun yanıtları olarak gösterilen bu çizgilerden birisi, dışa açık, entegrasyoncu ve serbest piyasaya dayalı; diğeri ise korumacı, ulusal müdahaleci, devletçi politikalarından oluşmaktadır. Bu iki farklı “felsefe” Türkiye’ye özgü çatışma içinde de değillerdir.²¹⁵

Otoriter yapısı ile tanınan Recep Peker’in bu kişilik özelliği muhalefet partisine karşı olan tutumunda ortaya çıkarken: ülkenin temel ekonomik politikalarının sağlanmasında olsun dış siyasette ABD’nin yanında yer alınmasında olsun liberal muhaliflerinden pek de farklı davranmamıştır.²¹⁶

1. Sıkıyönetimin Uzatılması

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde sıkıyönetim idaresinin uzatılmasına ait tasarının görüşülmesi sonunda söz alan M. Recep Peker’in demeci:

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin bugünkü toplantısında sıkıyönetim idaresinin altı ay daha uzatılmasına ait tasarının görüşülmesi esnasında geçen tartışmaların sonlarında söz alan Başbakan Recep Peker şu demeçte bulunmuştur:

“Pek sevgili arkadaşlarım!

İleri, medeni vasıflı bir devlet içinde, sıkıyönetim gibi, tabii hayatın biraz üstünde mahiyet arz eden bir sistemin tatbiki, böyle yüce bir Komutaya teklif edildiği zaman veyahut mevcut olan bu idarenin uzatılması istendiği zaman bunu özenle altını, üstünü,

²¹⁴ Cumhuriyet, 16 Şubat 1947.

²¹⁵ Türkiye Tarihi 4, (Çağdaş Türkiye 1908-1980), Mete Tuncay, Cemil Kocalı, Hikmet Özdemir, Korkut Boratav, Selahattin Hilav, Murat Katoğlu, Ayla Ödekan, Yayın Yönetmeni Sina Aksin, İstanbul, 1997, S.347

²¹⁶ <http://www.chp-bekirpasa.org.tr/chp.3.html> , 25.09.1999

faydasını, zararını nazar-ı dikkate alarak esaslı bir tartışmaya tabi tutmak Kamutayın yüksek vasfının ifadesi olan bir haldir... devletin içinde bulunduğu şartları derinliğine, genişliğine gözden geçirdikten sonradır ki bu fevkalade idarenin memleketin mahdut bir bölgesinde uzatılması lüzumuna derin bir iç inancı ile kani oldu.

Şu noktayı arz edeyim ki hükümetin esas fikirlerine,kati sebepler olmadıkça bu kadar esaslı tedbirleri almamak düşüncesi hakimdir.

Devletin mevcut olan normal kanunları ve bu kanunları uygulama mevkiine koymak ödevi altında bulunan idare teşkilatı, kanunlar dışında hareketleri karşılayıp kanunun cezasını çarptırmaya hazır bulunan ve normal işleyen adalet cihazı, vazifeleri ellerine verilen kanunlara uygun olarak görmek mevkiinde bulunana Türk icra organları ve devletin kuvvetini ve şerefini teşkil eden bu vasıtalar her zaman ve her yerde tesirli tedbirlerini almakta ve almaya hazır bulunmaktadırlar... İşin bu tarafını böylece söyledikten sonra ayrıca belirteyim ki hükümet,memlekette mevcut olan şu veya bu cereyanı örtbas etmek için muhalif arkadaşlarımın yerinde olmayan tabirleri ile söyleyeyim, halkı baskı altında, tazyik altında tutmak maksadı ile sıkı yönetimi memleketin bir hassas bölgesinde idame etmekte olduğu hakkındaki ifadeler haksızdır,yersizdir,mantıksızdır...

...Nazari olarak sıkı yönetimin her kimin elinde, her ne zaman tatbik edilirse edilsin sadece yurttaşları, vatandaşları tazyik altında tutmak gibi bir maksatla tatbik edildiğini iddia etmek benim dilime yakışabilecek kelime ile ancak insafsızlık olur.

...Türkiye’de iç güven, huzur ve istikrar, Türk Devleti’nin bugünkü şartlar içindeki bütün varlıklarının temelidir.

Emniyet, huzur ve istikrar,kanuni müesseselerle ve kanuni vasıtalarla tatbik oldukça onun aslına ve mahiyetine itiraz etmek,iyi duygulu bir vatandaş için yanlış bir hareket olur zan ederim...

Kısa fakat kesif olarak muhterem arkadaşlarım 7nci yılı içinde bulunduğumuz sıkıyönetimin yurdun altı ilinden tereküp eden bölgede tatbikine sebep olan amillerin teşkil ve tarzı değişmiş olmakla beraber esas sebebi, mahiyeti bütün kesafet ve tesirini muhafaza etmektedir.

Şimdi Balkanlardan saldırmakta olan bir Nazi Ordusunun Türkiye’ye girmesi artık tarih meselesi olmuştur. Fakat malum mihver cephesi ile, Sovyet Rusya ve Anglo

Saksonların ittifakı ile vücuda gelen cephe arasında savaş bugün fiilen bitmiş olmakla beraber İkinci Cihan Harbinin top, tüfek ve bomba sesleri ile intikal edilen mevcudiyeti yerine, şimdi sinsi bir sessizlik içerisinde ne vakit, hangi noktada, zayıf varlıkları avlayacağı belli olmayan içtiharlar kaim olmuştur. Yaşadığımız günlerde top sesi gibi peşin bir istila vasıtasının sesi kulaklarımızda çınlamadığı için görüşü eksik olanların sezmede tereddütleri tehlikeli hava içerisinde, Türkiye uyanık bulunmaya mecburdur.

İzmir'de bir görüşmede de söylediğim gibi, hangi gün, şafak sökerken gözlerimizi açtığımız zaman memleket içerisinde istila kuvvetleri ile çarpışmaya mecbur olacağımızı bilemeyiz. Evet, bu sadece bir ihtimaldir ki tam kanaatle aksi iddia olunamaz. Fakat öyle ihtimaller vardır ki eğer tahakkuk ederse ihmal edenlere felaket getirir, tahakkuk etmezse bundan bir zarar doğmaz. Bunu hükümetimizin sadık görüşünün açık bir ifadesi olarak arz ediyorum. Nazi Harbinden beri harp tehlikesine karşı hazır bulunmak çok ehemmiyet almıştır. Bazı muhterem arkadaşlarımın izah buyurdıkları gibi, Türkiye'den toprak parçaları istenmiştir. Türk yurdunun boğazlar bölgesinde müşterek müdafaa adı altında bir yabancı, üs tesisini resmi nota ile bu devletten istenmiştir.

Muhterem arkadaşlar !

Bugün yeryüzünün her tarafında uzak, yakın yeni dünya, eski dünyada, kuzey, güney, doğu, batıda bütün devletlerin dış politikada ve günlük hayatında da en ziyade önemle göz önünde tuttuğu mesele stratejidir. Bugünkü devletlerin varlıkları bahis konusu olduğu zaman bütün büyük meselelerin başını strateji teşkil etmektedir. Türk vatanının sıkı yönetim bölgesini ihtiva eden mıntıkası bildiğiniz gibi boğazlar mıntıkasıdır. Ve boğazların etrafını teşkil eden Marmara Havzasıdır.²¹⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, 6 ilimizde sıkıyönetim idaresinin 6 ay daha uzatılması hakkındaki Kanunun görüşülmesi münasebetiyle Demokrat Parti Başkanı Celal Bayar'ın beyanatı;

“ Bugün gazetelerde, sayın Başbakanın beyanatını okudum ve ondan evvel sayın Devlet Başkanının dış politika hakkındaki bir gazeteye beyanatını da daha evvel okumuştum. Harici politikamızın bu ana hatlarında ben şahsen kendileri ile beraber

²¹⁷ Ayın Tarihi, 1-31 Mayıs 1947, Sayı:162, .14-18

olduğumu ifade etmekle beraber Demokrat Partisinde böyle düşündüğümü ifade edersem yanlış bir harekette bulunmuş olmam.

Sıkı yönetime gelince,

Arkadaşlar: sıkıyönetimin hareketını uzaktan ve yakından bizde takip ettik, sıkıyönetimin ne maksatla kurulduğunu biliyoruz. Sıkı yönetim İstanbul'un stratejik bakımından orada bulunması lazım olan bir unsurdur, dediler. Eğer bu unsur sadece askeri bakımdan orada vazife görmüş olsaydı ve memleketin siyasi hayatına karışmamış bulunsaydı Demokrat Parti bu meseleyi bu kadar önemli surette ele almazdı.”²¹⁸

Burhan Belge de, “ Örfi idarenin uzatılması “ başlıklı yazısında: “ kendilerinden sormak lazım: Dünyada hangi büyük şehrin halkına, tam altı sene örfi idare heyeti yaşatmak kabildir...”²¹⁹

İstanbul gazetelerinden “ Yeni Sabahın kapatılmasını protesto eden İstanbul gazetelerine Başbakan şu cevabı vermiştir. “ Telgrafınız üzerine sıkıyönetim kararları üzerinde hükümetin bir tesiri olup olamayacağı noktasını anayasa ile mer’i örfi idare kanunu üstünde inceledim.

Vardığım neticeye göre, sıkıyönetimin kendi sorumluluğu altında kanunda yazılı yetkilere dayanarak aldığı kararı kaldırma, ağırlaştırma ve hafifletme yolunda hükümetin bir selahiyeti yoktur. Bu esasa göre istediğinizi yerine getiremeyeceğim.”²²⁰

j. Peker ve Basın Kanunu

19 Eylül 1946’da Recep Peker Hükümeti basın kanununu tadil etti. 25 Eylül günü yürürlüğe giren bu kanun, basında yeni bir dönem başlatmış olarak görülebilir. O güne değin, günlük bir gazete çıkarmak için (5.000) liralık teminat yatırmak ve bazı formalitelerden geçmek gerekiyordu. Yeni basın kanunu ile vilayete bir istida ile müracaat etmek yeterli idi. Gazete çıkarmak imtiyazı, bütün formalitelerden

²¹⁸ Ayın Tarihi,1-31 Mayıs 1947,Sayı:162,S.21

²¹⁹ Burhan Belge, İzmir, “ Örfi idarenin uzatılması “, 6 Aralık 1946,

²²⁰ Halkın Sesi , 23 Ağustos 1946

temizlenmiş ve çok basit hale getirilmişti. Bu kanun neticesi olarak kısa bir müddet sonra bütün Türkiye'nin sathını irili ufaklı yüzlerce gazete dolduracaktı.²²¹

Hikmet Bila "1946 yılının sonlarında iktidar muhalefetin istediği her şeyi kusursuz yerine getiriyordu, 13 Eylülde Basın kanununu muhalefetin istediği şekilde değiştiren tasarı görüşülmeye başlanmıştı. Bu tasarı ile Gazete kapatma yetkisi hükümetin elinden alınıyordu. Ama muhalefet daha fazlasını istiyordu.²²²

İsmet Bozdağ; "1945 ve özellikle 1946 yılında bir Devlet otoritesi boşluğu doğdu. Hiçbir kanun değişmediği, hatta yöneticiler yerlerini korudukları halde, Basın alabildiğine muhalefet yapıyor, iktidar buna yasal kuruluşları ile değil, basını, radyosu ile cevap vermeğe çalışıyordu. İktidar, idare cihazı ve baskı güçlerini ancak 1946 seçimleri arifesinde harekete geçirdi. Bu dönemde de baskıya alınan, muhalefet basını ve muhalefet partilerinin yüksek kademe yöneticileri değil; gazeteyi satın alan veya muhalefet partisini destekleyen halk oldu. !..... " demiştir²²³

Peker; Basın kanunun sertleştirilmiş olmasını da kabul etmiyordu.²²⁴

17 Mart 1954 de sabah postasında çıkan yazıda Recep Peker döneminde basın kanunu ile ilgi Celal Bayar'ın şu sözlerine yer veriliyor ve şöyle deniyor;

" Yeni basın kanunu çıktı. Hükümleri de malumdur. Basın hürriyeti iyice tahdit edilmiştir. Bu kanun çıkarılırken de mevcut kanun, Demokrat Parti iktidarı tarafından kifayetsiz görülmüştü.

Hatırlarsınız; Eski kanun rahmetli M. Recep Peker zamanında küçük bir tadil geçirmişti. İşte o tarihte D.P. liderinin söylediği "M. Recep Peker kabinesi ile demokrasi yapılamaz. Bu kabinenin memleketi demokratik gelişme bakımından geriye götürdüğüne ve zihniyetin siyasi irticaa çok müsait olduğuna deliller malumdur. Demokrasiye doğru tercih olunan adımlar devrilmiş ve demokratik esaslara göre ayarlanarak hafifletilmesi lazım gelen bazı kanunlar bilakis şiddetlendirilmiştir. Matbuat (Basın) kanununda bir takım cezaların iki misline çıkarılmasını ve bazı yeni suç nevelerinin ihdasını ve ceza kanununa konulan yeni hükümleri bu cümleden olarak

²²¹ Tekin Erer, a.g.e., S. 359

²²² Hikmet Bila, a.g.e., S. 213

²²³ İsmet Bozdağ, Dünyada ve Türkiye'de Basın, İstanbul, 1992, S. 182

²²⁴ Cihat Baban, Politika Galerisi, İstanbul, 1970, S. 427

göstermek yerinde olur. M. Recep Peker kabinesinin kanunla istihdaf ettiği gaye, siyasi tenkit sahasına mümkün olduğu kadar daraltarak basını nefes alamaz hale getirmektir.”

Gazete yorumunda diyor ki; Görüyorsunuz ki eski basın kanununa bakarak Recep Peker kabinesiyle demokrasi yapılamaz denilmişti. Şimdi ise eski basın kanununa ilave edilmiş, yeni bir kanunla ve Adnan Menderes kabinesiyle demokrasi yapıyoruz ve çünkü basın, eski hafif kanunun ağırlığı altında nefes almaz vaziyetinde iken biz şimdi yeni kanunun altında rahat rahat hürriyetimizi kullanıyoruz. Ve minel garaip ! Zavallı memleket !²²⁵

Recep Peker'in cevabı ;

Demokrat Partinin dilimlerle çürütülebilecek baskılarına karşı Recep Peker şöyle cevap veriyordu;

“Yeni partinin doğuşunu biz istedik, fakat yollarını iyi görmüyoruz. İşte (Görüşler) komünist dergisi yerine (GÜN) adıyla yeni bir Komünist dergisi çıkıyor. (TAN) yerine (GERÇEK) isimli bir komünist gazete, seçim gürültülerinin havası içerisinde beslenerek ve kendi ölçüsüne göre sözüm ona hakiki demokrasinin davacısı hüviyetini takınarak sınıf kavgası edebiyatının zehirlerini saçıyor.

Demokrat Partinin başındakiler; ”millet hakimiyetinin başlayacağı günler yakındır”. diyorlar. Böylece farkında olmadan Milli varlığın, Milli anlayışın düşmanlarına meydanı boş bırakıyorlar. Bizim başarılarımızı küçümsüyorlar, mesela Devrimizin yüz ağartıcı ve en büyük şereflerinden biri olan köylülere yaptırılmasını tenkit ediyorlar. Yılın bir çok aylarını işsiz güçsüz geçiren köylülerimiz çalıştırılması ve böylece ilköğretimi sağlamak, bir parti için kusur değil ancak şereftir.” demektir. Tekin Eren bu cevabı baştan başa mugalatalarla dolu olarak nitelendiriyor.²²⁶

“Millet Meclisinin kabul ettiği kanunla matbuat hayatında yeni bir safha açıldı. Gazete kapatma yetkisi hükümetten mahkemelere verildi. “²²⁷

“Matbuat Hürriyeti Bahsi” başlıklı yazısında Burhan Belge, “ ... memleketin ileri bir idare şekline geçmesinin tek şartı, Cumhuriyet Halk Partisini behemehal ve boylu

²²⁵ Sabah Postası, 17 Mart 1954

²²⁶ Tekin Erer, a.g.e., S. 281

²²⁷ İzmir, 14 Haziran 1946

boyunca mağlup etmektir. Cumhuriyet Halk Partisi yahut demokrasi. Millet ikisinden birini behemehal tercih etmek mecburiyetindedir. ²²⁸

16 Eylül 1946 tarihli haberde de “ Partinin otoriter zihniyeti yüzünden hiçbir Cumhuriyet Halk Partili milletvekili yeni tasarı hakkında şahsi görüşünü bildiremedi” denilmektedir. ²²⁹

“ Recep Peker Hükümetinin Basın yasası kağıt üzerinde kaldı, ama uygulaması uzun ömürlü olmadı. İsmet İnönü 12 Temmuz 1947 beyannamesi ile Demokrasiye devam işaretini verdi. Hem demokrasi niyet ve azmi hem özgürlüksüz basın bir arada gitmediğinden Recep Peker Başbakanlıktan ayrıldı. Onun yerine gelen Cumhuriyet Halk Partisi Hükümetleri 14 Mayıs 1950 seçimlerine ülkeyi bir hürriyet havası içerisinde götürdüler. ²³⁰

k. Muhtar Seçimleri

22 Mayıs 1947’de çıkan yazılarda Demokratların muhtar seçimlerine girmeme kararları yer almaktadır. Celal Bayar daha sonra muhtar seçimlerine değindiği demecinde” Bu seçimler bir zor darbesi halinde tecelli etmiş bulunuyor” diyecek, ayrıca “kısmi seçimlere girip girmeme hususunda hâla tereddütte” olduklarını ifade edecektir. ²³¹

Celal Bayar’ın demecine cevap veren Recep Peker ise; “Muhtar seçimlerinde baskı yapıldığı sözleri hakikate uymayan iddialardır. Bu sözler vazife sahipleri hakkında bir iftira, oy kullanan vatandaşlar aleyhine de bir saygısızlıktır.” diyor. “Bu sözler vazife sahipleri hakkında bir iftira olduktan başka hür insanlar olarak oy kullanan vatandaşlar aleyhine de bir saygısızlıktır.

Seçimlerde her zaman her yerde vaki olan sürtüşmeler mikyası dışında hiçbir yolsuzluk yoktur. Vatandaş vicdanının ve kanaatinin masumluğu aleyhindeki iddialar,

²²⁸ Burhan Belge, “Matbuat Hürriyeti Bahsi”, İzmir, 16 Haziran 1946

²²⁹ İzmir, 16 Eylül 1946

²³⁰ Metin Toker, “İnce demokrasiye paydos! Deyince”, Milliyet, 03. 12.1996

²³¹ Cumhuriyet, 7 Mart 1947

bunu temin ile mükellef olan mesul hükümetin başında bir adam sıfatı ile reddederim.”²³²

Bayar muhtar seçimlerinde yapılan müdahale ve kanunsuzlukların asıl gayesinin Demokrat Partinin köy teşkilatını dağıtmak ve zayıflatmak olduğu inkar kabul etmez bir hakikattir.” demektedir.²³³

Başbakanın demecine cevap veren Bayar ise seçimlerdeki yolsuzluklara ait dokümanların etkisinde olduğunu, hakkını arayan vatandaşı ise kimsenin saygısızlıkla suçlayamayacağını belirtiyor.

29 Mart 1947 tarihli Cumhuriyette Demokratlar kısmi seçimlere çağrılıyor ve yapılan yorumda deniliyordu ki, “Eğer Recep Peker hükümeti önümüzdeki kısmi seçimleri de tıpkı 21 Temmuzdaki eksik ve kusurlu formalitelerle yürütmeğe karar verseydi, Demokratların dışarıda kalmalarını haklı bulur, onlara itiraz etmezdik, fakat Meclis tatil bulunduğu için kanun yolu ile bir değişiklik yapmağa imkan görülmediği halde, hükümet eldeki kanunun çerçevesi içinde vatandaşlara ve partililere seçim emniyetini sağlayacak, tedbirler aramış, şüpheleri ve zararlı dedikoduları önlemek uğruna iyi niyetli gayretle harcamıştır.”²³⁴

Peker ise, “Demokratların seçime girmemeleri ağır ve yanlış bir hareket olacağını, bütün tarih boyunca yurda karşı suç sayılabilecek bir hataya düşmemelerini,” hatırlatmaktadır ve bu iddialara cevap verdiği beyanatına şöyle devam eder, “Memlekette karşı karşıya iki parti olarak çalışıyoruz, D.P.’li arkadaşlar seçimlerin vatandaş oyununun kutsiyetine imkan vermeyen bir zorluk altında cereyan ettiğini iddia ederler, hükümetin veya iktidar partisinin seçimleri hesaplı bir şekilde idare edeceklerine dair haberler yayarlar, memlekette yapılmış seçimlerin gayr-ı meşru olduğunu iddia ederler. Onların durumları Millet Meclisi seçimlerinden başlayarak muhtar seçimlerine kadar bu mahiyeti muhafaza etmiştir. Bu iddialara birinci derecede muhatap olan hükümettir.

Bu itibarla neşrettikleri beyannamede yapıldığı iddia edilen baskıların vaki olmadığını, yapılabilen hataların dünyanın her yerinde, bu mahiyette tahminler yapıldı

²³² 8 Mart 1947-Cumhuriyet

²³³ 5 Mart 1947-Cumhuriyet.

²³⁴ 28 Mart 1947-Cumhuriyet.

zaman rastlanandan fazla bir hududu geçmediğini söyleyebilirim. Benim yayınlanan beyannameyi iftira olarak ifade etmem tabidir. Bir suç işlemeyene, “Bunu yaptın” demek ona iftira etmektir. Kaldı ki memlekette seçim masuniyetinin emniyet altında bulundurulmasını temine çalışan adam sıfatı ile bu seçimleri idare edenlere karşı yapılan iftirayı karşılamak benim borcumdur.

Öyle bir hükümet başkanı tasavvur ediniz ki, milletin hürriyetinin gasp edildiği iddiaları karşısında cevap vermesin. Böyle bir memlekette en yüksek memurlara varıncaya kadar hiç kimsenin bağlı buldukları başa itimatları kalır mı ? Beyannamede ki fikirler hakkında kullandığım saygısızlık, iftira kelimeleri tam yerindedir. Benim bu sözlerimi tenkit ettiler.” Biz müfteri değiliz, Demokrat Parti saygısızlık yapmaz” dediler. Beni tenkit etmek haklarıdır, Demokrat Türkiye’de tenkit vardır. Tenkit yapan arkadaşında karşı tenkitlere kendini hazırlaması lazımdır. Söylenen sözler arasında “Demokrat Parti beyannamesini okuyan Başbakana düşen şey beyannamenin doğru olup olmadığını araştırmaktı” tenkidi vardı.

Başbakan mahalle bekçisi değildir. Karşısındakinin ağzından söz kapanda değildir. Başbakanın esas vazifesi her şeyi arasız bir şekilde takip etmektir. Baskı yapıyorsunuz diyene karşı araştıracağımız bir şey yoktur. Çünkü seçim teferruatını gece gündüz takip etmektedir.”

Adalet cihazının seçimlerde idare amirlerini kontrol etmesi adaleti günün politika işlerine karıştıracağını söyleyen Başbakan, Demokratların antidemokratik kanunların tebdili hakkında ki isteğine şu cevabı vermiştir. “-Demokrat Parti Ankara kongresini yaptı. Hürriyet misak-ı dedikleri esasları müzakere etti. Fakat partinin hürriyeti mahiyeti meçhuldür. Doktrinlerini kurultayda adı ne olursa olsun meçhuldür. Gerçi bir program taslağı vardır. Fakat kurultayda müzakere edilmemiştir. Bu partinin şahsiyeti maneviye sine mal olmuş bir program mevcut değildir. Böyle bir program yerine ortada “Hürriyet Misak-ı“ diye bir iddia vardır. Bu tabirlerin bana doğru gelmeyen ve biraz da dokunan tarafı Türk topraklarının düşman elinden kurtarılması için vatanın hudutları hakkında yapılmış bir misak-ı milliye benzetilmesidir.

İzmir kaynaklı bir yazıya değinerek yapılan yorumda, demokratların kısmi milletvekili seçimlerine girmeme sebeplerinden biri olarak da, Başbakan Recep Peker’in sözlerinin de etkili olduğu, Peker’in “...Seçim kanununun değiştirileceğine dair

bir ümit vermek şöyle dursun, bilakis tamamıyla lüzumsuz olduğu söyleyerek Demokrat Parti liderleri hakkında kullandığı şiddetli dilin etkili olduğu ifade ediliyor.²³⁵

D.P.' de seçimler üzerine yayınladığı beyannamede, buna dört esaslı sebep gösteriyor."Seçim emniyeti sağlanmadıkça ve idare makinesinin tarafsızlığına imkan bırakmayan zihniyet değişmedikçe seçime girmeyi Türk demokrasisine karşı ağır bir suç sayıyoruz." deniliyor. Ayrıca D.P. Genel Başkanının demecinde şu yorumu yapıyor, "Millet hakkını serbest kullanırsa en aşağı % 80 çoğunlukla iktidarı ele alırız, isterlerse tecrübe etsinler."²³⁶

Başbakan Recep Peker'in bu beyanatlara cevabı ise şöyledir. "Bizim Türkiye'miz gibi hürriyet şartlarının tam manası ile mevcut olduğu bir memlekette seçime girmemek milli vazifede bir sabotaj yapmak hareketidir." Diyerek bu hareket tarzının fena bir örnek olduğunu belirtmiş ve beyannameye devamla değinerek "Bahsettiğim beyannamede esefle söylüyorum, bana çok haizin gelen bir ifadeye rastladım. Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanı Truman'ın cihanşümül mahiyetteki son demecinde totaliter bir idareye veya istila altındaki memleketlerde yapılan seçimlerden bahsederken kullandığı (neticeleri evvelden kararlaştırabilecek seçimler) tabiri Demokratların beyannamesinde bizim seçimleriniz hakkında da kullanılmıştır. Bugünkü usullerin bu neticeyi verdiği söylenmiştir. Bu iddia hiçbir vakit hakikate uymayan bir iddiadır. Parti politikası güderken işi bu derecelere kadar götürmek Türkiye'de muhalif parti anlayışını geçmiştir." Başbakan herkesi reyini kullanmaya davet ediyor ve bunu yapmayanların vatandaşlık vazifesini ihmal etmiş olacaklarını belirtiyor. 26 Haziran 1947 tarihli bir haberde ise, Ankara'da ki Halk Partisi gazetelerinin Refik Koraltan, Ahmet Tahtakılıç ve arkadaşlarını memlekette ihtilal kapmasını istemekle itham ettikleri yazılıdır.²³⁷

²³⁵ Cumhuriyet, 3 Nisan 1947

²³⁶ Cumhuriyet, 4 Nisan 1947

²³⁷ Cumhuriyet, 26 Nisan 1947

Bu hareketli günlerde, Demokratlar Koalisyon kabinesini söylentileri ret ediyorlar, “D.P. ya hür halinde iktidarı ele alır ve programı tatbik eder....” açıklamasını yapıyorlar.²³⁸

11 Mayıs 1947’de Recep Peker – Celal Bayar arasında iki saat süren görüşme yapılıyor.²³⁹

26 Ağustos 1947’de günün olaylarını yorumlayan Hüseyin Cahit Yalçın Tanin’de aşağıdaki yorumları yapmaktadır.²⁴⁰

I. Kabineye Karşı Hücumlar

Hüseyin Cahit Yalçın “Kabineye karşı hücumlar” başlığı altında bu makalesinde; “Recep Peker kabinesine karşı aylardan beri devam eden matbuat kampanyası hayrete şayan bir inat ve ısrarla aktüalitesini muhafaza etmektedir. O derecedeki bunu adeta marazi bir vasıf almış gibi görüyoruz. Zaman zaman kabinenin istifası bir gün meselesi addedilebilecek kadar muhakkak gösterildi. Fakat fiili tekzipler gazeteci arkadaşların cesaretini kırmıyor. Demokratik prensiplerin müdafii rolünde gördüğümüz bu matbuata bir kabinenin nerede ve ne gibi şartlarla düştüğünü hatırlatmak lüzumunun hissedilmesi garip bir zarurettir.

Millet Meclisinin bugün tatil devresine fasıla vererek kısa bir zaman için toplanması, evvelden kararlaşmış ve ilan edilmiş olduğuna göre, hiçbir fevkaladelik arz etmemektedir. Millet Meclisinde kabinenin itimat meselesini bahis mevzuu etmesini icap eyleyecek hiçbir hadise olmadığı gibi ruznamede de bunu uzaktan yakından haklı gösterecek bir meseleye tesadüf etmiyoruz. Fakat mutlaka bir hükümet buhranı görmek isteyen gazeteciler için ortada çok mühim sebepler var.²⁴¹

Bunlardan birisi şu; Başbakan Haydarpaşa garından geçerken bir vatandaş artık çekilmesi lazım geldiğini bağırmış! Bağırır, ya eğer bağırırken kanun hudutları içinde kalmışsa bunu pek tabii buluruz, kanun hudutları dışına çıkmışsa onu da zabıta ve

²³⁸ Cumhuriyet, 26 Haziran 1947

²³⁹ Cumhuriyet, 11 Mayıs 1947

²⁴⁰ Ulus, 26 Ağustos 1947

²⁴¹ Ulus, 26 Ağustos 1947

adliye düşünür. Demokratik hürriyet şampiyonları olan arkadaşlar sokakta bir adam bağırdı diye iktidar mevkiini terk edecek tabansız bir hükümetin hangi demokratik memlekette bir örneği görüldüğünü yahut hangi hukuku esasiye kanununda kabinenin bu tarzda düştüğünü bize anlatabilirlerse pek minnettar kalacağız.

Eğer bir vatandaşın bağırması kabinenin istifası için sebep teşkil ederse bazı gazeteci arkadaşlar aylardan beri bağırıyorlar. Niçin kendilerin Haydarpaşa garı kahramanlarından daha aşağı tutuyorlar? Biz istemiyoruz, kabine yuvarlansın demekse daha kestirme bir yol değil midir? Her halde matbuatımızın tecrübeli, vukuflyu yazarlarımız fikir ve mütalaaları sokaktan gelen her hangi bir feryattan daha esaslı, daha isabetli bir mülahazaya istinat edeceği farz olunabilir. Şüphesiz ki, arkadaşlarımızın fazla tevazuu onlar, böyle bir mahviyete sev ketmiş olacaktır. Bir de, kabinenin düşmesi talebini sokakta bağırın bir vatandaşın arzusuna istinat ettirecek yerde, “Millet böyle istiyor!” demek imkanının cazibesi hatıra gelebilir. Yalnız akli muvazenesi yerinde olan yahut olmayan bir vatandaşın bağırması bir kabinenin düşmesi için kafi gelecekse memleketin hali ne olacağını düşünmek icap eder. Çünkü her dakika bir kabinenin düşmesini talep edecek bir sesin tedarik edilmesi mümkündür. Arkadaşlarımızın idarehanesi önüne birkaç kişi gelip artık yalan yanlış neşriyata nihayet vermelerini isteseler milletin arzusunu bu yolda tecelli etmiştir diye pılıyı pırtıyı toplayıp işlerinden uzaklaşacaklar mı?

İkinci delilleri Başbakan bir kahvehanede kahvesini içerken gençlerin “Dağ başını duman almış şarkısını söyleyerek önünden geçmeleridir. Bu şarkıyı hepimiz senelerden beri heyecan ve şevkle dinleriz. Talime giden askerlerin terennüm etmesini en sevdikleri havalardan biridir. Eğer gazetelerin yazdıkları doğru olsaydı gençlerin Başbakana, bir hürmet eseri olarak tatlı hisler ve heyecanlar vermek için bir nezaket eseri göstermiş olduklarını düşünebilirdik. Halbuki bu vakanın mahiyeti ne olduğunu da o gençlerin başında bulunan arkadaşların birinden dinledik. Herkes kabinenin aleyhindedir, millet bu hükümeti istemiyor, hükümet neden istifa etmiyor tarzındaki lakırdıları ... bir hayret içinde seyrederek. Kabinenin aleyhinde fikir beyan etmek her vatandaşın ihtiyarına kalmış bir keyfiyet ise de kendisinin veya dostlarının arzularını bütün millete mal ederek ne bütün millet böyle istiyor iddiası arkasına sığınarak şahsi hislerini ve düşüncelerini tatmin yolunu arayanların gürültülerine pabuç bırakılmaz.

Kabine Mecliste düşer ve milletin gözü önünde cereyan eder bir münakaşa sonunda aleyhte tecelli edecek ekseriyetin reyini üzerine düşer. Milleti ancak Büyük Millet Meclisi temsil eder. Demokratik rejime hürmetin ilk prensibi millet Meclisine hürmettir.

m. İzmir Olayı

Mart başlarında Celal Bayar İstanbul'a geldi. Ardından Başbakan. En son haber Bayar'ın Genel İdare Kurulunu İzmir'de toplayacağı ve kararın orada alınacağı idi.

İzmir Recep Peker'in de gezi programındaydı. Peker 31 Mart akşamı İzmir'e geldi. Cumhuriyet Halk Partililer muazzam bir karşılama töreni düzenlemişlerdi. 1 Nisanda İzmir Halk evinde bir nutuk söyledi. Nutuk beklenilenden çok daha sertti.²⁴²

Başbakan dedi ki;

“.....Teferruatı bir tarafa bırakırsak ,memlekette karşı karşıya iki parti olarak çalışıyoruz. Karşımızda bulunan Demokrat Partili arkadaşlar seçimlerin ,vatandaş oyununun hürriyetine imkan vermeyen bir zor ve baskı altında yapıldığını arasız bir ısrarla iddia etmektedirler. Bu iddialar daha bir seçim yapılmadan evvel hükümetin veya iktidar partisinin zor ve baskı kullanacağı,seçime fesat karıştırılacağı şeklinde sabit bir fikrin ifadesi ile başlar. Seçimden sonrada bu mahiyette olmayan bir çok şeyleri ,birbirlerine ekleyerek memlekette yapılan seçimlerin meşru olmadığını iddia ederler. Bu hemen her seçimde böyle olmuş ve onlarca adetleşmiştir. Bu hal son köy muhtarları seçimi de dahil olarak şimdiye kadar hep böyle devam ede gelmiştir. Köylerde yapılan muhtar seçimlerinin zor ve baskı altında geçtiğini iddia eden parti beyannameleri benim istirahat için İstanbul'a vardığım gün neşredilmiş bulunuyordu. Bu iddiaların muhatabı mevkiinde tabiatıyla birinci derecede hükümet bulunuyor Çünkü mesul vaziyette bulunan hükümettir. Bunun üzerine her yerde seçimlerin icabı gibi görünmesi lazım gelen mikyasa dışında seçimlerde kusur olmadığını ve zor kullanma iddiasının bir iftira olduğunu gazetelere söyledim. Hükümetin başındaki adam sıfatıyla bu yanlışlığı

²⁴² Metin TOKER a.g.e., S.171-172

düzeltilmem vazifemdi. Fakat,arkadaşlar hadiseleri tam ifade eden kelimeleri kullanmak dürüst bir harekettir”²⁴³

Aynı gün Ankara treni ile Celal Bayar İzmir’e geldi. Bu seferde Demokratlar ona dehşetli bir karşılama töreni yaptılar .Gazeteciler adeta ikiye bölünmüşlerdi. İstanbul gazetelerinin özel temsilcileri İzmir’de akın etmişlerdi. Örneğin Fuar Gazinosunda Peker’in davetlisi olarak yemek yediler. Akşam Bayar’ın deniz gazinosundaki yemeğe gittiler. Ne olduysa orada oldu.

Bayar ile beraber korkunç bir kalabalıkta Kemer’den Deniz gazinosunun önüne koşmuştu. Yollar tamamı ile doldu, trafik kapandı. İtfaiye geldi açamadı. Halk bir binanın üst katında bulunan gazinodaki Demokrat liderleri görmek istiyor.,onları heyecanla alkışlıyordu. Demokrat liderler pencerede göründüler, birkaç söz söylediler.

Bu arada Polisler halkı dağıtmak için havaya ateş etmeye başladılar. Sonradan bu “ İzmir rıhtımında atılan silahlar” konusu iktidarın aleyhinde bir propagandanın konusu oldu.

Buna rağmen ertesi gün toplanan Demokrat Parti Genel İdare kurulu bilhassa Bayar ve diğer kurucuların direktmesiyle ara seçimlere girilmemesi kararını aldı.²⁴⁴

27 Nisan 1947’ye gelindiğinde Nihat Erim şöyle yazacaktır;

“Üzülmemek elde değil. Bir yanda memleketi çok partili demokratik sistem içinde gelişen bir düzenle yükselir görmek isteyenlerin gayretleri ve fedakarlıkları ; öte yandan bu fırsattan istifade ederek ortaya çıkan bazı politikacıların,mütemadiyen havayı kırıgın tutma,vatandaşları iki zümreye ayırma,hükümete, idareye karşı kin ve nefret duyguları yaratma emeli ardındaki karmakarışık hücumları....”²⁴⁵

“İki veya çok partisi olmayan bir meclis rejimi Türkiye’de nihayet bulmuştur” diyerek başladığı yazısında daha sonra şöyle devam ediyor.

“ Acaba iktidar Partisi ile Muhalefet partisi arasında pekte normal gibi görünmeyen bugünkü didişmenin sebebi nedir ? Muhalefet daha başlangıçta iki veya çok partili meclise ,kendiliğimizden ve milli egemenlik rejiminin tabii bir tekamülü olarak gittiğimizi hiç düşünmeksizin geçen Temmuz seçimlerine uzun bir istibdat

²⁴³ Ulus, 2 Nisan 1947

²⁴⁴ Metin Toker, a.g.e., S.172-173

²⁴⁵ Nihat Erim, “Onların Demokratlığı”, Ulus, 27 Nisan 1947

devrini takip eden bir hürriyet ihtilalinin havasını vermek istemiştir ve yıllarca süren bir tek parti rejimi ile İkinci Dünya harbinin iktisadi sıkıntılarının türlü tepkileri altında Cumhuriyet Halk Partisi iktidarının mutlaka yıkılacağını düşünmüştür. Buna göre de tertipler almıştır. Muhalefet Partisi bu teşebbüsteki başarısızlığı bugün dahi hazmetmiş değildir. O Türk vatandaşlarını, programları birbirinden farklı iki parti arasında değil, bu milleti insan hak ve hürriyetlerinden mahrum eden bir dikta takımı ile bu milleti hak ve hürriyetlerinden mahrum eden bir dikta takımı ile bu milleti hak ve hürriyetlerine kavuşturmak isteyen bir hürriyet hareketi arasında seçmek bırakıyor...”²⁴⁶

Demokrat Parti giderek Muhalefeti şiddetlendirdi. Menderes İzmir Bornova’da yaptığı konuşmada Meclisin gayri meşru olduğunu söylüyordu. Bu sözlere yer veren Ankara, İstanbul, İzmir gazetecileri için soruşturma açıldı. İzmir’de yayınlanan Yeni Asır ve Demokrat İzmir gazetelerinden Adnan Düvenci, Mithat Perin, Şevket Bilgin, Adnan Bilget tutuklandılar. Bu gazetecilerin duruşmalara getirilmeleri sansasyon yarattı. Mahkeme beraat kararı verdi.

n. Cumhuriyet Halk Partisi ve Demokrat Partisi arasındaki Gerginlik

Başbakan Recep Peker’in tutumu ve Demokratların muhalefet üzerindeki baskıların kaldırılma istemleri nedeniyle iki parti arasında baş gösteren gerginlik ve karşılıklı suçlamalar, siyasi havanın iyice ısınmasına yol açmıştı.²⁴⁷

Fatih Rıfki Atay, Cumhurbaşkanının demecine yer verdiği yazısında, İnönü’nün bir soruya cevabı olarak, şunları ifade ettiğini aktarıyor; “Türkiye’deki demokratik gelişmenin ideal şeklini buluncaya kadar durmaksızın devam edeceğini, meselenin Cumhuriyet devrinin eşsiz kazançlarını ve eserlerini tehlikeye sokmaksızın demokratik hak ve hürriyetler sistemini tabiileştirmek ve onu devamlı kılmaktır. Cumhurbaşkanının da söylediği üzere, geçen iki yıl içinde büyük ve ileri adımlar atılmıştır. Yalnız tek partili sistem, çok partili sisteme değişmiş değildir, tek dereceli seçim usulü konmuştur, basın ve yayın hürriyeti kayıtlardan kurtulmuştur. Amerikan demokrasisinin bile komünizm tahrikçiliğine karşı ciddi tedbirler aldığını görenler, sağda padişahlığı ve

²⁴⁶ Falih Rıfki Atay, “Demokrasimizin Başlıca Meselesi”, Ulus, 8 Mayıs 1947

²⁴⁷ Alpay Kabaçalı, Türk Basınında Demokrasi, Ankara, 1994, S.211

şeriatçılığı solda komünizmi, türlü oyunlarla bu memleketi ... anarşi ve dikta istibdadının zulmü altına koymaktan önleme davamızı haklı bulacaklarına şüphe yoktur. İlk zamanlarda siyasi hak ve hürriyetleri bir rejim buhranı yaratmak için kullananlar olmuştur. Hak ve idare buna karşı koymuştur.”²⁴⁸

İsmet İnönü-Celal Bayar görüşmeleri hakkında basında çıkan bir diğer haberde;

“Muhakkaktır ki iç politikada bir devir kapanmış, yeni devir açılmıştır.” Bu devrin neden kapandığı ve yenisinin nasıl açıldığı da Cumhuriyet Halk Partili çevrelerin görüşlerine göre şöyle olmuştur!

“Hadiseleri yakından takip etmiş olanlar demokrat Partinin 27 temmuz 1946 seçimlerinden hemen sonra Devlet reisine ayağa kalkmamak jesti ile tuttukları yolun, hem kendi partilerini hem de memleketi iyiliğe götürmeyeceğini anlamışlardır. Bilindiği gibi gerçek muhalefet ileri gelenleri gerek başı gazeteler sistemli bir tarzda Büyük Millet Meclisi seçimlerine malum telkinlerde bulunmuşlardır. Bunlarında bir netice vermediği arkada kalan 8 ay zarfında ortaya çıkmıştı. Bu sebepten Refik Koraltan’ın Beşiktaş gazinosunda bazı kimselerin hayatları ile ödeyecekleri hatalardan bahsetmesi, Sadık Aldoğan’ın üç ay içinde iktidara gelineceğini ilan etmesi, Samet Ağaoğlu’nun 16. Lui’yi misal getirerek kıssadan hisseler çıkarmak istemesi gibi dostça sayılmayacak hareket ve beyanlar bizim bildiğimize göre Demokrat çevrelerince hoşça karşılanmamıştır. Bu çevrelerde, yavaş yavaş mutedil bir zümre hasıl olmaya ve genişlemeye başlamıştır.

Celal Bayar’ın son bir ay zarfında Başbakan ve bilahare Cumhur Başkanı ile yaptığı temaslar, yeni bir çığıra girmek üzere olduğunun ilk işaretleri sayılmalıdır. Nitekim bu temaslardan sonra hava temizlenmiş suitefehhümler geniş mikyasta hafiflemiş, ileri ki gelişme için saha oldukça müsait hale getirilmiştir. Gerçeğe uymayan bir takım yorumları ileri sürenler havayı bulandırmak isteyenlerdir.²⁴⁹

Bir gün önce görüşmelerle ilgili Cumhuriyet Halk Partisi çevrelerinin görüşlerine yer verilip, Demokrat Partisi Cumhurbaşkanına ayağa kalkmamaları dile getirilmiştir. Bu haberlere karşı Demokrat Partililerin cevabı ise şöyledir;

²⁴⁸ Ulus, 15 Mayıs 1947

²⁴⁹ Cumhuriyet, 25 haziran 1947

“Ayağa kalkmamak meselesinde o zamanda muhtelif gazetelerde muhtelif vesilelerle açıklanmış olduğu veçhile şahsi hiçbir maksat görülmemiştir. O zaman da bunun sadece hususi bir telakkiye dayandığı ve Cumhurbaşkanı, Demokrat Partiden dahi olsa aynı durumun muhafaza edileceği kaydedilmişti. Demokrat Milletvekilleri Milli hakimiyeti en geniş manası ile temsil eden Millet Meclisi'nin kendi arasından devlet reisliği vazifesine seçtiği, bir zata ayağa kalkmanın hukuken doğru olmayacağı kanaatindedir.

Aynı çevrelerde ilave edildiğine göre “Demokrat Partide bir müfritler ve mutediller zümresi de mevcut değildir ve bu iddianın da katiyen aslı yoktur. Parti idaresinde bulunanlar, umumiyetle büyük kongrenin kararlarına harfiyen riayet etmişlerdir ve edeceklerdir.”²⁵⁰

17 Haziran 1947 tarihinde, Demokrat Partinin ajans vasıtası ile yayınlanan ilk tebliği haber veriliyor ve Partinin İnönü-Celal Bayar mülakatı hakkında Demokrat ve Kuvvet gazeteleri ile diğer bazı gazetelerde ileri sürülen mütalaaların yalnız malumata dayandığı bildiriliyor.

Yazıda; Bu siyasi faaliyetler üzerinde ki yorumlar arasında bir iki gündür., kabinede değişiklik olacağına dair şayialar ortaya atılmış bulunduğu, gene bu şayialara göre yeni kabineyi de Recep Peker'in kuracağı, sadece birkaç bakan değişmiş olacaktır, şayiadan ziyade izhar temenniler mahiyetinde olan bu haberlerinde değişmesi istenen bakanların başında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in bulunduğu şüphesizdir.” Demokrat Parti Teşkilatının, Cumhuriyet Halk Partisi teşkilatından ziyade, İçişleri Bakanlığı ile karşı karşıya olduğu, çeşitli zamanlarda açıkça ileri sürülmüştür.” denilmektedir. “O kadar ki, Demokrat Parti Genel Merkezi'nin son günlerde gelen şikayetleri mahallinde tespit etmekle iktifa etmeye ve bunlar hakkında İçişleri Bakanlığı'na hiçbir müracaatta bulunmaya karar verdiği” söylenmektedir, yorumu yapılmakta yazının devamında;

“Demokrat Parti sözcülerinin hükümet hakkında ki düşünceleri de şöyle hülasa edilebilir, Peker kabinesi iktidar mevkiine geldiği günden beri Meclis önünde okuduğu programından başlayarak, daima garipçe anlaşılmas bir otorite telakkisine saplanmış ve örfi idare gibi otoriter usulleri kendisine mesnet yapmaktan vazgeçmemiştir. Vatandaş

hak ve hürriyetlerinden bahsederken bunu derhal hükümet otoritesi mefhumu ile çerçeveleyen ve hürriyeti her nedense bir nevi anarşi manasına isteriz ki hürriyetsizliğin zararları, hürriyetinkinden çok daha büyüktür ve kuvvetli hükümet ancak halkın sevgi ve itimadına dayanan hükümettir.”

Fuad Köprülü'nün kalemiyle de teyit olunan bu görüşler Ankara'daki siyasi faaliyetin nasıl bir hava içinde cereyan ettiğini göstermek bakımından da enteresandır.” denilmektedir.²⁵¹

26 Hazirana gelindiğinde Nadir Nadi şöyle yazıyordu;

“Sokak kavgasının ve neticesiz tartışma edebiyatının sona ererek özlü memleket davaları üzerinde yapıcı bir tenkit havasının bir an önce başlamasını istemeyen bir Türk vatandaşı düşünülemez. Hepimiz bu toprağın çocuklarıyız ve hepimiz ancak yurdumuzun saadetini dileriz. Biraz dikkatlice bakacak olursak, şimdiye kadar kısır çatışmaların başlıca sebebi olarak da acemiliğimizden başka bir kusurumuzu bulamayız. İki kutup halinde karşı karşıya geçen siyasi partiler aralarında beraberce dayanacakları bazı temel noktalar olmazsa, elbette birbirlerini amansız düşman tanırlar. Bu da memleketi iki parçaya böleceği için fayda yere zarar getirir.”²⁵²

Peker kabinesinde iki değişiklik şayialarının ne maksatla yayıldığıнын gözden kaçmadığı ifade edilerek deniliyor ki;

“Recep Peker hükümetinin ciddi bir programla ve tam bir enerji ile işlerine devam ettiği bir sırada , ikide bir ortaya çıkarılan bu türlü haberler siyasi çevrelerde gülünç uydurmalar telakki edilmekte ve bu uydurma arkasında ne türlü gayeler de gizden kaçmamaktadır.”²⁵³

D.P. liderinin Sivas'a hareketinden önce yapıldığı ve samimi bir hava içinde geçtiği belirtilen görüşmelerde, İnönü ve Celal Bayar bir araya geliyorlardı.

Aynı zamanda, Cumhurbaşkanının müdahalesi ile iki parti arasında ki anlaşmazlıklardan mühim bir kısmının bertaraf edilmiş olacağı umuluyor. Ve bir gün sonra Celal Bayar Sivas'ta açıklama yapıyor,

²⁵⁰ Cumhuriyet, 26 Haziran 1947

²⁵¹ Cumhuriyet, 17 Haziran 1947

²⁵² Nadir Nadi, Cumhuriyet”İki Parti Arasında” , 26 Haziran 1947

²⁵³ Cumhuriyet, 22 Haziran 1947

“Sayın Devlet reisi ile son zamanlarda yaptığım konuşmaların mahiyeti soruldu. Ben daha evvelde Hükümet Reisi Peker’le uzun mülakat yapmıştım. Aramızda hiçbir şahsi mesele yoktur. Kendilerini hürmetle severim, eski arkadaşlık hatıraları ile bağlıyız. Görüş ve kanaatlerimiz bizi ancak medeni mücadeleye sevk eder. Sayın Başbakana Demokrat Partinin kuruluşundan beri geçirilen safhaları ne gibi müşküllerle karşılaştığımızı ve seçim zamanında seçim emniyetine karşı suç işleyenleri, memurun muhakemat kanununa iltica ederek bir ceza görmemişlerdir. Seçim emniyetinin teessüsü için bunların ceza görmelerini istedik.

Peker’le konuşmalar;

Bu konuşmalarda müspet bir neticeye varamadık. Kendilerinden şunu sordum;

“-Demokrat Parti, mevcut hükümetin husumetine maruz değildir? “Hayır “ dediler.

“Hükümet cihazı Demokrat Partiye karşı bitaraf düşünüyor mu? Diye sordum.

“-Şüphemiz mi var? Tabii bitaraftır” dediler.

“-Şu halde Demokrat Parti mensuplarından ayrı siyasi akidelere bağlı bulunanların istisnai muameleye tabi tutulmayacaklarına yani eşit haklara sahip olduklarına meyanen muamele görmelerine dair bir tamim neşredermisiniz ? Dedim.

“Hayır!” cevabını verdiler.

Arkadaşlar hükümet cihazı Demokrat Partiye karşı bitaraf işliyor mu?, işlemiyor mu? Size soruyorum. (İşlemiyor sesleri.)

Devlet Reisi ile görüşmelerle ilgili şunlar açıklamıştı;

Bundan sonra Sayın Devlet Reisi ile müteaddit görüşmeler yaptım. Bu vaziyet her iki taraf bakımından da gayet tabiidir. Devlet Reislik Parti Başkanlığı’nın bir zatın uhdesinde toplanması hakkında Demokrat Partinin fikirlerini bir çok kereler ifade etmiş bulunuyorum. Devlet Reisi’nin ayrıca bir parti reisi olması umumi işler için faydalı telakki edilemez. Devlet reisini çok sayın şahıslara hürmetkar olmakla fikrim budur.

Büyük Millet Meclisinde müteaddit partiler bulunduğu sırada devlet reisinin bir partinin başkanı olması doğru değildir.

Devlet Reisi icabında yüksek hakemlik vazifelerini ifa edecektir. Bugün Mecliste 54 kişiyiz yarın nüfus yükselebilir ve yahut da hükümet kurabilecek bir raddeye gelebiliriz. Devlet reisi iktidarı kime devredeceklerini düşünmekle mükelleftirler. Hakemlik vazifeleri yapacaktır. Hakem taraflardan birisine karşı şu veya bu tesir altında

kalmamalıdır Bir insan fiilen reisi olduğu bir partinin aleyhinde rey verebilir mi? İstisna mümkündür! Fakat bizim istisnalarla alakamız yoktur. Devlet başkanlığı ile parti reisliğinin bir zatin uhdesinde birleşmesi doğrumudur? Değil midir? (Değildir sesleri)

Atatürk'ün bir sözü;

Serbest fırka zamanında Atatürk Fethi Bey'e "-Ben partilere karşı bitarafım. Reisicumhur olduğum müddetçe partinin reisliğini yapmayacağım. Bu vazifeyi bilfiil İsmet Paşa görecektir." Mealinde bir mektup göndermişti. Böylelikle mazimizde de bu yol açılmış bulunmaktadır. Bu işin üst tarafı bizi alakadar etmez. Hangi yol kendilerine elverişli ise ona göre hareket ederler.

Baskı kaldırılacak! Arkadaşlar, muhterem Reisicumhurumuz; "Memlekette müteaddit partilerin kurulmasını ve demokrasinin ilerlemesini samimi olarak istiyorum" demişlerdir. Bunu sizlerden saklarsam tarafgirlik etmiş olurum. Arkadaşlar, partilerin birbirlerini anlayarak yürümesi icap eder. Birbirlerini seven ve sayan partilerin bulunması Demokrat Parti programında belirtilmiştir. Cumhur Başkanından mevcut baskının kaldırılmasını rica ettim. Sayın Cumhurbaşkanı hükümetle görüşeceğini ifade buyurdular. Her halde görüşükten sonra olacak baskının kaldırılacağını hükümetin vaat ettiğini söylediler." ²⁵⁴

27 Temmuz 1946 tarihli Ulus'ta (Vakit) ten alınan Peyami Safa'nın yazısına yer verilmişti;

Recep Peker diktatör ! Başlıklı yazıda;

"Söylemiyorlar ama biz söyleyelim, Demokratlara göre, Recep Peker diktatördür."

Soralım;

-Bu diktatör ne yapıyor?

Cevabını şöyle veriyorlar.

-Daha ne yapacak, gazete kapatıyor.

Yine Soralım;

-Gazeteyi kapatan hükümet değil, takdir hakkı tamamıyla kendine ait bulunan Sıkıyönetim Komutanlığıdır ve bu yetkiyi de ona Büyük Millet Meclisi'nin kanunu vermiştir.

Bundan Recep Peker'e ne?

Cevap yok. (Demokratların tebliğini isterseniz bulup da okuyunuz.)

Diktatör başka ne yapıyor ? Anayasaya aykırı kanunları değiştirmek onun elinde mi? Yine cevap yok. Çünkü bu suale müspet cevap vermek, Büyük Millet Meclisini Recep Peker'in elinde bir kukla gibi göstermek olacak, menfi cevapsa haksızlığın itirafıdır.

Bilakis hükümet, polis vazife ve yetkileri kanunu tasdik tasarısı hazırlayacak kadar iyi niyet göstermiyor mu? Cevap yok. Çünkü Recep Peker'in ve arkadaşlarının iyi niyetlerini görmezlikten gelmek lazım.

Farz edelim ki Peker gitti. Şeker geldi. Fakat Büyük Millet Meclisi Anayasaya aykırı farz edilen kanunları değiştirmemekle ısrar ederse ne olacak? Cevap yok. Hele şu Peker gitsin de!

Oyun çok belli ve ... çok acemice.”²⁵⁵

“12 Temmuz Beyanname” adı ile geçen bildiri, karşı partiye gerekli güvenceleri sağlamayı amaçlıyordu. Her ne kadar bildiri Cumhurbaşkanı tarafından yayımlanan “tarafsız” bir bildiri diye nitelendirildiyse de, aslında hükümete karşı açıkça karşı partiye destekliyordu. Cumhuriyet Halk Partisi'nin “Ebedi Şefi” İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı, olarak kendisini her iki partiye karşı, eşit sorumluluk taşıyan bir kişi olarak gördüğünü bildiriyordu. Bildiri aslında Türkiye’de demokrasinin gelişmesi bakımından bir dönüm noktasıydı. “Çünkü, İsmet İnönü doğrudan doğruya işe karışmasaydı, demokrat parti sona ermiş olacaktı. Bildiri İsmet İnönü ile Başbakan Recep Peker arasında anlaşmazlığı yol açtı.”²⁵⁶

12 Temmuz 1947 tarihli Yeni Asır beyannameden başlıca şu parçalara yer veriyor: “ Varmak istediğim netice başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesidir.

Muhalefet teminat içinde yaşayacak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır.

İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır...

²⁵⁴ Cumhuriyet, 28 Haziran 1947

²⁵⁵ Ulus, 27 Temmuz 1947

²⁵⁶ Emre Kongar, a.g.e., S.161

Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler çok zaman ruhi mahiyette olan amillerdir. Bu güçlükleri yenmek için liderlerin samimi yardımlarını isterim.²⁵⁷

Demokratik düzene kavuşmada 12 Temmuz 1947 beyannamesi büyük bir aşama oldu. Bu beyanname Halk Partisinin içinde olduğu gibi, demokrat Partinin içinde de fırtınalar koparmıştı. Bu beyannamenin yayınlanmasından sonra Demokrat Parti Muğla Milletvekili Nuri Özsan'ın İnönü ile beraber seyahate çıkması Demokrat Partide çeşitli tefsirlere uğradı. Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında muvazaa yapılıyor sözü de 12 Temmuz 1947 beyannamesinden sonra aldı yürüdü.

Peker, İnönü'nün muhalefete fazla yüz verdiği düşüncesindeydi. 12 Temmuz beyannamesini de beğenmemişti. Fakat devlet reisinin yayınladığı bir deklarasyonu açıkça eleştiremedi.

Aslında Halk Partisi grubu içinde Recep Peker gibi düşünenler çoğunlukta idi, fakat onlar 12 Temmuz beyannamesini yayınlayan Cumhurbaşkanıyla ona karşı olan Başbakan arasında kalmış ne yapacaklarını şaşırmışlardı. Çankaya'da İnönü, olayların ne şekilde geliştiğini yakından izliyor ve partiler arası münasebetlerin medeni bir hal alması için Recep Peker'in sabrını taşımadan, onu çileden çıkarmadan Bayar'la bir anlaşmaya zorlamak istiyordu. Peker, 1946 seçimlerinin dürüst cereyan ettiğini, kanunsuzluk yapılmamış olduğunu, şikayetlerin hiç birinin sabit olmadığını, Demokrat Parti mensuplarına hiç baskı yapılmadığını iddia ediyor, Bayar'ın idarenin tarafsız olması yolunda hükümetin bir tamim yollama teklifini reddediyor, "böyle bir tamim idare amirlerini gücendirir, aslında bu tamimi yapmak demek, kanunsuzlukları ve baskıları kabul anlamına gelir!...." diyordu.

Peker; Basın kanununun sertleştirilmiş olmasını da kabul etmiyordu.²⁵⁸

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Peker ve Bayar'la görüştüktan sonra çok partili rejimin temellerini ortaya koyan uzun bir bildiri yayınladı. "12 Temmuz Beyannamesi" adıyla anılan bu metinde "iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin yerleşmesi isteniyordu. İnönü, "Bu emniyet, bir bakımdan, memleketin emniyeti manasını kazandığı için benim gözümde çok ehemmiyetlidir." diyordu.

²⁵⁷ Yeni Asır, 12 Temmuz 1947

²⁵⁸ Cihad Baban, a.g.e., S.427

Basın bunu olumlu bir gelişme olarak değerlendirdi. D.P. Kurucularından Fuat Köprülü'de partisini destekleyen Kuvvet Gazetesi'nde yer alan yazısında, Cumhurbaşkanı'nın tam bir tarafsızlıkla hareket ettiğini ve siyasal hayatı normale döndürmek için gereken açıklamayı yaptığını; bunun siyasal çözümsüzlüğü ortadan kaldırdığını ifade ediyordu. İnönü kendini partiler üstüne çıkarmış tarihi ve milli bir kişilikti ve her iki partiye de aitti.²⁵⁹

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile ilgili açıklaması:

“Hükümet Reisi ile ve Muhalefet lideri ile son günlerde memleketin iç durumu üzerindeki konuşmalarını ve bu hususta kanaatlerimi ve fikirlerimi söylemek zamanı gelmiştir.

7 Haziran tarihinde görüşmek üzere çağırdığım Bay Celal Bayar bana, Demokrat Partinin idare mekanizmasının baskısı altında bulunduğunu beyan ve şikayet etti. Haberdar ettiğim Başbakan, aynı mevzuda daha evvel aralarında görüştiklerini hikaye ederek, böyle bir baskının olmadığını, idare mekanizmasının memleketin huzurunu bozacak mahiyette tahriklere karşı çok güç durumda kaldığını beyan eyledi. Bundan sonra, iki tarafı dinlemek için 14 Haziran tarihli buluşmayı tanzim ettim. Başbakan ve Yardımcısı Devlet Bakanı ile Demokrat Parti Başkanı hazır bulundular. İki taraf arasında karşılıklı tartışma içinde iki buçuk saat devam eden bu konuşma başladığı noktada bitti. Demokrat Parti başkanı, partisinin baskı altında bulunduğu noktasında ısrar ve partisinin kanun dışı maksatlar ve ihtilal usulleri takip ettiğine dair ithamları reddetti. Hükümet Reisi idare mekanizmasının baskı yaptığı iddiasını kabul edemeyeceğini ve şikayet vesikalarını tetkik ve takibe hazır olduğunu tekrar söyledi ve muhalif partinin çalışma usullerini düzeltmesi lazım olduğu iddiasında kaldı.

17 Haziran tarihinde Bay Bayar'ı tekrar kabul ettim. Bana vaziyeti arkadaşları ile görüştüğünü benim durumuma karşı teşekkürle mütehasıs olduklarını söyledikten sonra baskı vardır kanaatinde olduklarını teyit eyledi. Bunun üzerine iki defa görüştüğüm Başbakan iktidar partisi ile muhalefet partisinin Büyük Meclisteki münasebetleri ve karşılıklı çalışmalar yolunda hayırlı terakkiler olduğunu takdirle söyledikten sonra “biz de kendimize düşen vazifeleri sadakatle ifa edeceğiz, size söz veriyorum” dedi ve iki ay sonra Büyük Meclis toplanıncaya kadar partilerin

²⁵⁹ Alpay Kabacalı, a.g.e., S.211.

münasebetlerinde itimadı artıran terakkiler olacağına ümidi kuvvetli olduğunu ilave eyledi.

Bu beyanatı Bay Bayar'a 24 Haziran tarihinde naklettim. Bay Bayar bana fiili neticeye intizar edilmesi lazım geleceğini bildirdi. Bundan sonraki tartışmalar muhalefet liderinin Sivas nutkunda ve Hükümet Reisinin 2 Temmuz tarihli beyanatında ve ondan sonraki karşılıklı cevaplar da görülmüştür. Vaziyet hülasa olunursa, tartışmalar esnasında karşılıklı iyi niyetlerin ifadesi olan bazı tatmin edici parçalar hatırlarda kalmıştır. Siyasi havayı yumuşatan tarafı teskin edici tedbirler alacakları ümidi uyanmıştır. Bunun dışında gerek durum muhalefet partisi liderinin "fiili bir netice beklemek" şeklinde ifade ettiği hükümde görülür. Yani, bir başka türlü söylenirse, vaziyet karşılıklı iddialar bakımından düğüm halini muhafaza etmiştir.

Şimdi ben, bu düğümü çözmeğe çalışacağım. İki tarafın şikayet ve müdafaalarının delillerini tafsil etmekte fayda görmüyorum. Zaten bunlar umumi efkârca da kafi derecede bilinmektedir. Gördüm ki, taraflardan hangisinin haksız, yahut hangisi daha evvel karşısını kırmağa başlamış olduğunu aramakta da fayda yoktur. Ben, idare mekanizmasının baskı yaptığını Hükümet Reisi'nin kabul etmemesini, böyle bir hareketi tasvip etmeyeceğini katiyetle beyan eylesini bir teminat ifadesi olarak aldım ve bunu Bay Bayar'a söyledim. Ben muhalefet liderinin kanun dışı maksatlar ve metotlar isnadını reddetmesini, muhalif parti çalışması için şart olan kanun içinde kalmak esasının göz önünde tutulduğuna ve tutulacağına dair tatmin edici bir teminat olarak kabul ettim ve Başbakana bunu söyledim. Her iki tarafla uzun konuşmadan çıkardığım bu neticelere inanmak istiyorum ve inanıyorum. bizi bu inanışa getiren bugünkü durumu, memlekette siyasi partilerin çalışıp gelişebileceğine kati ümit veren en mühim merhale sayıyorum. Şimdiye kadar, memlekette geçen iktidar ve muhalefet tecrübesinin muvaffak olmamasını, bir seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler, onların dayanamamış ve bugünkü siyasi durumu elde edememiş olmalarında görüyorum. Benim kanaatimce bir buçuk seneden beri geçirdiğimiz tecrübeler ağır ve bazen ümit kırıcı olmuştur. Amma, gelecek için her türlü ümitleri haklı çıkaracak bir muvaffakiyet de temin edilmiştir. Bu durumu muhafaza etmek ve onun gelişmesini sağlamak, iktidar ve muhalefet partilerinin vazifeleri olmak lazım gelir. Gelecek için tedbirler, benim kabul ettiğim gibi, şu noktadan hareket etmekle bulunabilir. Benim bu son dinlediğim

karşılıklı şikayetler içinde mübalağa pay ne olursa olsun, hakikat payı da vardır. İhtilalci bir teşekkül değil bir kanuni siyasi partinin metotlar ile çalışan muhalif partinin, iktidar partisi şartları içinde çalışmasını temin etmek lazımdır. Bu zeminde ben Devlet Reisi olarak, kendimi her iki partiye karşı müsavi derecede vazifeli görürüm.

İdare mekanizması, yani Valilerimiz ve maiyetleri bir seneden beri çok ağır bir tecrübe geçirmişlerdi. Öyle zamanlar oldu ki, memleket hükümetin mevcut olup olmadığı bile şüphe götürür idi.

Sorumlu hükümetin huzur ve asayiş vazifesi münakaşa götürmez. Fakat meşru ve kanuni siyasi partilere karşı tarafsız eşit muamele mecburiyeti siyasi hayat emniyetinin temel şartıdır. Bu arada siyasi partilere mensup olan veya görünen hususi maksat sahiplerinin şirretliklerini pervasız olarak tesirsiz bırakmak hususunda partilerin dikkat göstermeleri icap eder.

Siyasi partilerin hangisi iş başına gelirse gelsin onlar, idare mekanizmasında çalışanların haklarına ve itibarlarına karşı adaletli bir zihniyetle alacaklarına inandıracaklardır.

Zannediyorum ki Hükümet Reisi ile muhalefet lideri arasındaki son tartışmada, iki tarafı sebat ettikleri noktadan ayırmak gayretine düşmeksizin, her iki tarafın bekledikleri şeyleri söylemiş ve temin etmiş oluyorum.

Vatandaşlarıma Hükümetle ve iktidar partisi ile muhalefet partisi arasında görüşme ve araya girme safhalarını olduğu gibi anlatmış olduğumu ümit ederim. Varmak istediğim netice, başlıca iki parti arasında temel şartın, yani emniyetin gelişmesidir. Bu emniyet bir bakımdan memleketin emniyeti manasını taşıdığı için, benim gözümde çok ehemmiyetlidir. Muhalefet teminat içinde yaşayarak ve iktidarın kendisini ezmek niyetinde olmadığından müsterih olacaktır. İktidar, muhalefetin kanun haklarından başka bir şey düşünmediğinden müsterih bulunacaktır. Büyük vatandaş kütlesi ise iktidar bu partinin veya öteki partinin elinde bulunması ihtimalini vicdan rahatlığı ile düşünebilecektir. Bu neticeye varmak için karşılaştığım güçlükler, çok zaman yalnız ruhi mahiyette olan âmillerdir. Bu güçlükleri yenmek için, siyasi

hayatımızı idare eden iktidarda ve muhalefetteki liderlerin samimi yardımlarını isterim. Bu beyanatımı, neşrinden önce, Başbakan ve muhalefet lideri görüştüler.²⁶⁰

Nihat Erim ve 33 arkadaşı, Recep Peker’i demokratik düzene yaklaştırmak için uğraşıyorlardı. O ise bu rejimin ve bu sistemin Türkiye için erken olduğunu söylüyordu.²⁶¹

İnönü ile Bayar arasındaki görüşmelerden sonra, Bayar, şu açıklamayı yapıyordu;

“İnönü, demokrat Partiye yapılan baskıları kaldıracağını vaat etti. Bizim millet çoğunluğuna güvenerek zorla iktidarı alacağımız hakkında ki endişeler yersizdir. Demokrat Parti Programına sadık, her şeyi açıktan meydandan ifade eden gizli kapaklı işi olmayan, sadece halka dayanan şerefli bir partidir.”

Bayar’ın açıklaması üzerine Peker’le görüşen gazeteciler Peker’e görüşlerini sormuşlar ve Peker açıklamasında;

“-Ben Celal Bayar’ın isteği üzerine değil, iyiliğe ve anlayışa doğru yeni açılışın emarelerini sezdiğim müddetçe müspet havayı beslemek ve kuvvetlendirmek için elimden geleni yapacağım. Vaziyetin icabını dikkatle takip edeceğim. Ben Cumhurbaşkanına bunları bildirdim.”

Recep Peker, bu açıklaması ile Bayar’ın “Demokrat Parti üzerindeki baskılar kalkacak sözünü kabul etmemiş oluyordu.²⁶²

Fethi Okyar ise bu konuya değinirken diyor ki;

“İki parti arasında tartışmalara geçen çok partili sistemin yürütülmeyeceğini anlayan Cumhurbaşkanının (İsmet İnönü), serbest Fırka esnasında söz konusu olan, Cumhurbaşkanının tarafsızlığı meselesini gündeme getirmiş ve 12 Temmuz Beyanamesi ile devlet yönetiminin partiler arası tarafsızlığı temin etmiştir, ayrıca bir iki yıl sonra bundan böyle seçimlerin idaresinin hakimlerden kurulu bir heyete bırakılması ve gizli rey, açık sayım kaidesi hakkında kanunlar çıkarılarak rejim perçinlenmişti.

²⁶⁰ Ulus, 12 Temmuz 1947

²⁶¹ Cihad Baban, a.g.e., S.291-292

²⁶² Tekin Erer, a.g.e., S.254

İnönü böylece geçmişte olanlardan esinlenerek, çok partili siyasi hayatı ciddi olarak benimsediğini gösterdi. Ayrıca bunun başka bir işareti de Recep Peker'in Başbakanlıktan alınarak, yerine Hasan Saka'nın tayini yapıldı.²⁶³

27 Temmuz 1947 tarihli bir haberde ise; M. Recep Peker'in Başbakanlığı devam ettiği takdirde Demokratların Türkiye Büyük Millet Meclisinden çekilecekleri haberi yer almaktadır.²⁶⁴

6 Ağustos 1947 tarihli bir başka makalede ise şu tespitlerde bulunmaktadır; "Kabinenin çekilmek üzere olduğu veya çekileceği hakkında " mevsimsiz " haberler bir şeyi göstermektedir: Bu mevsimi bekleyenler veya isteyenler çoktur ve gittikçe çoğalmaktadır. Bunu, hiç şüphesiz bir istatistiğe dayanarak iddia ediyor değiliz... Fakat Recep Peker çekilse ve yerine başkası geçse durumun belki düzeleceği umudunun yaygın olduğu hissedilmektedir. Bu, memnuniyetsizliğin bir ifadesidir.

Milletvekili seçimlerinden öncede durum aşağı yukarı böyle idi. Millet esaslı değişiklikler bekliyordu. O vakit, Başbakan Saraçoğlu bütün yapılmış olan şeylerin yapılabilecek en iyi şeyler olduğunu ve daha iyisi olamayacağını iddia etti. Siyasi sahada büyük bir yeniliğe ihtiyaç yoktu. İktisadi sahada durumumuz gül gülistandı. Seçim bu iddialar üzerine yapıldı ve Cumhuriyet Halk Partisine çoğunluk vermekle beraber, birçok bakımdan soğuk bir duş tesiri de yaptı. Anlaşıldı ki halkın halini bilmeyenlerin basmakalıp iyimserliği her işi hal etmiyor. Vatandaşların görülmesi, görüşülmesi gereken çaresi bulunması icap eden dertleri vardır.

Recep Peker Kabinesi işte bu anlayışın mahsulüdür. Dertlerin çaresini bulacak kabine olacaktı o...Birbirinin aksi istikamette çalışan tedbirlerle işe başladı. 7 Eylül kararlarını çıkardı, İhracat mahsulü yetiştiren müstahsili memnun etti, fakat buğday fiyatını indirdi...

Demek ki halk iktisadi sahada umduğunu bulamadığı gibi siyasi sahada ise hiç bulamamış, hatta beklediğinin çok defa aksini bulmuştur. O muhalefete değer verilmesini isterken muhalefetin resmen tahkir edildiğini görmüştür. O kendi haklarını bütünüyle kullanabilme iddiasında iken onların hala tahdide tabi tutulduğunu hissetmiştir. Ancak son zamanlarda Cumhurbaşkanı'nın beyannamesi bu durumun

²⁶³ Osman Okyar,-Mehmet Seyitdanlıoğlu, a.g.e, S.187-188

²⁶⁴ Yeni Asır, 27 Temmuz 1947

sonuna kadar devam etmeyeceğini, Türkiye’de demokrasi hareketinin bütün icaplarıyla yerleşeceğini ve yerleşebileceğini müjdelemiştir. Fakat bu müjde ile iktidar partisinin durumu arasında oldukça tezatlar kimsenin gözünden kaçmamıştır.

İşte Recep Peker Kabinesinin değişmesi vatandaşlar arasında çok daha rahatlık doğuracak, sıkıntıları giderecek bir olay gibi gösteren psikolojik durum budur. Gerek Halk Partisi içinde gerek dışında sezilen memnuniyetsizlik havasıdır. Bu havanın ne zaman dağılacığını kestirmeğe kalkışmak falcılık olur. Buna rağmen daha pek çok sürmeyeceğini ümit ettiren pek çok sebepler vardır. Bunun en başında, milletin ve onu idare edenlerin aklı selimi gelir. Başarısız bir tecrübeyi uzatmakta fayda yoktur. ²⁶⁵

Halkın genel kanaatini bildirdiğini ifade eden bir başka haberde de; “M. Recep Peker yeni devrin ve demokrasinin manasını anlayamamıştır. “ ²⁶⁶

Anıldığı şekliyle, “12 Temmuz Beyannamesi”Başbakan Recep Peker’in hemen istifasına yol açması gerekirdi; fakat Peker savaşmadan gitmeyi kabul etmedi. Prestijini yeniden kazanmaya ve durumunu Parti Meclis Grubuna getirerek İnönü’nün düşmanlığını nötralize etmeye çalıştı. 26 Ağustos 1947’de Grubun önüne çıktı, politikasını açıkladı ve güven oylamasını istedi. Sadece, 35 karşı oyla ezici bir üstünlük sağladı. Fakat oy birliğine alışık partide bu, bir güvensizlik oyuydu. “Otuz beşlerin” lideri Nihat Erimdi ! Fakat gerçekte arkasında ki esas sorumlu doğal olarak İnönü’ydü. ²⁶⁷

28 Ağustos 1947 tarihli Kudret’te: “ Halk Partisi içinden ikinci bir grup daha çıktı . İsimlerini açıkladığımız 35 kişi 12 Temmuz Beyannamesi izinde yürüyenlerdir. ²⁶⁸

Daha önce Meclisin altıncı döneminde bizzat partili milletvekillerinden “müstakil grup” adı altında bir grup oluşturulmuştur. Bu grubun hakiki bir muhalefet organı olduğunu söyleyemeyiz, zira partinin büyük bir kısmıyla beraber aynı genel başkana bağlıdır. Toplantılarını esas grupla beraber yaptığı gibi yalnız da toplanmıştır. Hiçbir zaman muhalefet göstermemiş ve çok partili rejime geçiş sırasında silik ve renksiz

²⁶⁵ M. Tuncer, “ Başarısız tecrübe daha uzatılmalı mı ? “, Yeni Asır, 6 Ağustos 1947

²⁶⁶ Kuvvet, 14 Ağustos 1947

²⁶⁷ Feroz Ahmad, a.g.e., S.40-41

²⁶⁸ Kudret, 28 Ağustos 1947

kalmıştır. Grup, 1946 Kurultayının 11 Mayıs 1946 toplantısında alınan kararla lağvedilmiştir.

1946 seçimlerinden sonra Cumhuriyet Halk Partisinin bünyesinde vukua gelmesi beklenen değişiklik Recep Peker Hükümetine karşı çoğunluğu genç milletvekillerinden oluşan otuz beş kişilik grubun muhalefet etmesiyle ortaya atılmıştır. Parti içindeki bu hizipleşmeyi basın müfritler ve mutediller olmak üzere isimlendirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisinin 26 Ağustos 1947 toplantısında muhalif oyun 35 olmasında, matbuata göre reylerin açık olması etkili olmuştur. Fakat 4 Eylüldeki Parti toplantısında muhalif rey sayısı 47'ye yükselmiş ve 240 reyle Recep Peker'e kabinede değişiklik yapma yetkisi verilmiştir.

Cumhuriyet Halk Partisinin 26 Ağustos 1947 toplantısında muhalif oy kullanan milletvekillerinin isimleri şunlardır: General Ali Fuat Cebesoy, Tahsin Banguoğlu, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Dr. Fahri Kurtuluş, Prof. Nihat Erim, Memduh Şevket Esendal, İsmail Rüştü Aksal, Vedat Dicleli, Cavit Oral, Sait Odyak, Muhtar Ertan, Nazif Ergin, Mahmut Nedim Gündüzalp, Sinan Tekelioğlu, Kasım Gülek, Tezer Taşkiran, Celal Sait Siren, Hasan Şükrü Adal, Kasım Ener, Avni Refik Bekman, Muhsin Adil Binal, Şevket Raşit Hatipoğlu, İhsan Hamit Tigrel, Cevat Dursunoğlu, Hilmi Öztarhan, Ali Kemal Yiğitoğlu, Sedat Cumralı, Suud Kemal Yetkin, DR. Abdurrahman Melek, Hilmi Hakkıoğlu, Osman Ağan, Kamil Kitapçı, Bekir Kaleli, Vehbi Sarıdal.²⁶⁹

1 Eylül tarihli haberde, "Cumhuriyet Halk Partisindeki hadiselerin akisleri, suya atılan bir taşın etrafında peydah olan ve gittikçe genişleyen halkalar gibi büyümektedir.

Umumi kanaat M. Recep Peker Kabinesinin Kurultaya kadar dayanamayacağı merkezindedir. Bununla beraber M. Recep Peker'in, kabinesinden bazı bakanlar feda ederek durumunu sağlamlaştırmak isteyeceği bazı Cumhuriyet Halk Partililerce düşünülmektedir.

35 Milletvekili bugün "mütecanis bir grup" manzarası arz etmektedir. Buna mukabil itimat reyi verenler " Kurultaydan evvel Kabineyi düşürmek doğru olmaz. Değişiklikler Kurultayda olmalı." Mütalaası ile hareket etmişlerdir.

²⁶⁹ Tarık Zafer Tunaya, Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952), İstanbul, 1952, S. 563-564

16 Ekimde toplanacak olan Kurultayın çok enteresan ve mücadelecî olacağı tahmin olunmaktadır.”

Bazı Cumhuriyet Halk Partililerin “ aramızdaki mücadelelerden Demokrat Parti faydalanıyor. Şimdiki statüko hepimizin menfaati icabıdır ve bunu da ancak M. Recep Peker devam ettirebilir propagandası yaptıkları haber verilmektedir.²⁷⁰

İnönü'nün iradesine karşı çıkanları simgeleyen ad, Recep Peker'di. Peker'e karşı 35'ler sonraları daha da genişleyen parti içi muhalefet kadrosu, oylarını olumsuz kullanmışlardı.

Recep Peker, görülmedik, alışılmadık bu görünüm karşısında Çankaya Köşkü'ne doğru yola çıktı. Ya çekilecek, ya da “Millî Şef”ten hükümetine karşı “mutlak güveni sağlamasını” isteyecekti.

Hükümeti kurması için kendisini “teşvik edip, destekleyen bizzat İnönü değil miydi?

İnönü yemekteydi. Yanında, o günkü grup toplantısında Peker'e karşı ağır konuşmaların önemlisini yapan insan oturuyor, “Millî Şef” Nihat Erim'le yemek yiyordu.

Peker istifasını sundu, çekildi.²⁷¹

Samet Ağaoğlu'nun Peker hükümetinin çekilmesi ile ilgili değerlendirmesinde;

“... Fakat devlet adamı için lüzumlu esaslı vasıflardan mahrum bir insanın düşmesi mukaddes hata uçurumuna çok çabuk yuvarlandı. 7 Eylül Kararları, gibi iktisadi hayatımızda derin sahneler açan tedbirleri tasvip etti. Sonra da muhalefeti icabında İstiklal Mahkemelerini tekrar kurmakla tehditten çekinmedi, Muhalefet liderini alkışlayan halkın üzerine silah çekilmesi emrini vermek gibi hareketlere başvurdu! En son olarak da bir çok gazetelerin muhabirlerini toptan mahkemeye götürmek gibi korkunç bir gaflet numunesi gösterdi!

Bu hareketi onun Halk Partisi Şefi ile ilk ciddi çarpışmasına vesile oldu. Halk Partisi Şefi bütün siyasi hayatında kullandığı metodu yine ele aldı, kendisini geriye çekerek kabine içinde ihtilaflar çıkarmak tabiyesine başvurdu.

Günün birinde hükümetin yedi âzası birden istifa ettiler veya ettirildiler.

²⁷⁰ Halkın Sesi, 1 Eylül 1947

²⁷¹ Cüneyt Arcayürek, a.g.e., S.120

Enrika şimdi bu fikirden işlemeye başlamıştı. Çok sürmedi, birkaç gün içinde, hadise Meclisin huzuruna getirildi. Başvekil izahat verdi, istifa sebeplerini anlattı ve bu orada Büyük Millet Meclisi tarihinde o zamana kadar, misline rastlanmamış bir açıklamada bulundu:

Devlet Reisi ile Başvekilin arasında görüş farkı vardır! Bunu söyledikten sonra da Meclisten itimat istedi. Meclis kısa bir tereddüt ânı geçirdi. Bir tarafta Devlet Reisi, Parti Reisi, diğer tarafta Başvekil!

Meclis tarihinde ilk defa yapılan böyle bir açıklamanın cazibesi ise karıştı, Başvekil istediği itimadı aldı!

Üç gün sonra birdenbire istifa ettiğini işitenler pek hayret etmediler, Halk Partisi ve onun Meclis Grubu bu suretle Şefin iradesinin dışında bir şey yapılamayacağını bir kere daha gördüler!²⁷²

İnönü'nün 12 Temmuz Beyannamesi ile uzlaşmayı sağlama çalışmaları son derece önemlidir. “Ancak, burada İnönü'nün Recep Peker gibi otoriter eğilimleri fazla olan birini çok partili hayat döneminde Başbakanlığa neden getirdiği sorusu akla gelmektedir.”²⁷³

o. Peker Hükümetinin Çekilmesi

Recep Peker hükümetinin çekilmesinden birkaç gün önce;

5 Eylül 1947 tarihli haberde;

Cumhuriyet Halk Partisi grubunun son toplantısının çok hararetli ve tartışmalı geçtiği ifade edildikten sonra deniliyor ki;

“ Bilhassa genç milletvekilleri,ekseriyeti teşkil ettiği geniş bir grup,hükümetin geçen oturumunda itimat reyi aldıktan sonra kabinede değişiklik yapılmasını usul ve prensip bakımından şiddetle tenkit etmişler....

Bunlar arasında Hamdullah Suphi Tanrıöver, Nihat Erim, İsmail Rüştü Aksal, Kasım Gülek, Vedat Dicleli vardır.

²⁷² Samet Ağaoğlu, Babamın Arkadaşları, İstanbul, 1959,. S.116-118)

²⁷³ Dr. Hakkı Uyar, Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi, İstanbul, 1999, S.201

Bunların gerek sabah ve gerekse öğleden sonraki oturumdaki tenkit ve hücumları o dereceyi bulmuştur ki; kürsüye gelerek hükümetini müdafaa eden Peker, orada ve o anda istifa etmiştir.

Fakat müfrit partililer hemen arkasından koşmuşlar ve Peker'den istifasını geri almasını istemişlerdir. Buna dayanan Recep Peker, istifasını geri almış ve fakat kendisine kabinede istediği değişikliği yapması hakkında selahiyyet verilmesini istemiştir....”Bu konuda şiddetli tartışmalardan sonra teklif oya sunulmuş ve kabul edilmiştir.²⁷⁴

5 Eylül 1947 günkü gazetede günün olayları üzerine fikirler ifade eden köşe yazarı diyor ki ”Kabinede değişiklik kafi değil, kafalarda inkılap lazımdır.” “bugün yerlerini alan yeni bakanların bu değişiklikten sonra zihniyetlerinde de bir inkılap olacağını ümit etmek mümkün olacak mıdır acaba? demektedir.²⁷⁵

6 Eylül tarihli Yeni Asır Gazetesinde de, “ İş zihniyet değişikliğinde, Demokratlar bu hususta fazla şey beklemiyorlar. “ Kabinenin uzun ömürlü olmayacağı söyleniyor.

Milli Savunma Bakanı Cahit Toydemir, İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Ticaret Bakanı Atıf İnan, Tarım Bakanı Faik Kurdoğlu, Çalışma Bakanı Sadi İrmak istifa etmişlerdir.²⁷⁶

Değişiklik kararı Meclise şu şekilde sunulacaktır:

Milli Savunma Bakanlığına Münir Birsal (İzmir), İçişleri Bakanlığına Münis Hüsrev Çağıl (Erzurum), Ekonomi Bakanlığına Cavit Tekin (Diyarbakır), Tarım Bakanlığına Asat Sirmen (Rize), Ticaret Bakanlığına Nurullah Esat Sümer (Antalya), Çalışma Bakanlığına Tahsin Bekir Balta (Rize) getirilecektir.²⁷⁷

Kudret gazetesi ise, 1 Eylül tarihinde daha M. Recep Peker'in altı Bakanını feda etmesine rağmen daha uzun müddet tutunmasına imkan görülüyor yorumunu yapmaktadır.²⁷⁸

²⁷⁴ Halkın Sesi, 5 Eylül 1947

²⁷⁵ Halkın Sesi, 5 Eylül 1947

²⁷⁶ Yeni Asır, 6 Eylül 1947

²⁷⁷ Halkın Sesi, 4 Eylül 1947

²⁷⁸ Kudret, 1 Eylül 1947

Recep Peker'in 9 Eylül 1947 Salı günü öğleyin Cumhurbaşkanlığına sunduğu istifaname sureti şöyledir;

Cumhurbaşkanlığı Yüksek katına,

Son günlerde sağlık durumumun büsbütün bozulması türlü sebeplerle ağırlaşan vazife yükünü taşımama imkan bırakmadığından istifamın kabul buyrulmasını istirham ederim.

Yakında hükümetten ayrılan ve hükümete girmiş bulunanlarda dahil olmak üzere bütün mesuliyet arkadaşlarımın vazifelerini başarma hususundaki değerli vasıflarını takdirle kaydederek,haklarında yüksek teveccühlerini dilerim.

İç ve dış bütün devlet işlerinde güçlükleri yenmek için çabalarken bizlerden esirgemediğiniz tesirli yardımlarınızdan dolayı minnettarlık duygularımı arz ederim.

Tazimlerimle Başbakan Recep PEKER

İsmet İnönü'nün Recep Peker'e cevabı ise aşağıdadır;

Ankara-9 Eylül 1947

İstanbul Milletvekili Bay Recep Peker'e,

Çekilme mecburiyetinizde olduğunuzu bildiren yazınızı teessürle okudum. Sizin ve değerli arkadaşlarınızın bir seneyi geçen bir zamandan beri ağır devlet vazifelerinde gösterdiğiniz gayret ve fedakarlığı takdirle yad ederek teşekkürlerimi takdim ederim.....

Çekilmeniz kabul edilmiştir. Yeni hükümet kuruluncaya kadar vekil olarak vazifeye arkadaşlarınızla beraber devam etmenizi rica ederim.

Cumhurbaşkanı

İsmet İnönü²⁷⁹

“Fırtınalı bir hava içinde geçen Peker'in Başbakanlığı uzun sürmemişti. Devrimlere yürekten bağlı idi ama başarılı bir politikacı değildi.” diyor Nadir Nadi ve devamla “sözlerinde ve davranışlarında günün şartlarına uyamıyor,gerekli kıvraklığı

gösteremiyordu. Her türlü tavizciliğe karşı olduğundan hem muhalefette, hem de kendi partisi ile devamlı çatışma haline girmişti....”²⁸⁰

Nadir Nadi, M. Recep Peker’in Başbakanlıktan çekilmesinden sonra yaptığı görüşmelerle ilgili şunları yazmaktadır; “....Muhalefet uğruna arkadaşları tarafından feda edilmiş olmak kanısı onu çok üzmüştü... Politikadan artık hiç söz açmaz olmuştu. Benimle konuştuğu sürece ne İsmet İnönü, ne otuz beşler ne de muhalifler hakkında ağzından bir tek söz çıktığını duymadım....”²⁸¹

M. Recep Peker’in 9 Eylül 1947’de Başbakanlık görevinden istifa etmesi, Cumhuriyet Halk Partisinde ki “Tek Parti Zihniyeti”nin yenilgisi ve İnönü’nün ılımlılarının zaferi olarak değerlendirildi.

Yeni Başbakan Hasan Saka, liberal eğilimleri olan bir devlet adamı idi.²⁸²

10 Eylül 1947 tarihli Yeni Asırda “ Peker’in devrilmesi demokrasi zaferidir...” Başlıklı yazıda deniliyor ki; “ Başbakan M. Recep Peker, “sıhhi sebepler dolayısı ile “ istifa etmiştir. Bu sıhhi sebepler Başbakanın şahsında değil daha üç gün evvel yeni elemanlarla “ kuvvetlendirmeye “ çalıştığı kabinesinin cılız bünyesine taalluk ettiği ilk bakışta göze çarpmaktadır. Bu kombinezonun çok kısa ömürlü olduğu daha o anda Türk Basını tarafından belirtilmiş ve demokrasi icaplarına uygunsuzluğu gösterilmişti. Tahminlerimiz çok çabuk gerçekleşmiş bulunmaktadır. “

“ ... M. Recep Peker Kabinesi istifa etmemiş, düşürülmüştür. Türk Basınında tam ve olgun ifadesini bulan, Halk topluluklarındaki manalı gösterilerle teyit edilen umumi efkarın kuvveti Başbakanın bütün mukavemet teşebbüslerini kırmış, hiçbir hükümetin umumi efkara karşı işbaşında kalamayacağı – bütün otorite telakkilerine rağmen- M. Recep Peker’inde kendisine anlatmış ve ispat etmiştir.

12 Eylül 1947 tarihli Kudret gazetesinde Fuad Köprülü, M. Recep Peker’in Başbakanlıktan çekilmesi üzerine yaptığı yorumda: “ M. Recep Peker Kabinesi,

²⁷⁹ Ulus, 10 Eylül 1947

²⁸⁰ Nadir Nadi, Perde Aralığından, İstanbul, 1979, S.275

²⁸¹ Nadir Nadi, a.g.e., S.275

²⁸² Feroz Ahmad, a.g.e., S.41

mütemadi muvaffakiyetsizliklerle dolu bir yıllık didinmeden sonra, nihayet, takip ettiği iç siyasetin iflasını idrak ederek, iktidarı terk mecburiyetinde kaldı...”²⁸³

Recep Peker hükümeti görevden ayrılıp ,yerine kurulan yeni Hasan Saka hükümetinin ilk günlerinde Celal Bayar’ın bir demecinde şikayetler devam ediyor. Gazetenin bildirdiğine göre; “Bayar yeni hükümetin sıkı tedbirler almadığını belirtti. Demokrat Parti Başkanı son zamanlarda yurdun muhtelif bölgelerindeki baskı ve dayak vakalarını saydı” Bayar’a göre “Türkiye’de demokrasinin temeli dayak ve işkencenin kaldırılması ile atılmış olacaktır.”²⁸⁴

Hasan Saka hükümetinin program görüşmeleri sırasında söz alan Afyonkarahisar Mebusu Kemal Özçoban 12 Temmuz Beyannamesinin yayınlanması ile ortaya çıkan havanın bir hayal bir serap mı olduğunu soruyor. Recep Peker hükümetinin düşmesinin de “gönüllere ferahlık veren “ bir hadise olarak değerlendiriyor ve diyor ki; “Recep Peker hükümetinin düşmesi nasıl gönüllere ferahlık vermiş ise demokrat görünen Hasan Saka hükümetinin gelişi bu ferahlığı arttırmış.....Hasan Saka programını okudu, bizden güven oyu istiyor. Saraçoğlu ve Recep Peker hükümetlerinin baskı siyasetini tasvip eden;aynı yolda yürüyeceğini söylerken siyasi emniyetin inkişafını sağlamaya çalışacağını bildirerek tek parti otoriterliği ile demokratalığı telif etmek istiyor ve tezada düşüyor” yorumunu yapmaktadır.²⁸⁵

Hasan Saka hükümetinin program görüşmelerinde kürsüye gelen Adnan Menderes, geçmişe değinerek diyecektir ki ;”... Bu program üzerinde Hükümetin haftalarca çalıştığı ve Halk Partisi meclis grubunca müzakeresinin geceli gündüzlü üç gün devam ettiği düşünülürse bize bırakılan iki günlük müddetin kısa olduğunu elbette kabul edersiniz. Buna rağmen programın bize önceden verilmiş olmasını teşekkürle karşılamaktayız. Hatırlarsınız ki Recep Peker hükümeti programının partimizce tetkik edilerek cevaplandırılabilmesi için bir iki gün müddet verilmesini istemiştik. O zaman Halk Partili Hatipler Anayasadan bahsettiler. Zamana ihtiyaç olmadığını ileri sürdüler. Ve işte şimdi dinlediniz ya hemen çıkın kürsüde cevap verin dediler.”²⁸⁶

²⁸³ Kudret, 12 Eylül 1947

²⁸⁴ Halkın Sesi, 20 Eylül 1947

²⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 8, S.710

²⁸⁶ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 8,Cilt 8, S. 711

Celal Bayar daha sonra ki yıllar Recep Peker için şu görüşlerini ifade edecektir.”Recep Peker yapacağını açıkça söyleyen, mert bir politikacı idi. Başvekilliği sırasında Demokrat Partiye karşı güttüğü politika bakımından,ben bir beyanat vermiş ve “Recep Peker’le Demokrasi yapılamaz “demiştim. O günkü siyasi tutumu bana bunları söylemişti. Fakat yıllar sonra bu toplantı da bulunmuş bir zat (Refet Bele) bana bu celadetli ve samimi konuşmasını anlattığı zaman bir vakitler söylediğim bu sözden dolayı üzüntü duydum. Bugün ruhundan af dileyerek kendisini rahmetle yad ediyorum

Yapılan bir toplantıda Recep Peker, Başvekil olarak yaptığı konuşma da; “Bugün Demokrat Partinin başında bulunan insanlar yıllarca aramızda çalışmış,arkadaşlığımızı yapmış vatanseverler,namurlu insanlardır. Onlardan memlekete bir kötülük gelmesine imkan yoktur. Demokrat Parti karşısında tutulacak yeni politikayı araştırmak başka Demokrat Partiyi kapatmak başka şeylerdir. Ben başvekil kaldığım müddetçe böyle bir kararı tatbik etmekte mazurum.....²⁸⁷

Recep Peker’in istifasından kurulan Hasan Saka hükümetinin programı görüşmelerinin ardından Cihad Baban şunları yazmaktadır. “Yeni Kabinenin Şansı” “İtiraf etmek lazımdır ki Demokrat sözcüsü Adnan Menderes’in tenkitlerine karşı kürsüye gelen Başbakan Hasan Saka’nın Demokrasinin icap ettirdiği bir ıslahatın yapılacağı hakkında verdiği teminat hayli ferah verici olmuştur. Hürriyet ve Demokrasi davasında Halk Partisinin Hatiplerinden bir çoğu da memleketin bu umumi temayülüne iştirak etmişlerdir. Halk Partisinde bunların çözülmeye başladığı ve ortalıkta geniş bir fikri tekamülün mevcut olduğu dikkat nazarından kaçamaz bir haldedir.

Dünkü celse Halkçıların inkarlarına rağmen Parti içinde bin buhranın mevcut olduğunu artık sarih olarak anlatmış bulunuyor. Diğer taraftan Recep Peker’in de kürsüye gelerek bazı açıklamalarda bulunması dolayısı ile kendisinin samimi fikirlerini öğrenmiş bulunuyoruz. Antidemokratik kanunların tadiline daima muhalif kalacağını ifade etmesi ve kendisine has bir otorite anlayışıyla bu fikirleri ortaya atması , evvelce kendisi hakkında taşımakta olduğumuz kanaatlerin doğruluğunu bir kere daha tespit bakımından faydalı olmuştur.

Gerçi Halk Partisinde Recep Peker’in fikirlerini paylaşanlar vardır. Onlar eski Başbakanlarını sık sık alkışlamak suretiyle kanaatlerini de ihsas etmişlerdir. Fakat bu

miktarda pek kabarık olmadığı da bu münasebetle görülmüştür.²⁸⁷ 35 rakamla başlayan ıslahatçıların gitgide zemin kazandıkları muhakkaktır ve öyle zannediyoruz ki iki taraf önümüzdeki Kurultayda hayli çetin bir meydan muharebesi vereceklerdir.²⁸⁸

Cihad Baban'ın bu yorumuna karşılık; Falih Rıfkı Atay 15 Ekim 1947 tarihli yazısında Recep Peker'in sözlerini farklı bir boyutta yorumlamaktadır; Recep Peker'in son meclis tartışmaları sırasındaki pek canlı ve samimi izahlarının totaliter, otoriter, demokratik, antidemokratik demagojisini de önlemeğe kafi gelmiş olacağını ümit ediyoruz. Bu memlekette bugün belki bir çok kimseler vardır ki aşırı sağ ve aşırı sol cereyanlarına karşı konulacağı hakkındaki hükümet vaidlerini kabul eden her iki partiyi de veya çok sayıda vatandaşları siyasi haklarından faydalandırmayarak, totaliter ve antidemokratik bir zihniyet göstermiş olmakla suçlayacaklardır. Belki yakın veya uzak bir gün gelecektir ki bu türlü rejim koruma kayıtlarına da lüzum kalmayacak ,ancak o gün hiç kimse şimdi hükümeti ve onu bu davasında tutan meclis çoğunluğunu ve azınlığını totaliter ve antidemokratik zihniyette saymayı düşünmeyecektir.²⁸⁹

Hasan Cemal, batı demokrasilerinin ülkemize yerleştirilmesi yolunda harcanmış olduğu çabaları bir zamanlar azımsamış olduğumu itiraf etmeliyim derken devamla; “ 1945'te çok partili yaşama geçişin eşliğinde İsmet Paşa'ya aksi yönde telkinler yapılır. Paşa bunlara nasıl karşı çıktığını bir özel sohbette şöyle anlatır. “1945-1946'da demokrasiye geçtiğimiz zamanlarda ben eski arkadaşlarımdan bazılarını bilirim, bana nasihat etmişlerdir. Bizim memleket henüz yetişmemiştir, demişlerdir. Dedim ki; Bunların hiç birisi benim umurumda değil. Benim başıma geleceklerin bir ehemmiyeti yoktur. Ama mesele bu halkı kendi kendine idare etmek yoluna sevk etmektir”

Yıl 1945'tir. İnönü bu tutumu aldığı anda Türkiye çok Partili düzene geçer ve 1950 seçimleriyle iktidarı Demokrat Partiye bırakır İsmet Paşa.²⁹⁰

²⁸⁷ Celal Bayar Anlatıyor, Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen İsmet Bozdağ, İstanbul, 1986, S.71

²⁸⁸ Ayn Tarihi, 1-31 Ekim 1947, Sayı 167, S.41

²⁸⁹ Ayn Tarihi, 1-31 Ekim 1947, Sayı 167 S. 41

²⁹⁰ Hasan Cemal, Demokrasi Notları Tarihi Yazarken Yakalamak, İstanbul, 1987, S.70

BÖLÜM V

A. M. RECEP PEKER'İN FİKRİ YAPISI

a. Devletçilik

Devlet geleneksel olarak Türkiye'nin iktisadi gelişmesinde lider rolü oynamıştır. On dokuzuncu yüzyılda Osmanlı Devleti askeri fabrikalar kurmuş ve esnaf ve sanayiye vergi muafiyetleri, arsa bağışları ve teşvik edici alımlarıyla desteklenmişti. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle çıkarılan Teşvik-i Sanayi Kanunu ile buna benzer bir rol izlendi. Ayrıca 1920'lerde koruyucu bir gümrük tarifesi ve sanayiye yatırım yapan bir banka aracılığıyla, sanayi kuruluşlarının yarı resmi finansmanı uygulanmaya konuldu. Ulusal Türk Devleti 1930'ların iktisadi krizi ile karşı karşıya kalınca, 1933 yılında kesin olarak sanayileşmede devlet müdahalesi yolunu benimsedi.²⁹¹

Devletçiliğin başlıca nedeni, 1929 dünya buhranından ötürü ekonomideki başıboşluğa son vermek zorunluluğudur. Devlet, dünya buhranının etkisinden korunmak için ekonominin denetimini ele almaktadır. 1930'ların devletçiliği, ilk planın hazırlanması, bazı yabancı şirketlerin millileştirilmesi, Devlet yatırımlarının çoğalması gibi olumlu gelişmelere fırsat vermiştir. Ancak bu devletçilik, rejimin karışık yapısından ve çok yanlılığından ötürü sınırlı alanlarda uygulanmıştır. Devletçi tutumun yanında özel sektörcü davranışlarda yer almaktadır; 1932'de kurulan ve devlet işletmeciliğine ön veren, ayrıca koruma teşebbüsleri denetleyen "Devlet Sanayi Ofisi" 1933'de kapatılmıştır; 1932'de Türk limanları arasında posta seferleri devlet tekeline alınırken, gene 1933'de tekelden vazgeçilmiştir. Bu örneklerde görüldüğü gibi 1930'lu yılların devletçiliği, bilinçli bir tercihten çok, bazı zorlamalarının gerektirdiği sınırlar, özel sektöre kabul ettirilen tavizler şeklinde belirlemekte; devletçilikte asıl fonksiyonu olan özel sektör hamiliğini bu dönemde sürdürmektedir.²⁹²

²⁹¹ Robert W. Kervin, Derleyen Nevin Coşar, Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si "Türkiye'de Devletçilik" (1933-1950), Ankara, 1981, S.97

²⁹² İsmail Cem, Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi, İstanbul, 1979, S.298-299

Devletçilik konusu bu dönemin en çok tartışılan konularının başında gelir. Devletçiliği tek parti ortamında hemen herkes benimsemekle beraber, herkesin devletçilik anlayışı bir örneği de Kadrocular ve Ülkücüler arasında görmek mümkündür. Ülkü dergisinde devletçilik hakkında pragmatik bir yaklaşım benimsenmekte ve ekonomik kalkınma üzerinde durulmaktadır. Kadro dergisinde ise, "kalkınma sorunları sınıf sorunları ile iç içe alınmaktadır."²⁹³

1932 yılı Temmuz ayı, ekonomide devletçiliğin genişlemesi ve kurumlaşması yönünde somut adımlarla başlar. Bir haftalık sürede, mecliste tartışılır ve yasallaşır. Ekonomide devletçiliğin siyasal onayı da parti genel sekreteri Recep Bey(Peker)'den dinlenir. Recep Bey(Peker) görüşmelerde devletçiliği şöyle tanımlar:

"Bizim anladığımız devletçilikte devletin işleri tanzim suretinde olacak müdahalesi sınıflar arasındaki mücadelede bir sınıfın lehine müdahale etmek değildir. Bilakis bütün çalışma zümreleri arasındaki menfaatleri tevzin nokta-i nazarında bu müdahale lazımdır. İdeal olarak, sınıflar arası sürtüşme ve birbirlerini itip kakma esasına yol bırakmamak lazımdır."²⁹⁴

1935 kurultayına sunulan programın devletçilik ile ilgili maddesi 1931 kurultayına göre daha geniş ve daha katı bir nitelik taşımaktadır: "Devletin ekonomi işleri ile ilgisi fiili surette yapıcılık olduğu kadar, özel girişimlere yön vermek ve yapılmakta olan işleri düzenlemek ve kontrol etmektir." Peker kurultayda şöyle konuşacaktır. "Devleti ekonomik teşebbüslerde ferdi teşebbüse bağlı kabul etmek lazımdır. Halbuki devlet, memlekette en büyük yapıcı kuvvettir. Devlet hangisini yapacak? Hususi teşebbüslerin geriye bıraktığı işleri mi? Hayır. Ulusun kısa zamanda refaha kavuşması ve yurdun da kısa zamanda ümrana varması için, devletin lüzumlu göreceği işler yapılacaktır."²⁹⁵

Önce Cumhuriyet Halk Partisi kabul edilen devletçilik, 5 Şubat 1937'de Anayasaya konulan "temel ve değişmez" altı ilkedden biri halini aldı. Böylece, Anayasanın ikinci maddesi şu şekilde değiştirildi; "Türk Devleti; Cumhuriyetçi, Milliyetçi, Halkçı, Devletçi, Laik ve İnkılapçıdır." Anayasada, bu terimlerin açıklaması

²⁹³ Toplum ve Bilim, a.g.m., S181-186

²⁹⁴ Bilsay Kuruç, Belgelerle Türkiye İktisat Politikası C.1 (1929-1932), S.281-282

²⁹⁵ Tefik Rüştü Aras, Görüşlerim, İstanbul, 1968, S.112-113

yer almamıştı fakat Cumhuriyet Halk Partisi'nin dördüncü büyük kongresinde 1935 bu açıklamalar yapılmıştır.²⁹⁶

Bu kurultayda konuşan Recep Peker Devletçilik üzerine şu yorumları yapmıştır;
 "...biz devletçiyiz, fiili olarak hükümetçe de, partice de devletçiyiz. Buna karşı olanlar liberallik de serbest olsun diyorlar.

Arkadaşlar! Bunun ne demek olduğunu, davanın ehemmiyet ve değerini hepiniz anlarsınız. Liberal sistem demek bugün bu ulusun varlığında gözlerimizi kamaştıran, en büyük muvaffakiyet yollarını kapamak demektir.

Biz devletçi olmasaydık paramız bugünkü kıymeti temin edebilir miydi? Dış ticaret ve ödeme denkliliğimiz sanayinin koruma altında doğması ve yaşaması mümkün olur muydu? Biz devletçi olmasaydık memleket evlatlarının akıtılmış olan yüce kanları pahasına elde edilen Türk vatanı da memleket malı yerine ecnebi malının serbestçe satışına Yurt kapıları açık kalır, ecnebi malları Türk pazarını istila ederdi. Bir devletin düşman silahından ve ordusundan mahfuz olması kafi değildir; aynı zamanda milli pazarları ecnebi manifaktürün istilasından da mahfuz kılmak lazımdır. Bugün rahat geziyoruz, yurt kurtulmuştur derken iç pazar ecnebi ürününün istilasını altında mahvolmaya buldukça yarınımız için en derin yoksulluk ve felaketlerin varlığını saracağına şüphe etmemelidir. Şu halde, devletçilik de bir parti vasfı olarak kalmamalı, devletin vasıfları arasında yerini almalıdır. Bunu biz söz değil içinde bulunduğumuz devrin bir hayat meselesi olarak kaydetmeliyiz.²⁹⁷

Diğer yandan, Devletçilik hemen anlaşmazlığa yol açtı; zira ne Cumhuriyet Halk Partisi ne de hükümet, devlet müdahalesinin sınırlarını özel sektörü ve onu destekleyenlere tatmin edecek şekilde belirleyebiliyordu. Yine de, İkinci Dünya Savaşı'nın sonuna gelindiğinde, önemli bir devlet sektörü ortaya çıkmıştı ve bunu kontrol eden devlet görevlilerinin isteklerini arttırmıştı. Özel sektörü devlet sektörüne tabi ve ekonomik gelişmenin geleceğini devlet sektörünün genişlemesinde görüyorlardı. Özel sektör mensupları bu tutumdan rahatsız oldu ve göreceğimiz gibi, çok partili dönemde devletçilik, temel siyasi tartışma konusu haline geldi.²⁹⁸

²⁹⁶ Feroz Ahmad, a.g.e., S.17-18

²⁹⁷ Ayın Tarihi, 1-31 Mayıs 1935, Sayı 18, S.49

²⁹⁸ Feroz Ahmad, a.g.e., S.120

1932 senesi bütçe için düzenlenen kanun layihası görüşmelerine baktığımızda, bu farklı bakış açılarını görebiliriz:1932 senesi bütçesi de,1931'inki gibi bir buhran bütçesidir.

Görüşmelerde söz alan M. Recep (Peker) Bey Sırrı Beyi eleştirmişti ve devamla;

“ Sırrı Bey bizim Devletçi telakkilerimiz karşısında liberal fikirleri müdafaa ediyorlar. Kendi fikirlerine ve düşünüşüne uygun düşünen diğer vatandaşlarda bulunabilir. Türkiye’de liberal düşünce memnu değildir.

Sırrı Bey, cumhuriyetçi, milliyetçi, laik ve samimi olmak sözünü vermiş olmakla beraber Fırkamızın diğer vasıfları karşısında ve bu meyanda devletçilik karşısında söz vermiş vaziyette değildir. Şu halde bu kürsüden, bu mecliste liberalizmi hatta en koyu, kıpkızıl bir liberalizmi müdafaa edebilirler ve bu hiçbir zaman dürüst olmayan korekt olmayan bir hareket sayılmaz. Sırrı Bey, bu kürsüden liberalizmi müdafaa edebilirdi ve etti.

Sırrı Bey diyor ki; Devlet tek vatandaşın veya tek vatandaşlardan mürekkep hükmi şahsiyetin, mesela hususi bir şirketin yapamayacağı şeyleri yapmalıdır. Malumu aliniz esas liberal fikir dahili ve harici emniyet işlerinden başka teşebbüsleri serbest bırakır. Fakat son liberal fikirler bile Devletçiliğe yaklaşarak der ki; Memleketin mühim ve büyük bir ihtiyacı vardır. Tek adam veya tek adamlardan mürekkep şahsiyeti hükmiye bunu yapamıyor, ancak bunu Devlet yapabilir ? Bu, zaten liberal değil liberallerce de cevaz verilen nokta-i nazaridir. Hulasa Sırrı Devletçilik mahiyetindeki her hareketinden sarahaten aleyhindedir.

Fırkamızın nokta-i nazarına göre Devletçilik şudur: “Tek vatandaşın yapamayacağı, tek vatandaşlardan mürekkep şahsiyeti hükmiyenin, hususi şirketlerin yapamayacağı işleri Devlet yapmalıdır. Amma bize göre Devletin yapması lazım gelen ilk bundan ibaret değildir. Devlet aynı zamanda bazen tek vatandaşın veya tek vatandaşlardan mürekkep şahsiyeti hükmiyenin, hususi şirketin yapabileceği şeyleri de memleketin, milletin umumi menfaatine taalluk noktasından bizzat devletçe yapılmasında fayda ve lüzum görürse memleketin ümrana ilerlemesine, ileri gidişine hizmet noktasından fayda ve lüzum görülürse, bu takdirde bu işleri de yapar. İşin mahiyetine göre ya tanzim ve müdahale sureti ile veyahut işi bizzat yapmak sureti ile devlet kendisini ihsas ve reyini infaz eder.

Hakikaten sıkıntılarımızın mühim bir kısmı Devletçilik vasfının daha henüz tam işleyecek tekamülü bulmamış olmasıdır.

Şimdi bir taraftan Sırrı Bey Devletçilik aleyhinde bulunurken ve fertlerin serbest hareketleri lehinde bulunurken diğer taraftan pahalılığa hükümetten çare istemesi mühim tezat arz eder.²⁹⁹

Genel olarak, Türkiye'nin dünya ekonomisi ile bütünleşmesi, büyük bunalım ile birlikte durulmuştu. Dünyadaki ticaret koşulları ve mal ve para hareketleri ile ilgili yeni hükümet sınırlamaları aynı zamanda tüccar sermayesi ve ticaret tarafından ek konulan artık payında bir düşmeye neden olmuştu. Bu durumda, 1930'larda çevre, devlet ve tüccar sermayesinin egemenliği, yerini, hali hazırda zayıflamış olan tüccar sermayesinin temellerini sarsan ve sanayi sermayesi lehinde politikalar devreye sokan Devletçiliğe bırakmıştı.³⁰⁰

Devletçilik ilkesinin ve uygulamasının anlaşılması için özellikle Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sebepleri ve son 150 yıllık sosyo-ekonomik tarihine bakmak gerekiyor. Atatürk tam bağımsızlığı tanımlarken ekonomik bağımsızlığı temel almaktadır. Bu sebeple Türkiye'de "Devletçilik" çok yönlü bir işlevi olan sosyo-ekonomik bir ilke olduğu gibi dünyada uygulanan bu biçimde ilk model olması sebebiyle orijinaldi. Daha sonraki yıllarda batıda bazı ülkelerin benzer uygulamaları (İsveç ve Avusturya gibi) ve doğu bloğunun karma ekonomik model arayışı Atatürk'ün Devletçilik ilkesinin önemini daha da büyütmektedir.³⁰¹

Prof. Dr. Mustafa Baysal'a göre de; eldeki kanıtlar doğrultusunda, Atatürk'ün ekonomik görüşlerini ondan önceki bazı ideolojilere bağlamaya çalışmak, anlamsız bir uğraşısı olsa gerektir. "onun devletçiliği, ülkemiz ihtiyaçlarından doğmuş, bize uygun ama yepyeni bir ekonomik kalkınma anlayışını temsil etmektedir. Onu ille de başka bir ekonomik doktrinine benzetecek isek ondan önceki ekonomik doktrinlerine değil, daha sonrakilere bakmak zorundayız...fakat farklıdır"³⁰²

²⁹⁹ Bilsay Kuruç a.g.e. S.257

³⁰⁰ Şerif Mardin, Türk Modernleşmesi Makaleler IV, İstanbul, 1991, S.228

³⁰¹ Ergun Aybars, Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi, İzmir, 1994, S.124

³⁰² Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiyesi, "Atatürk Devletçiliği ve Sonraki Uygulamalar", Ankara, 1981 S. 163

Devletçilik hakim partinin programında 1931 de yer almıştı, ancak terim henüz ekonomide uygulanabilecek şekilde tanımlanmış değildi. Devlet, öncelikle, sadece ekonomiyi düzenlemekle yetiniyordu. Basından bu konuyu ulusal bir sorun olarak ele alması ve “bağımsızlık mücadelesinde nasıl başarıya ulaştıysak bu mücadelede de kesinlikle başarılı olacağız” fikrini okurlarına anlatmasını istedi.³⁰³

Feroz Ahmad,bu dönemde Bayar’ın ulusal ekonomi başkanlığına getirilmesini şöyle yorumluyor; ”1932’de, ekonomik kriz sırasında Boyar, devletçilik parti programının temel unsurlarından biri olarak benimsenmiş olsa da, devletçi hizbi belirli bir sınırdan tutmak için ulusal ekonomi başkanlığına atandı...”³⁰⁴

“Yabancı sermaye eski imtiyazlarını bulamayacağını bildiğinden gelmiyor,ama yerli işadamlarıyla gizli anlaşmalar yaparak sömürmeye el altından katılıyordu. Yerli sermayenin yabancı çıkarlara paravanlık ettiğini görüp kızan Recep Peker 1932’de şöyle konuşuyordu: ”Ezici ve gayri meşru istismara sermayenin düşmanınız. Muharebeler devrine(İstiklal Harbine)tabip eden senelerde birçok müteşebbisler az zamanda milyoner olma ihtirası ile hareket etmişlerdir. Bu gayri tabi teşebbüslerin birçoğu yıkılmış olmakla beraber normal ticaretin meşru ve dürüst karı ile yetinme dürüstlüğü avdetmemiştir. Fırkamız bu zihniyetli mücadeleyi lüzumlu görmektedir.”³⁰⁵

M. Recep Peker, parti delegelerine yaptığı konuşmada işçiler ve esnafın teşkilatlanması ile ilgili şu açıklamayı yapıyordu.

“Türk işçisini ve esnafını da teşkilatlandırmak programımızda yer almıştır. Bu teşkilatlanış bildiğiniz,klasik işçi teşkilatlanmasından başka üstün ve ulusal fikirlerle olacaktır. Biz onları devrini yaşamış,hükümleri geçmiş ve ihtiyarlaşmış olan sosyalist cereyanların verdiği yurt içinde yurttaşa karşı mücadele yollarıyla değil kendi ulusal anlayış ve zihniyetlerimizle kuruma bağlayacağı,Türk işçileri bir kavga,bir ayrılık unsuru olmayacaklar onlar ulusal Türk Devleti’nin bekasına,varlığına içten inanarak yardımcı bir destek olacaktır.

Peker ülkede endüstrinin günden güne ilerlediğini,hem devletin hem özel teşebbüsün açık alanlarda işlerin gittiğini ve bütün bunların sonucu memlekette

³⁰³ Feroz Ahmad, Modern Türkiye’nin Oluşumu, İstanbul, 1995, S.139

³⁰⁴ Feroz Ahmad,a.g.e., S.149

³⁰⁵ Emin Türk Elicin, Kemalist Devrim İdeolojisi, İstanbul, 1996, S.39

kesiminin “türediğini” ifade ediyor. Endüstride ilerleyişin sonucu olarak, işçi sınıfları olacağı ve devamla “bu sınıflar arasında”, klasik sınıf mücadelesi, liberal devletin her fena cereyana açık ruhunda doğup onun içinde beslenmiş olan ve ona karşı cephe alıp çalışmış bulunan ve gaye olarak onun yerine bir sınıf tahakkümü devleti kurmayı güden nokta-i nazari takip eden cereyanlar, ulusal Türk Devleti’nin değerli evlatlarından ve yurttaşlarından ibaret olan bu yeni genç Türk işçi sınıfının zehirlenmesine ön vermenin ve bu genç tabaka yurt için olduğu kadar kendileri için de felaket getiren yanlış duygularla zehirlenmesin.

Bu amaçla parti programında anlaşma yolu tavsiye edildiği ve bu anlaşma olmazsa “Devletin hakem yolu” çatışmaları önleyecektir.

“Programda grev ve luk-avt sınıf çarpışması yasak edilecektir.”

Bunun için grev ve luk-avtı yasak eden yeni programımız onun yanında işçi ve işverenin münasebetlerinde anlaşılını esas olarak koyuyor... Bilirsiniz, nasıl Marksist-Sosyalist fikri bir ulusun içinde sınıf duygusu ile besleyerek parça parça çatışma saflarına ayırır, bir sınıfı öteki sınıf aleyhine uğraşa sürekli telkinler yaparsa, müstahsillerin aralarında birleşmeleri ve el ele vermeleri müstehlikler aleyhine ilk bakışta görünmeyen fakat hakikatte zararlı olan bir başka çeşit sınıf mücadelesine yol açar. Halbuki biz Türk varlığına bu müstahsiller müstehlikler çatışmasına da yer vermeyeceğiz. Her gün kendisine maliyet fiyatından kat kat fazla bir fiyat empoze edilmek vaziyetinde bulunan ve istismar edenlere karşı yüreği nefretle dolu bir müstehlik kitlesi meydana çıkmasının da önüne geçmeyi esaslı prensip tutmuş oluyoruz.”³⁰⁶

1948’e gelindiğinde, “Aşırı Devletçiliğe Veda” başlığı altında konuyla ilgili yorumlarını yazan Nadir Nadi; “Son Halk Partisi kurultayının giriştiği hayırlı işlerden biri, Devletçilik prensibini sınırlandırmaya çalışmak oldu. Yoksa bu prensip vaktiyle de kayıtsız şartsız yürürlüğe konmuş değildi. Devletçilik dediğimiz zaman her ferdin ve hususi sermayenin başaramayacağı yahut Yurt savunması bakımından devlet elinde kaması gereken faaliyet sahalarını kastediyorduk. Ediyorduk ama, iki cihan harbi arasındaki yıllara hükmeden otarşi modasına biz de farkına varmaksızın yavaş yavaş uyuyorduk. Ferdin yapamayacağı hususi sermayenin beceremeyeceği derken birde

baktık ki neredeyse devletin burnunu sokmayacağı bir iş kalmıyordu. Bu gidişle topraklarımız üzerinde vatandaşlara, tarla sürmek yahut ta her gün biraz daha kabaran memur kadrolarına sığınmaktan başka bir tercih hakkı galiba tanınmayacaktır.

Biz çok şükür ne mahvolduk, nede ezici bir istibdat idaresinin yumruğu altına girdik. Çünkü devletçiliğimizde ölçüyü bir hayli aşmakla beraber toptancılık rejimine saplanmamak basiretini gösterdik. Altı Ok gerçi bir sentezdi. Fakat iyi dikkat edilecek olursa, bu sentez her hangi bir akideye bizi körü körüne bağlamaktan alıkoyuyordu. 20. Asrı bir haçlılar çağına döndüren ideoloji kavgalarına milletçe katılmış olmamak, yeni Türkiye'nin en övünülecek tarafıdır. Sağdan soldan vicdanımızı tazyik eden içtimai ve iktisadi nazariyelere karşı daha ziyade septik bir hal takındık. Bunlardan hiç birine yüzde yüz bağlanmadık. Zaman zaman bir kusur saydığımız bu hadiseyi yarının sosyologu Atatürk devrini vasıflandıran başlıca meziyetlerden biri olarak kaydedecektir.

İşte, devletçilikte de “ İş işten geçti ” denecek kadar ileri gitmediğimiz içindir ki, Halk Partisi bugün “zararın neresinden dönülürse kardır ” diyebilmiş, imkanların müsaadesi nispetinde normal ölçülere girmek çarelerini arayabilmiştir.³⁰⁷

Türkiye’de devletçilik, bir ilke olarak ve bir ekonomik model (sistem) olarak Türk devriminin bütünlüğü içinde, bir anlam ifade eder. Türk devriminin bütün ilkeleri gibi teorik ve pratiğini yapan Atatürk’tür. Atatürkçü dünya görüşü veya batı dilindeki ifadesiyle ideolojisi altı ilkedir ve her ilke bütünün bir parçası olarak ayrı önem taşır. Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Laiklik nasıl siyasi ideolojik bir temel esas oluşturuyorsa, Halkçılık ve Devletçilik de sosyo-politik esası belirlemekte, İnkılapçılık da kurulan bu sistemin ilmi metotlarla çağın gerçeklerine uygun olarak değişmesinin ve gelişmesinin yolunu çizmektedir.³⁰⁸

Devletçilik Türk Devriminin karakterini oluşturan Atatürkçü dünya görüşünün pragmatik-demokratik idealinden de ayrı düşünülemez. Bu sebeple ekonomik bir model olarak, Türkiye'nin ileride alacağı özgürlükçü siyasi model olarak Türkiye'nin ileride alacağı özgürlükçü siyasi model ile de uyumlu olmak durumundadır. Ancak Türk ulusunun sosyal adalet içerisinde sınıflar olarak devletçilik, yalnız bir ekonomik sistem

³⁰⁶ Ayın Tarihi 1-31 Mayıs 1935, Sayı 18, S. 50-55

³⁰⁷ Ayın Tarihi, 1-31 Ocak 1948, Sayı 170, S.32

³⁰⁸ Ergün Aybars, a.g.e., S. 122

değil, aynı zamanda ekonomik sıkıntıların sonucunda o sıkıntıları aşmak için (ABD’de 1930’lu yıllarda bunalımı aşmak için uygulanan New Deal) düşünülmüş geçici bir yöntemde değildir. Türkiye’yi geri kalmış yarı sömürge ekonomisinden kurtarmak, siyasi kültürel bağımsızlığını ekonomik bağımsızlığa dayandırmak için Türkiye’nin kendi özel şartları ve dünyanın 1930 yılında yaşadığı ekonomik bunalımın genel şartları sonucunda devletçilik modeli ortaya kondu. Bu yönüyle nasıl ki Türk devrimi Türk ulusu için Atatürk tarafından düşünülüp uygulanmışsa, devletçilikte Türkiye için düşünülmüştü. Fakat Türk devrimi bütün geri kalmış sömürge uluslar (mazlum milletler) için çok önemli bir örnek idi.³⁰⁹

Devletçilik politikası ile “ ... Dış yardım ve borçlanmalar olmaksızın, ülkenin kendi kaynaklarıyla kalkına bileceğini, sanayileşebileceğini, bir anlamda kanıtlamıştır,... böylece 1931-1945 yılları arasında uygulanan devletçilik politikası Türkiye’nin son 150 yıllık sürecinde emperyalizme karşı yürüttüğü en ciddi ve tutarlı başkaldırışı oldu.”³¹⁰

b. Milliyetçilik

Mustafa Kemal’in 1920’de bizzat tespit ettiği Misakı-Millinin altıncı maddesinde, İnkılabın Milliyetçilik ve Medeniyetçilik esasları birer tohum beliriyor; “Milli ve İktisadi inkişafımız daire-i imkana girmek ve daha asrı idare-i muntazam şeklinde tedvir-i umura muvaffak olabilmek için” siyasi, adli, mali inkişafımıza mani kayıtların kaldırılması isteniyor.³¹¹

1931 programında Milliyetçilik;

Cumhuriyet Halk fırkasının, Türkiye’nin yaşaması, ilerlemesi ve bakası için milliyet vasfında en büyük kuvveti gördüğünü, fakat bu anlayışın ölçsüz bir milliyet anlayışı olmadığını belirtiyor. Bu gururla, Türk milletini yalnızlığa iten bir anlayış değil, Türk milletinin insanlığın bir parçası olduğunu fakat “hususî seciyelerinin ve müstakil hüviyetinin “ korunması gerektiğini ekliyor. Bu eşitlikçi ve çoğulcu bir milliyet anlayışı. Ziya Gökalp’ın Hars-Medeniyet formülasyonu içinde.³¹²

³⁰⁹ Ergün Aybars, a.g.e., S. 123-124

³¹⁰ Server Tanilli, Devlet ve Demokrasi, Ankara, 1990, S.87

³¹¹ Peyami Safa, Türk İnkılabına Bakışlar, İstanbul, 1993, S.94

³¹² Taha Parla, a.g.e., S.118

Peker enternasyonalist akımlara kapılmanın felaket getireceğini belirttiikten sonra, özellikle “amele ve işçilerimiz için milliyetçilik şartını “ ve milli Eğitim ideolojisindeki milli tarihin önemini; (Milli Tarih Bilgisi Türk’ün Milli varlık için zarar verecek her cereyan önünde yıkılmaz mukavemetini besleyen mukaddes bir cevherdir.) anlatıyor.³¹³

“Fırka esaslarında millet, ancak vatandaşların teşkil ettiği siyasi ve içtimai heyet olmasına ve programımızda vatan (Bu günkü siyasi sınırlarımız içindeki yurt olarak tarif ediliyor) ve bu milliyetçiliğin dış Türklerle herhangi bir bağlantısının olmadığı, sayısı artan bu kütlerle bağlantının artık “bilim” konusu olabileceği ifade ediliyor. Devamla, “ bundan başka doğru manada millet fikrini tamamlamak için; beraber yaşamak yolunda müşterek arzu ve muvafakatta samimi olmayı ve sahip olunan mirasın muhafazasına müşterek fedakarlıkla birlikte devam hususunda arzu ve irade iştirakini ilave etmek” gerekir deniliyor.

“Bu günkü Türk milleti siyasi ve içtimai camiası içinde kendilerini Kürtlük, Çerkezlik hatta Lazlık ve Pomaklık gibi fikirler telkin edilmiş vatandaşlarımızı da kendimizden sayarız.” denilmektedir.

Peker, daha sonra “ kendilerine Kürtlük, Çerkezlik ve hatta Lazlık ve Pomaklık gibi fikirlerle telkin edilmiş olan yurttaşlarımızı kendimizden sayarız.” diyor ifade tarzı öyle ki etnik kökeni farklı halk kesimlerini ortak tarihi ve tâbiyeti benimsedikleri sürece eşit halklara sahip yurttaşlar olarak kabul eden bir hukuki millet ve yurttaş anlayışının üstüne kondurulmuş, hatta onu bastıran, bir etnik millet ve milliyetçilik anlayışı burada kendini hissettiriyor. Hukuki ve siyasi haklar tanınıyor ama, etnik köken farklılığı, çoğulluğu ve bunlara bağlı olarak da kültürel farklılık pek tanınmıyor. Çünkü sayılan etnik nitelermeleri gerçekliği ve meşruiyeti teslim edilmiyor. Bunlar (dışarıdan) “ telkin edilmiş bu gibi fikirler “ olarak görülüyor, milli kültür zaten “Öyle tanımlanıyor ki, etnik kökeni çok kültürlülüğe yer bırakmıyor... Başka bir deyişle, bütünlük içinde çokluk değil, mutlak bir birlik ve teklik egemen etnik kültürün kayıtsız şartsız üstünlüğü anlayışı ağır basıyor.

Peker “ beş on bin, birkaç yüz bin hatta mesela bir milyonluk kütlerde bağımsız bir milliyet düşünmeye imkan “ yoktur diyor... Peker “ bizim bu millettaşlarımız hakkında diyalogumuz bağlılığın çökmüş olan Osmanlı Hükümetinin güttüğü (ümme

³¹³ Taha Parla, a.g.e., S.119

siyaseti) ile hiçbir ilgisi yoktur. Sözünün hemen ardından gelen “ biz bu konuyu şef bir milliyet fikir ile anlıyoruz “ sözünü İlericilik olarak değerlendiriyor.³¹⁴

Peker, devamla, “Hıristiyan ve Musevi vatandaşlar içinde aynı açıklıkla fikirlerimizi söylemek lazımdır. Fırkamız bu vatandaşları da biraz evvel izah ettiğimiz dil ve emel birliğin de iştirak kaydı altında tamamen Türk olarak kabul eder. Bu telakkilerimizde de istibdat devirlerindeki Milliyetçilikle Cumhuriyetçilik arasında organik ilişki olduğu söyleniyor. Milliyetçiliğin “yeni uluslar arası akımlara” karşı bir güvence olduğu belirtiliyor. Türkiye'nin Coğrafi konumu itibarıyla bu yönden gelen ideolojik “ rüzgarlara “ve propagandalara açık olduğu, Anarşizm, Marksizm, Faşizm, Hilafetçilik, enternasyonalizm gibi “zehirli akımlara” karşı kendini ancak Ulusçulukla koruyabileceği açıklanıyor. Milliyetçilik hem partinin hem devletin “imanı” olarak niteleniyor. Milliyetçilik neredeyse bir seküler din mertebesine yükseltiliyor.³¹⁵

Peker “hürriyet inkılabı, birde uluslarda tatbik hevesini uyandırmıştır. İnkılabın doğduğu İngiltere ile, ondan yarım saatlik mesafe de olan Fransa'da inkılabın doğuşu arasında iki ulusun kan farkı, kültür farkı ve iklim farkı olduğu göz önünde tutulmamış ve iki inkılap birbirine benzemeyen, fakat her biri kendi genel şartlarına uygun neticeler vermiştir....”

Peker'in milliyetçiliği kültürel açıdan ise, geçmişe dayalı değil, geleceğe dönüktür.³¹⁶

Peker Türk inkılabına değinirken de, “... özü sağlam olan batı Türkünün iç yaşayışında olduğu gibi dış görünüşünde fenalıklar birikmişti.”³¹⁷ demektedir.

Recep Peker, halkevlerinin kurulma amaçlarını anlatırken, “ Bir milletin yetişip istikbale hazırlanması için klasik vasıtalar ve müesseseler mekteplerdir. Fakat muasır milletler milli bir mevcudiyet olarak yetişip teşkilatlanmak için mekteplerin yalnız usuller nizamlar altında çalışmasını kafi görmüyorlar.

³¹⁴ Taha Parla, a.g.e., S.120

³¹⁵ Taha Parla, a.g.e., S. 138

³¹⁶ Recep Peker, İnkılap Dersleri, İstanbul, 1984, S.18

³¹⁷ Recep Peker, a.g.e., S.20

Gerçi tam şuurlu ve kuvvetli vatandaşlar yalnız mektep sıralarında iyi ve ciddi programlarla ve ameli tatbik usulleriyle yetişmiş olabilir. Fakat bu sırada milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi yapmak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır.

Cumhuriyet Halk Fırkasının Halkevleriyle takip ettiği gaye; milleti şuurlu birbirini anlayan, birbirini seven, ideolojiye bağlı bir halk kitlesi halinde teşkilatlandırmaktır.....³¹⁸

c. Halkçılık

Mustafa Kemal Atatürk 20 Nisan 1931'de seçim dolayısı ile yayınladığı beyannamede; "Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan mürekkep değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için işbölümü itibarıyla muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esas prensiplerimizdendir.

a. Çiftçiler. b. Küçük sanat erbabı ve esnaf, c. Amele ve işçi, d. Serbest meslek erbabı, e. Sanayi erbabı, f. Tüccar ve g. Memurlar Türk camiasını teşkil eden başlıca çalışma zümreleridir. Bunların her birinin çalışması diğerinin ve umumi camianın hayat ve saadeti için zaruridir. Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadelesi yerine içtimai intizam ve tesanüt temin etmek ve birbirini nakzetmeyecek surette menfaatlerde ahenk tesis eylemektir. Menfaatler, kabiliyet, marifet ve çalışma derecesi ile mütenasip olur."³¹⁹

1932 senesi Bütçesi için yeniden düzenlenen kanun layihası görüşmeleri sırasında söz alan M. Recep (Peker) Bey;

"...Bir defa ve hiç münasebeti olmadığı halde Halkçılık fikri ile Devletçilik fikrini birbirleri ile karşı karşıya ve birbirleri ile çatışır bir halde gösterdiler. İkincisi bugün yalnız Türkiye için değil liberal ekolü tasvip edenlerin bile artık atıp tarihin

³¹⁸ Ülkü Şubat 1933 Sayı:1 Cilt:1, S.6

³¹⁹ Taha Parla, Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.2, İstanbul, 1997, S.213-214

kayıtlarına bıraktığı klasik bir takım nazariyelerin bu millet için kabili tatbik olduğu iddiası ile bir çok söz söylediler.

Halkçılık, kanunlar önünde Türk vatandaşlarının mutlak ve kati müsavatını emreder. Halkçılık Türkiye’de imtiyazlı tabakaların mevcudiyetini reddeder, selbeder. Halkçılık sınıf mücadelesini kabul etmeyen bir zihniyet ifade eder ve çalışma zümreleri arasında ahenk tesisini takip eder ve nihayet Halkçılık yeni devletin kuruluşunda temel olan ana fikre hürmet ederek milli hakimiyet esası üzerinde ısrar eder ve fakat bu milli hakimiyetin her vatandaşın, her gün, her vakit ve her vaziyette kayıtsız, şartsız yollu ve yolsuz bir takım şeyler istemesi manasına alınmamak lazımdır. Asıl Halkçılık demek, vatandaşın Devlete ve Devletin vatandaşa karşı mütekebil vazife, mesuliyetlere hürmet demektir. Bu kısa tabirlerle Fırka programının bu baptaki esas fikirlerini izah etmiş oldum. Herkesin kendi işine ve kendi hesabına ve kendi görüşüne uygun gelen bir takım işler vardır. Bunları devletin tatbik sahasına sürmesi dünya kurulalıdan beri Halkçılık tarifi içine girmemiştir.³²⁰

1932’de uygulamaya konan “Devletçilik” ilkesinin Halkçılık ilkesine aykırı olmadığı ileri sürülmüştür. Aslında devlet işletmeciliğinin finansmanını sağlayan vergi politikası ve tekeller geniş halk kitlelerinin yararına aykırı idi. Bununla beraber “Halkçılıktan” çıkarları çatışan sınıfların bulunmadığı bir toplum anlaşıldığı için , Devletçilikte Halkçılığın iktisadi politikası olarak düşünülmüştür. Nitekim 1932’de bu konudaki kanunların Meclisten geçmesi üzerine ticaret ve sanayi çevreleri telaşa kapılmış, Celal Bayar İktisat Bakanlığına getirilmiş ve basına bir tamim göndererek görüşlerini şöyle açıklamıştır; “ Hemen ifade edeyim ki İktisat Vekaleti için, yeni bir istikamet yeni bir hattı hareket aramak mevzu bahis olamaz. Çünkü iktisadi sahada mesai ve faaliyetlerimizin esasları, Fırkamızın umumi siyasetinin beyannamesinde ve Fırkanın Programında her türlü tereddüdü ortadan kaldıracak bir vuzuh ve yüksek bir ikata ile çizilmiştir.” Celal Bayar’ın hatırlattığı Cumhuriyet Halk Partisi programının Halkçılıkla ilgili maddesi şöyledir; “ Türkiye Cumhuriyeti halkını ayrı ayrı sınıflardan değil ve fakat ferdi ve içtimai hayat için iş bölümü itibarıyla muhtelif mesai erbabına ayrılmış bir camia telakki etmek esaslı prensiplerimizdendir.” Bayar tamimini şöyle tamamlamaktaydı. “ Fırkamızın bu prensiple istihdaf ettiği gaye sınıf mücadeleleri

yerine içtimai nizam ve tesanüt temin ve birbirini nakzetsinmek surette menfaatlerde ahenk tesis etmektir.” Görüldüğü gibi,” Devletçilik “ politikası daha geniş bir tabanda, “ Halkçılık “ felsefesi içinde savunulmaktadır. Halkçılık ise daha önceki dönemde olduğu gibi, her şeyden önce sınıf mücadelesine karşı kullanılan ideolojik bir araçtır.

Aynı zihniyeti dönemin diğer bazı uygulamalarında da görüyoruz. Örneğin, sınıf esasına dayanan dernekleri yasaklayan Cemiyetler Kanunu 1938’de kabul edilmekle beraber, 1930’da Meclise gelmişti. Aynı şekilde bizzat İş Kanunu sınıf mücadelesine karşı bir araç olarak kullanılmıştır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri M. Recep Peker’in kanunun kabulü dolayısıyla yaptığı konuşmadan bazı bölümleri nakledeyim: “ Devlet büyük sanayi hayatına yeni giriyor demektir. Bu sanayiinin kurulup işlemesi devrindedir ki işverenle iş alan arasındaki ahenk ve münasebetlerin tanzimi kati bir ihtiyaç olarak duyuluyor. Bu bakımdan kanun tam zamanında hayata doğmuş olacaktır.

Yeni İş Kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hava bulutlarını ortadan silip süpürecektir. Bu kanunla milli hayatın iş alanında kurulacaktır.”

1938’de kabul edilen Cemiyetler Kanunu ile Basın Birliği Kanunu da aynı esprî içinde hazırlanmıştı.³²¹

1936 yılında İş Kanunu ile, işçilerin aşırı sömürülmesi önlenmeye çalışılacaktır. Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri M. Recep Peker bu kanun hakkında; “İş Kanunu bir rejim kanunu olacaktır. Bu kanunla Türkiye’de iş hayatı, yeni rejimimizin istediği ahenk ve çalışma yoluna girecektir... Yeni İş Kanunu sınıfçılık şuurunun doğmasına ve yaşamasına imkan verici hata yollarını ortadan silip süpürecektir. Ne var ki, Dünya Savaşı şartları, otoriter bir görüşle de olsa, işçiyi koruyan bir çok hükümler getiren İş Kanununun uygulanmasını, Milli Korunma Kanunu ile önleyecektir.³²²

1931 Cumhuriyet Halk Partisi program açıklamasını yapan M. Recep Peker, Halkçılığın “ yurttaşların birinin çıkarı ötekini yok eden sınıf zihniyetinin karşıtı olduğu belirtiliyor ve halkçılığın milliyetçilikle ilişkisi kuruluyor. Yurttaşların kütleleşmesinin ancak millet ve milliyet kavramlarının halkçılık zihniyet ile incelenmesi ve saflanması sayesinde mümkün olacağı söyleniyor. Halkçılık, “ yeni zamanın bölünme duyguları

³²⁰ Bilsay Kuruç,a.g.e., S.256

³²¹ Prof. Dr. Taner Timur, a.g.e., S.152-153

³²² Doğan Avcıoğlu, a.g.e., S. 470

uyandıran zararlı akımlarına “ direnmekle milliyetçiliğe yardım edecek “ sınıflaşmak yerine kütleleşmek” esas olacak “ çalışma zümrelerinin ve yurttaşların özel çıkarları, devletin ve memleketin genel çıkarı çerçevesi içinde sağlanacak. Ülkede “sınıf şuuru uyandıracak tahriklere karşıda uyanık olmak” gerekiyor.³²³

1935 programının açıklamasını yapan M. Recep Peker; “... Burada, Cumhuriyet Halk Partisi Halkçılığının başka yerlerdeki popüler, popülist gibi adlar taşıyan hareketlerle ilgisi bulunmadığı “ onlarınki gibi bir klişeden ibaret “ olmadığı söyleniyor. “ Bizim halkçılığımız bizim anladığımız manadadır “ deniliyor. Bu, biz bize benzeriz biz bize uygunu seçeriz, kavram ve terimlere istediğimiz anlamı yükleriz tutumu temelde, kendini evrensel ve mukayeseli normlarla bağlamama eğilimi yansıtıyor.³²⁴

Taha Parla, M. Recep Peker’in Cumhuriyet Halk Partisi programlarının ilerisine geçerek halkçılıkta “ demokratik manası” da görülüyor, yorumunu yapıyor. Bunu da programdaki “ bireysel ve toplumsal özgürlük, eşitlik ve dokunulmazlık ve mülkiyet hakları” ile bir tutuyor. Ardından saydığı hak ve özgürlüklerin programda olmadığını belirtiyor.³²⁵

Ayrıca Recep Peker’in ismi antimasonik propaganda ve eylemlerin siyaset adamları arasında önderlerinden olarak geçmektedir.³²⁶

d. Demokrasi, Hürriyet

“Bu mefhumun üzerinde neler yazılmamış, neler söylenmemiştir. Bütün insanlık tarihinde, uğrunda en çok kan dökülen, kıymeti en üstün görülen mefhum hürriyettir. Öte taraftan disiplin tarafı iyi kurulmamış bir içtimai heyette hürriyetin yaptığı tahrip tesiri başka hiçbir tesirle ölçülemez.

Şu halde feyizlerini tatmak istediğimiz hürriyetin ölçülerini iyi anlamak, iyi tatbik etmek ve bu yolda dünyanın geçirdiği tecrübelerden istifade etmek lazımdır...

³²³ Taha Parla, a.g.e., S. 139

³²⁴ Taha Parla, a.g.e., S. 120

³²⁵ Taha Parla, a.g.e., S. 121

³²⁶ <http://www.mason.org.tr//mason/w/162.htm>, 25.09.1999

Hürriyette ölçülere kanun kayıtlarına razı olmamak yüzünden bir gün vatandaşın şerefi, hakkı, emniyeti ve memleketin birliği, kuvveti tehlikeye düşer, bedbinlik, ümitsizlik artar. En akli başında insanlar hürriyetten şikayete başlarlar. Bu kargaşalık arasında yıkılıp çökmeden kurtulmanın tek çaresi hürriyetlerin kaldırılması olduğu iddiası revaçlanır...»³²⁷

M. Recep Peker Basın Hürriyeti üzerine de şöyle değinmekte idi;

“Bu gün Türkiye’de söz hürriyeti, yazı hürriyeti var fakat,şeref satıp para kazanmak isteyenler bu vasıtayı kullanamazlar. Neşir hürriyetine rağmen bir hıyanet vesikasını devlet müsaade eder. Cumhuriyet ve milliyet düşmanlarını, milletin ruhuna kargaşalık aşılayanları kanun takip eder.

Beni bıraksınlar, hatta en yetişkin bir memlekette bir kaç gazete kurayım. Her gün milletin kendi hükümetinden bir zulüm, esir muamelesi gördüğünü, hakların çiğnendiğini, millet hazinesinin yağma edildiğini sistemli bir inatla yazayım, yazayım... Nihayet bir çoklarını ayaklandırabilirim.³²⁸

“ Bizim yurdumuzda her türlü hürriyet vardır ve en geniş hürriyet anlamı ile bizden önce hürriyet inkılabını tahakkuk ettirmiş sayılan yerlerdeki hürriyetten hiçbir surette az değildir.”³²⁹

Cumhuriyet Halk Fırkasının 1931 programı, cumhuriyetçilik ilkesini şöyle tanımlar: “ Fırka cumhuriyetin milli hakimiyet mefkuresini en iyi ve en emin suretle tespit ve tatbik eder, devlet şekli olduğuna kanidir.” Parti, bu sarsılmaz kanaatle cumhuriyeti tehlikeye karşı her araçla müdafaa eder.

Görüldüğü gibi, Kemalist devrimde cumhuriyetçilik iktidarın hanedandan alınmasının ötesinde milli hakimiyet ilkesinin uygulanması, yani demokrasi olarak kabul edilmiştir.³³⁰

M. Recep Peker 1935 Kurultay konuşmasında demokrasi üzerinde şu yorumları yapmaktadır;

³²⁷ * M. Recep Peker “ Disiplinli Hürriyet “ Ülkü, Nisan 1933, Sayı 3, Cilt 1, S. 177-178

³²⁸ * M. Recep Peker a.g.m., S.177-178

³²⁹ Recep Peker, a.g.e., S. 34

³³⁰ Aydınlık(Ek), 16 Mayıs 1999, Sayı 617, S.4

“... “Ya demokrasi ne oldu” diyenler var. “ Pekala devletçilik vasfı kabul olunacak, ulusal birlik, disiplin vesaire, Fakat demokrasi diye bir şey de vardı, bu nereye gidiyor” diyenler var. Bu mukadder suallere de buradan cevap vermezsem sözlerimin eksik kalacağını tahmin ediyorum...

Arkadaşlar, bilirsiniz, demokrasinin kısaca tanımı “ halk tarafından halk içindir. “ Halktan gelen seçim ile iş başına geçenlerin çalışmaları halk için olmalıdır. Yani bir adam kendiliğinden ben şuyum, buyum diye işbaşında bulunmayacaktır. Onu ulu varlık ulusu vazifeli kılmalıdır. O da çalışırken kendi için değil, ailesi için değil, kendi ihtirası için değil, halk yığınının umumi menfaatleri hedefini gütmelidir. Demokrasinin öz tanımı budur. Bu tanımı böylece aldıktan sonra şekilleri, usulleri, yolları tatbik edileceği yurdun ve ulusun karakterine tabiatına, iklimine göre çeşitlenir. Bu usuller zaman zaman, yer yer, çeşit çeşit, kullanılmış, bırakılmış, değişmiştir. Bizim siyasal yaşamımızda idarenin halk tarafından ve halk için ulusunu tebarüz ettirecek noktaları şöyle sıralayabilirim;bir defa bizde, devlet varlığında “ kuvvet birdir “ yani “ tevhid-i kuvva “ dediğimiz ana prensip hüküm sürer. O da ulustur, her şey ulustadır. Ulus kendi adına bir Kurultay seçer. Bu Kurultay da içinden bir Cumhurbaşkanı seçer. Hükümet ulusun karşısına kendi adına çalışan Kurultayın huzuruna çıkar ve kendisini beğenilmeye arz eder. Beğenilmezse bırakır gider bir başkası gelir. Bu şekil calı bir iş değildir. Bu, hakikat olarak şöyledir. Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde daha sesi kulağımızda çınlayan kabul ettiği hükümetin uzuvlarını murakabeden hangi an fariğ olmuştur ! sade murakabe değil, millet meclis vekilleri izhat etmiştir ve divanı aliye göndermiştir. Bunu yapmak kudreti bu günkü Kurultaydaki şahısların her birinin ahlakında, karakterinde ve heyeti umumiyenin mehabetinde her an kendisini gösteren bir vazife olarak mevcuttur.³³¹

Yeni programa göre de Türkiye’de intihap iki dereceli olacaktır. Biz sayılab seçimini bir dereceli yapmak yolundaki samimi emelimizi bundan evvelki programda kaydetmiştik. Yeni programda yurdun genel şartlarına göre iki dereceli intihap sistemine devam edeceğimizi söylüyoruz. Günün haline göre geçici sayılab namzedinin şahsı hakkında hiçbir fikir edilmiş değildir. Bir yurttaş, hiç tanımadığı, hiç bilmediği

³³¹ Ayın Tarihi, 1 – 31 Mayıs 1935, Sayı 18, S. 56

ufuktan gelmiş bir ses üzerine , bir isim üzerine evet, hayır demeğe sevk ediş mi daha demokratiktir, yoksa şahsın tanıdığı ikinci kademede insanlar seçip de onlara “ biz size güveniyoruz, reyimizi veriyoruz sizde adımıza olarak güvendiklerinize verin onlar Kamutaya gitsin. “ demek mi daha iyidir ? ..

1946 yılına gelindiğinde hükümet programının başlangıcında hürriyet ve demokrasi anlayışına baktığımızda, M. Recep Peker aşağıdaki yorumlarda bulunmaktadır;

“Yeni hükümetimiz demokrasiyi memlekette en üstün siyasi akide olarak kökleştirmek azmindedir. Milletlerarası münasebetlerin ufkunda henüz tam huzur ve emniyet verici yakın bir barışın güneşi doğmamış olmasına rağmen, iç idarede bu yola girişimiz ve bu yol üzerinde kalmakta inanarak sebatımız istikbal Türkiye’sinin ancak bu idare sayesinde mesut olabileceğine iman etmiş olmamızdandır.

Sonu parlak fakat güzergahı sarp ve çetin olan bu yolda mesafe alırken karşımıza çıkacak sayısız güçlükleri yenmek için elimizdeki kanun vasıtalarını cesaretle kullanacağız.

Bütün vatandaşların hakkı olan hürriyeti, hürriyet düşmanlarından korumak lazımdır. Her iyi şeyin suiistimalinde zararlar doğacağı pek belli bir gerçektir. Fakat bir cemiyet için düşünülebilecek nimetlerin en değerlisi olan hürriyetin suiistimalinden doğacak tehlikeler günümüzün şartları içerisinde hiçbir benzeriyle ölçülemeyecek kadar büyüktür. İdeolojik mefhumların tağşişe uğradığı bir zamanda yaşıyoruz. Yurttaşın anayasada gösterilmiş ve kanunlarla sınırları çizilmiş hürriyet hakları yanında bu hürriyetlerle beraber bütün devlet varlığının teminatını teşkil eden meşru ve kanuna dayanan otorite ekseriya totaliter zihniyetle karıştırılarak çürütülmek isteniyor. Haklarına ve şereflerine hürmet edilen insan kümelerinin rejimi olan demokraside ki hürriyetten bahis olunurken de anarşizm ideolojisinin meşru otorite düşmanlığına varan ve bir cemiyeti nizamlı halde yaşatmanın bütün meşru yollarını tıkayan dağıtıcı ve parçalayıcı telkinler alıp yürüyor.

Bilmek lazımdır ki hürriyet içinde yaşamak, arkadaşlar için en kıymetli unsur olan huzur ve emniyeti baltalamak değildir...

Biz milletimizin mesut yaşamasını sağlayacak demokrasi idaresini dikkatle ve kısıkanç bir uyanıklıkla koruyarak geliştirmeyi bütün vazifelerimizin başında sayacağız.

Bizim bahsettiğimiz ve mutlaka hürmet edilmesini isteyeceğimiz otorite, şahısların hakimiyeti değil tatbiki şimdilik bizlere emanet edilen kanunların otoritesidir.”³³²

Mustafa Kemal Atatürk bir konuşmasında:

”Siyasi alanda birçok oyunlar görülür ama kutsal bir ülkenin simgesi olan cumhuriyet yönetimini çağdaşlaşmaya karşı, bilgisizlik, bağınazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman: özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanındır: yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı yer değil...”³³³

İnkıpların otoriter devletin ideolojik aracı olarak kullanıldığı tek parti döneminde demokrasi , anlamıyla kullanılamazdı. Ya demokrasi uğruna inkılap ve halkı dönüştürme hareketlerinden vazgeçilecek veya demokrasinin zamanının gelmediğinden bahisle bu kavram gündeme getirilmeyecekti.³³⁴

Peker’e göre Türk İnkılabının orijinalliği ve evrenselliği, öncelikle coğrafya bakımındandır. İkinci sebep de Türk milletinin derinliklerine dayanmasıdır.³³⁵

e. Liberalizm

Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri M. Recep Peker, 1930’larda Üniversitede verdiği İnkılap derslerinde Liberalizmi eleştiriyor! “..Hükümetin parlamentoya karşı mesul olması ve parlamento tarafından murakabe edilmesi işi çok firkalı memleketlerde devlet çalışmasını yüzleştirmiştir..., Millet namına iş başına gelmek iddiasında bulunan parlamentarizmin çok partili hayatı devir devir öyle vaziyetlere düşmüştür ki çeşit çeşit partili parlamentoda iş yapacak derece de kuvvetli parti bulunamadı. Bu istikrarlı bir devlet çalışmasını imkansız bir hale koydu... Asıl maksat bozuluyor onun yerine başka düşünceler, parti menfaati, sınıf menfaati kavgası

³³² * İsmail Arar, Hükümet Programları (1920-1965), İstanbul 1968, S. 163-165

³³³ Gazi Mustafa Kemal Atatürk, Söylev I.II, Basıma Hazırlayan Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul, 1980, S.455

³³⁴ İhsan Çolak, Türk İnkılabının İdeolojisinin oluşumunda Recep Peker’in Rolü (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 1996, S.89

³³⁵ Recep Peker a.g.e., S.35

konuyordu. Bu keşmekeş milletlerin medeni ilerleyişinde maksada gidişte sürat isteyen bir devirde, idare ve siyasi birliğini bozucu ve hatta körletici fena tesirler yaptı.”³³⁶

M. Recep Peker, Hürriyetin Ekonomide suiistimalinden bahsederken “..Ticaret serbestliği bakımından liberalizm, onu yurttaşlarına karşı takaddüm aleti olarak kullanmak isteyenlerin elinde saffetini ve samimiyetini kaybetti, bozulmaya başladı... Liberalizm, önce aleliltlak hürriyeti ifade eden bir manada olduğu halde, bilhassa ekonomi alanında başkalarının şartlarını bozucu bir şekil aldı...”³³⁷

M. Recep Peker, Dördüncü Büyük Kurultayın açılma gününden evvel 08 Mayıs 1935 akşamı Ankara Radyosundan verilen söylevinde;

“Amme haklarında anarşiyi besleyen, ekonomi de ulusal çalışmayı yıpratana ve ulus yığınınını istismar eden liberalizme karşı cephemizi sıklaştırıyoruz. Haklarda hürriyetin sınırını, devlet varlığının otorite sınırı içine alıyoruz. Teklerin ve hususi toplulukların faaliyetini genel menfaatlara aykırı olmamak kaydı ile bağliyoruz. Artık her yerde son nefesini vermekte olan liberal devlet tipinin kucağında liberalizmin beslenip büyüyen çatışmalar zincirini kırıyor, sınıf kavgası yollarını sımsıkı kapıyoruz.

Türkiye’de iş verene işçi arasındaki davalar aralarında uyuşma ile ve bu olmazsa devletin aralayıp barıştırmacı eli ile halledilecektir. Grev ve luk-avt yasak olacaktır.

Bu çıkışı yanlış anlayarak bizim kooperatif akışa kapıldığımız hükmünü çıkarmamak lazımdır. Bizim Ulusçuluk ve Halkçılık anlayışımızda sınıfçılığa karşı olduğu kadar bir müstahsiller kartelizasyonundan başka bir şey olmayan korporasyonculuk zihniyetine de karşı gelen bir genişlik vardır.

Biz proletarya-burjuva tasnifi içinde yaratılan sınıf kavgası, sınıf intikamı, sınıf tahakkümü fikirlerine yer vermediğimiz kadar kontrolsüz geniş istihsalciliğin müstehlikleri istismar etmesi fikrini de beğenmiyoruz. Türkiye’de her ekonomik teşebbüs ulusal bütünlüğün ahengine uygun olacaktır.”

M. Recep Peker, Liberalizmin egoizmini eleştiriyor, sınırsız özgürlüğün kamu yararını gözetmediğini, devletin kudretini zayıflattığını, hatta toplumu anarşiye götürdüğünü belirtiyor. Bu sosyalizmi reddeden fakat onun şimşeğini de çekmek isteyen, liberalizm kapitalizme post-liberal ve anti-liberal bir rasyonellik kazandırmaya

³³⁶ Recep Peker, İnkılap Dersleri, S: 26

³³⁷ Recep Peker, a.g.e., S: 27

çalışan korporatist ideolojilerin klasik eleştirisi. “Milliyetçi, Mülkiyetçi ve Aileci” M. Recep Peker’de kapitalizmden vazgeçmiyor fakat ona korporatizmin faşist alt-türünden çok solidarist alt-türüne daha yakın düşen bir ideoloji bulmaya çalışıyor.³³⁸

M. Recep Peker’e göre ekonomide anarşiye, toplumda sınıf kavgasına siyasette her kafadan bir ses çıkmasına yol açan iktisadi ve siyasi liberalizm serbest piyasası ve parti çoğulculuğu ve parlamentosuyla iflas etmiştir. Gerek demokrasi, özel girişimi ve mülkiyeti esas saymaya devam eden, bir yandan sermayeyi bir yandan işçi sınıfını ve asıl ikincisini, kamu yararına denetleyen, ekonomide “İlimli” siyaset ve idarede “Sıkı” bir devletçilik ve “Otoriter” demokrasidir.³³⁹

f. Laiklik

Laiklik, Cumhuriyet Halk Partisinin en önemli kongrelerinden birisi olan 1931 kurultayında, partinin altı oku arasına girmiştir. Bu kurultayda Cumhuriyet Halk Partisinin ideolojik prensipleri gözden geçirilmiş oluyordu. Daha sonra, 1935 kurultayı Cumhuriyet Halk Partisinin hukuki ve fiili karakterine son şeklini vermiştir. Bütün milletle intibak halinde, bütün milleti üyesi sayan, kendinden başka, kendine rakip bir teşekkülün varlığını kabul etmeyen, Devletle aynı seviyede, hükümet ve idare mekanizması ile kaynaşmış, kaplayıcı bir tek parti.

Bu durumun son ifadelerinden birisi altı okun Anayasaya konmuş olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerinin 1924 Teşkilat-ı Esasiye Kanununun 2.maddesinde yer alması Malatya Mebusu İsmet İnönü ve 153 arkadaşının teklifi ile gerçekleştirilmiştir...

Cumhuriyet Halk Partisi ilkelerinin Anayasaya girmesi sonraları ağır tenkitlere uğramıştır, fakat bu ilkeler ve bunlar arasında laiklik bir Anayasa prensibi, kanun koruyucularının hareketlerine bir sınır olmuştur...³⁴⁰

Medreseler ve Şer-i Mahkemelerin kaldırılması, “hurafeden uzak muasır mektep tahsilinin yani usule tatbiki memleketin hakiki kurtuluşunu temin etmiştir. Bu sayede

³³⁸ Taha Parla, a.g.e., S.141

³³⁹ Taha Parla, a.g.e., S.140

³⁴⁰ Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya, İslamcılık Akımı, İstanbul, 1991, S.170-171

Türkiye'nin medeni siması bir çok Avrupa Devletlerinin üstünde mümtaz bir asaletle parlamaktadır. Fıkra bu vasfının en hakiki bir kıskançlıkla muhafaza eder.”³⁴¹

M. Recep Peker bu konuda da şu düşüncelere yer veriyor: Dini anlayışın, memleket işlerinin düzenlenmesinde ki etkisinden dolayı, bir çok devlette olduğu gibi Türkiye’de de uzun asırlar zararlar görüldüğü, bu nedenle de vatanımızın geçmişten gelen sorunları çözümlenirken, “ ilk alınan İnkılap tedbirleri arasında din ile dünya işlerinin bir birinden ayrılmasına fırkanın önem verdiğini belirtiyor” ve “Bugün Türkiye’de din telakkisi her tek vatandaşın kendine ait vicdani ve şahsi bir mesele halindedir” deniyor.

Laikliğin asla dinsizlik veyahut dinsiz olmağı istemek demek değildir. Türkiye’de herkesin istediği gibi ibadetini yapması Teşkilatı Esasiye Kanununun güvencesi altındadır. Kendi şahsi inanışına göre dindar olan bir vatandaş bu vicdani kanaatine sadakatle bağlı kalmakla beraber samimi suretle layık olabilir.³⁴²

Fırkanın layıklık vasfı programında şöyle tarif edilmiştir:

Fırka, devlet idaresinde bütün Kanunların, Nizamların ve Usullerin ilim ve fenlerin muasır medeniyete temin ettiği esas ve şekillere ve dünya ihtiyaçlarına göre yapılmasını ve tatbik edilmesini prensip kabul eder.

Din telakkisi vicdani olduğundan fırka, din fikirlerini devlet ve dünya işlerinden ve siyasetten ayrı tutmaya milletimizin muasır terakkide başlıca muvaffakiyet amili görür.)³⁴³

M. Recep Peker Milli Eğitim bütçesi görüşmeleri sırasında söz dini eğitim meselesine gelince yaptığı konuşmada bu konuya değinerek; “ ... Din, Türkiye’de en asil manasını almıştır. Türkiye’de din, birçok yerlerde hala mevcut olduğu gibi, cemiyeti tahrip edici mahiyetten temizlenerek, cemiyet için zarar verici halden çıkarak dünyevi sefil hesaplara alet olmaktan çıkmış, ulvi ve semavi mevkiini almıştır. Ve vatandaşın, kendi vicdani duygusu, imanı ve akidesi pürüzsüz bir hürriyet içinde en kutsi bir dereceyi bulmuştur. İnanarak iddia ederim ki, Türkiye’de olduğu kadar – misal olarak gösterilen layık devletlerde dahil olduğu halde – dünyanın hiçbir yerinde, hiçbir

³⁴¹ Taha Parla, a.g.e. , S. 117

³⁴² Taha Parla a.g.e. , S.116-117

³⁴³ Taha Parla, a.g.e. , S.116-117

vatandaş akidesi olan deruni hayatında ve iman ve ibadetlerinde ne kanun karşısında, nede Devlet karşısında hiçbir muatebeye maruz bulunmamaktadır. (Bravo sesleri)

Bunun tam aksine olarak bütün ibadet yerlerinde yurttaşın duası ve ibadeti Devletin himayesi ve teminatı altındadır. Bizim devletimiz sade vicdan serbestliğine müsaade etmiş değil, onu inkılabın en mühim eseri olarak müdafaa da etmektedir...”³⁴⁴

13 Mayıs 1947, Salı günü parti grubu içtimasında dini neşriyatın siyasete alet edilmekte olduğuna dair Ahmet Remzi Yüreğir’in tavrı üzerine müzakere oldu. Bu münasebetle Hamdullah Suphi Tanrıöver söz aldı. Bir müddet evvel divanında verilen kararların henüz tatbik sahasında eseri görülmediğini söyledi. Esas itibariyle aralarında ihtilaf yoktur. Türk milleti Müslüman’dır. Camileri vardır. İbadet ederler. İmam ve Hatipleri vardır. Ölenler dini merasimle gömülüyorlar. Devletçe müdahale edilmiyor. Bilakis milli bir sanat eserinden dini abideleri muhafaza için bütçeden para veriliyor. Dini itikatlara saygı gösteriliyor. vicdan hürriyeti vardır.

Hamdullah Suphi şunu istiyor: “İmam ve Hatipleri yetiştiren bir müessese yoktur. Fena ellerdedir. İmam ve Hatipleri yetiştirirlerse hem halkın dini ihtiyacı temin edilmiş olur, hem de dini hissiyat tevkif edilmiş olur. Komünizm karşısında yegane mesnedimiz milliyet olduğuna göre milli varlığımız takviye edilmiş olur. Bunlardan başka birde İlahiyat Fakültesine ihtiyaç vardır. Din insanlar arasında en eski bir müessesesi olduğuna göre bunun felsefesi de bir ilim şubesidir. Üniversitelerimizde bu da bir eksiklikdir.”

M. Recep Peker cevap verdi; “ Üniversite de bir İlahiyat Fakültesi bulunmaması bir eksiklikdir. Fakat bu eksiklik bu fakülteye talebe bulunmamasından ileri geliyor. Evvelce böyle bir Fakülte vardı. Buradan çıkan talebeler hayatlarında sağlam bir meslek sahibi olmadıklarından kapanmıştır. Böyle bir Fakülte kurup çıkanları devlet bütçesinden beslemek imkanı yoktur. İnkılaplarımızı korumak bakımından da tehlikelidir. Eski şeriat cenazesini memlekete getirerek abide ve din yaratamayız. İmam Hatip Meselesi de böyledir. Evvelce İmam ve Hatip yetiştirmek için mektep açılmıştır. Buraya da talebe bulunamamıştır. Bir gün İmamlık ve Hatiplik bir meslek haline gelirse bunlara yetiştirecek bir müessese de meydana gelir. Fakat bunun için bir cemiyeti İslamiye kurmayı da kabul edemeyiz. Çünkü cemiyeti İslam iye de yine şeriat isteklerini ortaya çıkaran ve inkılap esaslarını tehlikeye koyan bir yoldur. Hükümetin kararı da

şudur: “Dini Tedrisat mekteplerde olamaz. Mektep binaları içinde olamaz.³⁴⁵ Hariçte Devletin kontrolü altında olur. Gizli Tedrisat yapmaya da müsaade olunamaz. “

Prensip itibariyle Hamdullah Suphi ile M. Recep Peker arasındaki fark, Hamdullah’ın dini milliyet unsurlarından biri telakki etmesi, M. Recep Peker’in, Dini milliyet unsuru saymamasıdır. Hamdullah, kamil halinden olan ve şeriatı bir taraf bırakan bir din düşünüyor. M. Recep Peker ise, Müslümanlıkta din telakkisini şeriat telakkisinden ayırmak imkansızlığına kanidir. Aralarındaki ihtilaf buradan çıkıyor.³⁴⁶

g. İnkılapçılık

Recep Peker Türk İnkılabının, derinliği ve bütünlüğünden bahsederken, bir çok inkılapların yalnız siyasal değişiklik amacıyla yapıldığını; fakat Türk inkılabının yalnız veya ekonomik rejim değiştiren bir hareket olmadığını; ulusal, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşayışın bütün derinliklerinde aynı zaman da tesirler yapmış olan inkılap olduğunu ifade etmektedir. “ Hatta günlük hayatımızdaki alışkanlıklar bile Türk İnkılabının tesiri altında yenileniyor.³⁴⁷

Peker halktan gelen inkılapların üstünlüğüne değinerek, “Bu tür inkılaplar hakiki iç manasıyla ve öz manasıyla inkılaplar bunlardır.” demektedir. “Türk İnkılabı halktan gelerek otoritelere karşı yapılmıştır. Fakat İnkılap iktidar mevkiini alınca otoriteden halka doğru devam etmiştir. Bu devam esnasında halkın hakikatlere uzak kalmış tabakalarından mukavemetler ve zorluklar görmüştür.”³⁴⁸

Ayrıca Türk İnkılabı ile İstikbalinin birbirinden ayrılmayan iki unsur olduğunu biri olmadan diğeri yaşayamaz görüşünü aktarırken, bu nedenle “ iki mefhuma aynı değerle sarılmamız gerekmektedir.”³⁴⁹

“İşte Türk inkılabı hem inkılap hem istiklal yönünden geleceklere aşılmalıdır ki Türk ulusu bundan önce düşmüş olduğu şerefsiz vaziyete bir daha düşmesin.”³⁵⁰

³⁴⁴T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 3, Toplantı 1, S. 707-708

³⁴⁵ T.B.M.M. Tutanak Dergisi, Dönem 8, Cilt 3, Toplantı 1, S. 708-709

³⁴⁶ Asım Us, Hatıra Notları 1930-1950, İstanbul, 1966, S.79.

³⁴⁷ Recep Peker, a.g.e., S.19

³⁴⁸ Pecep Peker, a.g.e., S.20

³⁴⁹ Pecep Peker, a.g.e., S.23

Genel Sekreter Recep Peker'in 1931 program açıklamasında inkılapçılık "Vatanın bu günkü tam kurtuluşunu ve milletin şerefli bir içtimai heyet olarak istikbale gidişini inkılap semerelerine medyunuz. İstila ordularının memleketten kovulmasına hatta muahedelerle kazanılan istiklalin mahfuz kalmasına rağmen inkılabı tahakkuk ettirilmemiş bir Türkiye'nin yaşaması ve kurtulması mümkün olamazdı. İnkılabın en büyük ve en kıymetli eseri cumhuriyettir, fakat bu büyük eserin yanında yeni medeni kanunun ve adli kanunların yapılması, şer'î mahkemelerin, medreselerin kaldırılması, tek mahkeme ve tek mektep usullerinin konulması, dervişliğin men edilmesi, tekke ve türbelerin kapatılması, şapka giyilmesi ve nihayet yeni Türk harflerinin kabul olunması, hiç biri ötekenden ehemmiyetsiz olmayan ve her biri diğerini tamamlayan bir sıra inkılap semereleridir. Fırkamız milletimizin bir çok fedakarlıklarla yaptığı bütün bu inkılaplardan doğan ve inkişaf eden prensiplere sadık kalmayı ve onları müdafaa etmeyi esas tutar."³⁵¹

h. Hitabet

"Otoriter ter parti rejimlerinin psikolojik yapıları incelendiğinde , bu rejimlerin siyasi propagandaya olan düşkünlüklerini anlamakta çekilen güçlük ortadan kalkacaktır.....tek parti devletleri çoğulcu sistemlere nazaran daha fazla politize olmuş toplumlara gereksinim duyarlar. Bunun bir nedeni ,tek partinin tüm toplumsal kesimleri temsil etme iddiasını haklı ve meşru göstermek istemesidir.

" Tek Parti yönetimine dayalı Türkiye'nin yeni rejimi de bu bağlamda bir istisna oluşturmuştur. Tüm "yeni rejimler"de olduğu gibi ,bizde de toplumu yeni ideoloji doğrultusunda yetiştirecek siyasi eğitim ve propaganda kuruluşları örgütlenmiştir. ³⁵²

Cumhuriyet Halk Partisi siyasal ve iktisadi alanların yanı sıra toplumsal, kültürel, sanatsal,dinsel ve daha pek çok alanda halkı yönlendirecek ve güdümlenecek çapta bir "Yurttaş yetiştirmek" projesini uygulamaya koymuştur. Yeni rejimin "Yurttaş

³⁵⁰ Pecep Peker, a.g.e., S.22

³⁵¹ Taha Parla, a.g.e., S.117-118

³⁵² Y. Doç. Dr. Sefa Şimşek " Tek-Parti Rejimlerinde Siyasi propaganda olgusu ve CHP Halk Hatipleri Teşkilatı", Türkiye günlüğü, Sayı 46, Yaz 1997, S.106-107

Yetiştirme” projesi kapsamında kurulan en önemli propaganda Halk Hatipleri Teşkilatı, en önemli siyasi eğitim merkezi ise Halkevleridir. Her iki kuruluşta partinin inisiyatif ve tasarrufu altında ortaya çıkmıştır.

Parti her imkanı ve aracı propaganda amacıyla kullanmak istemiştir. O zamanın koşullarına göre en etkili araç olan hitabet sanatına dayalı Hatipler Teşkilatı kurulmuştur.³⁵³

Peker’de konuşmanın önemine değiniyor;”söz yazıdan resimden,musikiden ve her şeyden daha kuvvetli en kuvvetli bir telkin vasıtasıdır... Konuşma zekanın idmanıdır. İyi söz, yanlış dinleyenlerin ruhunu aydınlatmakla kalmaz, söyleyenlerinde dimağını açar ve parlatır. Güttüğü büyük bir maksadı anlatan bir adamın duyduğu ve duyurduğu heyecanın zevki başka hiçbir zevkle ölçülemeyecek kadar derin ve kesiftir... Konuşma zekanın idmanıdır.

Vatandaşın fikri Milli sermayenin en değerlisidir. Düşünüp de konuşmayanlar, düşündüklerine söylemeyenler bu milli sermayenin kendi kafalarındaki parçasını onun sahibi olan cemiyete vermeden çürütmeye mahkum etmiş olurlar.

Konuşmak bir telkin vasıtası olduğu kadar en tesirli yoldan bir hak müdafaası vasıtasıdır da....”³⁵⁴

Peker aynı zamanda iyi bir hatiptir.

³⁵³ Y.Doç.Dr.Sefa Şimşek, a.g.m., S.46

³⁵⁴ Recep, ”Konuşunuz ve Konuşturunuz”, Ülkü, Şubat 1933, Sayı 1, C.1, S.20-21

SONUÇ

Mehmet Recep Peker;

İlk Mecliste başkatipti. II. dönem seçimleri ile milletvekilliği ve siyasi hayatı başladı. Milletvekilliğinin ardından İçişleri, Milli Savunma gibi önemli Bakanlık görevlerine getirildi. Meclis ve Parti toplantılarında, hazırlanmadan dahi tabii ve pürüzsüz konuşması her meseleyi hemen kavrayan zekası ile tanındı (Harp Akademilerini birincilikle bitirmişti.).

1925lerde Takriri Sükun Kanununun çıkarılmasını, İstiklal Mahkemelerinin kuruluşunu desteklemişti. Bu olaylar Tek parti yönetimini güçlendiren olaylardı. Mayıs 1931'deki Parti Kurultayında Meclis Genel Sekreterliğine yeniden seçilerek Devletçilik ve Devrimcilik ilkelerinin Parti programına girmesinde etkili oldu. Fakat, 1935'teki Kurultaya sunduğu Partinin devlete hakim olma tasarısı onaylanmadı. IV. Kurultayda yine Parti Katibi-i Umumiliğine getirildi, fakat 1936'da bu görevinden Mustafa Kemal tarafından alındı.

İnkılabının ideolojisinin, ilkelerinin oluşturulmasında etkili oldu. Mustafa Kemal'in yanında, Medeni Bilgiler kitabının hazırlanmasında görev aldı. Cumhuriyet Halk Partisinin simgesi olan altı ok Mehmet Recep Peker'in fikridir. Ayrıca bu altı ilkenin belirlenip, teorileştirilmesine çalıştı ve bu ilkeler yine Mehmet Recep Peker'in desteği ile 1935 Kurultayı sonrası anayasaya girdi. Türk İnkılabının İdeolojisinin belirlenmesinin, geliştirilmesinin Cumhuriyet Halk Partisinin görevi olduğuna inandı.

Çok partili siyasi hayata geçişi erken buldu, Tek parti sistemlerinin korunmasını savundu fakat çok partili seçimlerin ardından dönemin ilk Başbakanı oldu. 1945-1946'larda Cumhuriyet Halk Partisi içindeki İnönü aleyhtarlarının önde gelenlerinden iken Başbakanlık görevinin kendisine verilmesi farklı yorumlara neden oldu. Devletçiliği savunan anlayışına rağmen, Başbakanlığa gelişinden kısa bir süre sonra "7 Eylül Kararları" olarak bilinen ekonomik kararlarla liberalleşmeye doğru kayd. Bu olay bazı yazarlarca "gülünecek olay" olarak nitelendirildi. Hükümeti "28 yıl sonra

Türkiye'nin 70 sente muhtaç hale gelmesinin öyküsünü başlatan hükümet"³⁵⁵ olarak değerlendirildi.

Cumhuriyet Halk Partisi ile Demokrat Parti arasındaki buhranın yoğunlaştığı dönemde, Cumhurbaşkanı İnönü devreye girdi, fakat görüşmelerde Peker Demokrat Partinin şikayetlerini kabul etmedi. Görüşmeler sorunların çözümlenmesinde pek ilerleme sağlamıyordu. Fakat 12 Temmuz 1947'de Cumhurbaşkanı İnönü'nün yayınladığı beyanname, çok partili siyasi hayatımızda dönüm noktası oldu. Bu beyanname sonrasında İnönü, çok partili demokrasiyi getiren, Peker ise demokrasi düşmanı olarak tarihe geçmiştir.

Peker 1946'da Başbakanlığa getirilirken, çok partili hayata geçişte, onun otoriter kişiliğinden faydalanılmak istenilmiş ve ortaya çıkan durum Cumhuriyet Halk Partisinin lehine yönlendirilmiştir.

Peker, demokrasiyi, cumhuriyeti savunmuş, fakat bunun gerçekleşmesini iyi yetiştirilmiş kadrolarca yürütülmesini savunmuştur. Bu nedenle de tek parti yönetimindeki rolü önemli olmuştur. Disiplini, otoriteyi benimsemiş ve bu esaslara dayalı yönetimin Türkiye için daha uygun olduğuna inanmıştır. Mustafa Kemal, tek parti dönemini geçiş dönemi olarak düşünmüş iken Peker'in bunun devamını savunduğu görülür.

Devletçiliğe inanmış fakat bu anlayışı ekonomi alanının dışında sosyal ve siyasal olaylarla da ilişkilendirmiştir. Liberalizm anlayışında ise, ekonomik hürriyetin kolaylıkla suistimal edilebileceği kanaatindedir. Sınıf kavgasını reddederken, ekonomik faaliyetlerin ulusal bütünlüğün ahengine uygun olmasını savunmuştur.

Peker, din olayını ise kişinin vicdanı ile ilgili kabul etmiş ve bu nedenle kesinlikle siyasi ve kültürel olaylardan ayrı düşünülmesi gerektiğine inanmıştır.

Hürriyet rejimi ile, inkılabın müdafaa davasını birbirinden ayırmamış ve doğru bildiği şekliyle bunların gerçekleşmesi için mücadele vermiştir.

³⁵⁵ Niyazi Berkes, Unutulan Yıllar, İstanbul, 1997, S.384-387

BİBLİYOGRAFYA**ARŞİVLER**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
T.B.M.M. Arşivi
Genelkurmay Başkanlığı ATASE Arşivi
İçişleri Bakanlığı Arşivi
Milli Savunma Bakanlığı Arşivi
Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi
Edirnekapı Şehitliği Mezarlık Müdürlüğü Arşivi
Harp Akademileri Komutanlığı Şeref Müzesi
Record Office, Londra

GAZETELER

Cumhuriyet
Hakimiyet-i Milliye
Halkın Sesi
İzmir
Kudret
Kuvvet
Sabah Postası
Ulus
Yeni Asır

DERGİLER**Araştırma Merkezi Dergisi****Aydınlık****Ayın tarihi****Belleten****Çığır****Kadro****Toplum ve Bilim****Türkiye günlüğü****Ülkü****Yapıt****KİTAPLAR****Ağaoğlu, Samet; Babamın Arkadaşları, İstanbul, 1959****Ağaoğlu, Samet; Demokrat Partinin Doğuşu ve Yükseliş Sebepleri, İstanbul, 1972****Ağaoğlu, Samet; Serbest Fırka Hatıraları, İstanbul, 1949****Ahmad, Feroz; Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980), İstanbul, 1992****Ahmad, Feroz; Modern Türkiye'nin Oluşumu, (Türkçesi Yavuz Alogan), İstanbul, 1995****Ahmad, Feroz; İttihatçılıktan Kemalizm'e, İstanbul, 1986****Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay, Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, Ankara, 1976****Akbıykoğlu, Ali Rıza; Demokrasi ve İsmet Paşa, Ankara, 1986,****Akşin, Sina; İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele, İstanbul, 1983.****Arar, İsmail, Hükümet Programları (1920-1965), İstanbul 1968,****Aras, Tevfik Rüşti, Görüşlerim, İstanbul, 1968, S.112-113****Arcayürek, Cüneyt, Demokrasinin ilk yılları (1947-1951), Ankara, 1985,****Armaoğlu, Fahir, 20 Yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara, 1984**

- Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si, "Atatürk Devletçiliği ve Sonraki Uygulamalar"**, Ankara, 1981
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal, **Söylev I.II**, Basıma Hazırlayan Ord. Prof. Dr. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, İstanbul, 1980
- Atatürk, Mustafa Kemal, **Nutuk, C.2 (1920-1927)**, Yayına Hazırlayan Prof Dr. Zeynep Korkmaz, Ankara, 1984
- Atay, Falih Rıfki, **Çankaya**, İstanbul, 1980
- Avcıoğlu Doğan, **Türkiye'nin Düzeni**, İstanbul, 1978,
- Aybars, Ergün, **Atatürk, Çağdaşlaşma ve Laik Demokrasi**, İzmir, 1994,
- Aybars, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri, 1920-1927, Cilt.1-2**, İzmir, 1988
- Aydemir, Şevket Süreyya, **İkinci Adam**, İstanbul, 1993
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Tek Adam C.III**, İstanbul, 1985
- Aydemir, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 1979
- Baban, Cihat, **Politika Galerisi**, İstanbul, 1970,
- Başar, Ahmet Hamdi, **Demokrasi Buhranları**, İstanbul, 1956,
- Başbakan Recep Peker'in Cumhuriyetin 23. Yıl Dönümü Bayramı Açış Söylevi**, Ankara, 1946
- Başgil, Ali Fuat, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, 1966,
- Berzek, Sefer E., **Türkiye Kurtuluş Savaşında Çerkez Göçmenleri**, İstanbul, 1990
- Bila, Hikmet, **CHP Tarihi (1919-1979)**, Ankara, 1979
- Boratav, Korkut, **İktisat Tarihi (1908-1980)**, İstanbul, 1997
- Bozdağ, İsmet, **Dünyada ve Türkiye'de Basın**, İstanbul, 1992
- Celal Bayar Anlatıyor, Başvekilim Adnan Menderes**, Derleyen İsmet Bozdağ, İstanbul, 1986
- Cem, İsmail, **Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi**, İstanbul, 1979
- Cemal, Hasan, **Demokrasi Notları Tarihi Yazarken Yakalamak**, İstanbul, 1987
- Çarklı, Targan Hacim, **Bretton Woods Anlaşması ve Türkiye**, İstanbul, 1947
- Çavdar, Tevfik, **Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1839-1850)**, Ankara, 1995
- Çolak, İhsan, **Türk İnkılabının İdeolojisinin Oluşumunda Peker'in Rolü (Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul, 1996,
- Demirel, Ahmet, **Birinci Mecliste Muhalefet**, İstanbul, 1994,

- Derin, Haldun, **Çankaya Özel Kalemimi Anımsarken (1933-1951)**, Hazırlayan Cemil Koçak, İstanbul, 1995
- Duverger, Maurice, **Siyasi Partiler**, Türkçesi Ergun Özbudun, İstanbul, 1993
- Elicin, Emin Türk, **Kemalist Devrim İdeolojisi**, İstanbul, 1996,
- Erer, Tekin, **Türkiye’de Parti Kavgalarımız**, İstanbul, 1966
- Eroğlu, Hamza, **Türk İnkılâp Tarihi**, Ankara, 1990
- Ertan, Temucin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi**, Ankara, 1994
- Giritli, İsmet, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si, Siyasi Rejim; Laiklik ve Atatürk**, Ankara, 1981
- Goloğlu, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939-1945)**, Ankara, 1974
- Gönlübol, Mehmet - Ülmen, A.Haluk - Bilge, A.Suat - Sezer, Duygu, **Olaylarla Türk Dış Politikası Cilt I.II (1945-1965) Dönemi**, Ankara, 1987,
- Habiçoğlu, Bedri, **Kafkasyadan Anadoluya Göçler**, İstanbul, 1993,
- İnönü Atatürk’ü Anlatıyor, (Yayına hazırlayan)Abdi İpekçi, İstanbul, 1997,
- İnönü, İsmet, **Hatıralar** Ankara, 1987, C.II
- İz, Mahir, **Yılların İzi**, İstanbul, 1975
- Kabaçalı, Alpay, **Türk Basımında Demokrasi**, Ankara, 1994,
- Kalafat, Yaşar, **Şark Meselesi Işığında Şeyh Sait Olayı Dönemindeki İç ve Dış Olaylar**, Ankara, 1992,
- Kervin, Robert W., Derleyen Nevin Coşar, **Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye’si”Türkiye’de Devletçilik”(1933-1950)**, Ankara, 1981
- Keyder, Çağlar, **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, 1989,.
- Kılıç, Ali, **Atatürk’ün Hususiyetleri**, İstanbul, 1955
- Kinross, Lord, **Atatürk**, (Türkçesi, Necdet Sander), İstanbul, 1998
- Kışlalı, Ahmet Taner, **Siyaset Bilimi**, Ankara, 1992
- Koçak, Cemil, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi 1938-1945 C.2**, Ankara, 1986,
- Kongar, Emre, **İmparatorluktan Günümüze Türkiye’nin Toplumsal Yapısı C.I**,
- Kuruç, Bilsay, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası C.I (1929-1932)**, Ankara, 1988
- Levis, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara 1988,
- Mantran, Robert, **Türkiye Tarihi Çev. Doç. Dr. Azmi Süslü**, Ankara, 1986
- Mardin, Şerif, **Türk Modernleşmesi Makaleler IV**, İstanbul, 1991

- Mumcu, Uğur, **Kürt İslam Ayaklanması 1919-1925**, İstanbul 1994,
- Okyar, Osman -Seyitdanlıoğlu, Mehmet, **Fethi Okyar'ın Anıları-Atatürk, Okyar ve Çok Partili Türkiye**, Ankara, 1997
- Öz, Esat, **Tek Parti Yönetimi ve Siyasal Katılım (1923-1945)**, Ankara, 1992,
- Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri C.2**, İstanbul, 1997
- Parla, Taha, **Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHPnin Altı Oku, C.3**, İstanbul, 1995
- Peker, Recep, **İnkılap Dersleri**, İstanbul, 1984,
- Safa, Peyami, **Türk İnkılabına Bakışlar**, İstanbul, 1993
- Savcı, Bahri, **Demokrasimiz Üzerine Düşünceler**, Ankara, 1963
- Sencer, Muzaffer, **Türkiye'de Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri**, İstanbul, 1971
- Sertel, Zekeriya, **Hatırladıklarım**, İstanbul, 1977
- Soyak, Hasan Rıza, **Atatürk'ten Hatıralar**, İstanbul 1973
- Tanilli, Server, **Devlet ve Demokrasi**, Ankara, 1990
- Tezel, Yahya Ş., **Cumhuriyet Dönemi İktisat Tarihi(1923-1950)**, Ankara, 1982
- Timur, Taner, **Türk Devrimi ve Sonrası**, Ankara, 1993
- Toker, Metin, **Şeyh Sait ve İsyanı**, İstanbul, 1994
- Toker, Metin, **Tek Partiden çok partiye-Demokrasi için İsmet Paşalı yıllar(1944-1950)**, İstanbul, 1990
- Tunaya, Tarık Zafer, **İslamcılık Akımı**, İstanbul, 1991.
- Tunaya, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasi Partiler (1859-1952)**, İstanbul, 1952
- Tunçay, Mete- Koçak, Cemil- Özdemir, Hikmet- Boratav, Korkut- Hilav, Selahattin-Katoğlu, Murat-Ödekan, Ayla- Yayın Yönetmeni Aksin, **Sina Türkiye Tarihi 4, (Çağdaş Türkiye 1908-1980)**, İstanbul, 1997
- T. B. M. M. Zabıt Ceridesi, **Devre II, İçtima senesi I, Cilt IV, İçtima 67**
- Türkiye Dış Politikasında 50 Yıl (1935-1939)**, Ankara, 1973
- Türkiye'de Demokratik Siyasi Kültür**, Ergun Özbudun, Esin Kalaycıoğlu, Levent Köker,, Ankara, 1995
- Türk Parlamento Tarihi, TBMM II. Dönem (1923 – 1927), C. II.**, Ankara, 1994
- Türk ve Dünya Meşhurları Ansiklopedisi**, İstanbul, 1962,

- Uran, Hilmi, **Hatıralarım**, Ankara, 1989
- Us, Asım, **Hatıra Notları 1930-1950**, İstanbul, 1966,.
- Us, Asım, **Gördüklerim, Duyduklarım, Duygularım**, İstanbul, 1964,
- Uyar, Hakkı, **Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi**, İstanbul, 1999,
- Velidedeoğlu, Hıfzı Veldet, **İlk Meclis ve Milli Mücadelede Anadolu**, İstanbul, 1990
- Veznedaroğlu, Muhterem Vefa, **Cumhuriyet İdarecileri**, İstanbul, 1946
- Weisband, Edward, **2. Dünya Savaşında İnönü'nün Dış Politikası**, Türkçesi Mehmet Ali Kayabal, İstanbul, 1974,
- Yerasimos, Stefanos, **"Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, Türkçesi Babur Kuzucu, İstanbul, 1980.
- Yetkin, Çetin, **Serbest Cumhuriyet Fırkası Olayı**, İstanbul, 1982,
- Zürcher, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**, İstanbul, 1998

MAKALELER

- Asaf Burhan, **"Rejimler Nasıl Niçin Değişiyor ?"**, Kadro, Sayı 12,
Birinci Kanun 1932, S.27
- Atay Falih Rıfki, **"Demokrasimizin Başlıca Meselesi"**, Ulus, 8 Mayıs 1947
- Atay Falih Rıfki, **"Yeni Parti Kuruldu"**, Ulus, 8 Ocak 1946,
- Atay, Falih Rıfki, **"Peker'in ölümü"**, Ulus, 03.04.1950
- Belge Burhan, **"CHP'ye Muhalefet Stajı lazım."**, İzmir, 13 Nisan 1946
- Belge Burhan, **"Matbuat Hürriyeti Bahsi"**, İzmir, 16 Haziran 1946
- Belge Burhan, İzmir, **"Örfi idarenin uzatılması "**, 6 Aralık 1946,
- Erim Nihat, **"Kazancımız büyüktür"**, Ulus, 1 Eylül 1946
- Erim Nihat, **"Onların Demokrathğı"**, Ulus, 27 Nisan 1947
- Kara Nihal, **"Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri"**,
Yapıt, Sayı 8, Aralık-Ocak 1984-1985, İnönü Özel Sayısı, S. 64-65.
- Kurat Yuluğ Tekin, **"Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923-1973)"**,
Bellekten Cilt XX-XIX Sayı 154, S. 271
- Nadi Nadir, **"Bir taktik Ustalığı"**, Cumhuriyet, 1 Şubat 1947

- Nadi Nadir, “**Böyle Şey Olmaz**”, Cumhuriyet, 2 Ocak 1947
- Nadi Nadir, “**Partilerin Hataları**”, Cumhuriyet, 12 Kasım 1946,
- Nadi Nadir, Cumhuriyet”**İki Parti Arasında**” , 26 haziran 1947
- Nesimi Abidin, **Yılların İçinden**, İstanbul, 1977
- Özbudun Ergun, **Atatürk ve Demokrasi -Araştırma Merkezi Dergisi- C.V.1989, Sayı 14, S.293**
- Peker Recep “ **Disiplinli Hürriyet** “ Ülkü, Nisan 1933, Sayı 3, Cilt 1, S. 177-178
- Peker Recep, “**Karar Günleri**”, Ulus, 29 Mayıs 1939
- Recep “**Ülkü Niçin Çıkıyor**” , Ülkü, Şubat 1933, Sayı 1, C. 1 S. 1-2
- Recep,”**Konuşunuz ve Konuşturunuz**”, Ülkü, Şubat 1933, Sayı 1, C.1, S.20-21
- Şimşek Sefa “ **Tek-Parti Rejimlerinde Siyasi propaganda olgusu ve CHP Halk Hatipleri Teşkilatı**”, Türkiye günlüğü, Sayı 46, Yaz 1997, S.106-107
- Toker Metin, “**İnce demokrasiye paydos! Deyince**”, Milliyet, 03. 12.1996
- Tuncer M., “ **Başarısız tecrübe daha uzatılmalı mı ?** “, Yeni Asır, 6.08.1947
- Uyar Hakkı, “ **Resmi İdeoloji yada Alternatif Resmi İdeoloji Oluşturmaya Yönelik İki Dergi: Ülkü ve Kadro Mecmualarının Karşılaştırmalı İçerik Analizi** ”, Toplum ve Bilim, Sayı 74, Güz 1997, S. 181-193
- Ziyaoğlu R. “ **Günün İktisadi Meselesi** “, İzmir, 27 Eylül 1946

İNTERNET ADRESLERİ

[http:// www.mason.org.tr/mason/w/162.htm](http://www.mason.org.tr/mason/w/162.htm), 25.09.1999

<http://www.chp-bekirpasa.org.tr/chp.3.html> , 25.09.1999

FOTOĞRAF

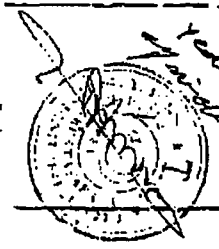
Seçim dairesi	Kütahya	İserleri	
Adı	Recep	Hukuk rütbe leri	
Soy adı		Meslek ve meş- guliyeti	Türkiye büyük Millet meclisi başkatibi
İhtisamı ve ana- sının adı	Mustafa	Evli olup olma- dığı ve kaç ço- cuğu bulunduğu	
Doğduğu yer	İstanbul	Seçimden önceki son memuri- yeti	
Öğrendiği yer		Memur değilse seçimden önceki son vaziyeti	
Doğum tarihi	305 nisan	Seçim mazbatasın- ın tarihi	
Talsili		Kaç rey ve say- lavlığa seçiliği	Yalnız altı yüz iki rey ile
Bilgi dili		Mazbatasının Meclis genel He- yetince tasdiki tarihi (*)	
Nede ihtisası ol- duğu		Meclise itibak tarihi	II ağustos 339 cumartesi

(*) Bu yer Meclis kanunlar kalemince doldurulacaktır.

Yer	İl	İlçe	Bucak	Muhallası	Köyü	Sokak	Ev No.	Kurtuluş No.	Yanlık No.
Nezihelerin	İ L I	İzmir	Y. Ad. Bucak	Y. Ad. Muh.	/		10	7-1	84 Yan.

YER DEĞİŞTİRENİN

Sıra No.	Adı ve Soyadı	No işle geçirildiği	Dahurun adı ve soyadı	Anasının adı ve soyadı	Doğum tarihi	Doğum yeri	Fiyli veya bekâr olduğu	Dini	Atile una dill	Tam yaş akademi	İmza
1	Abdullah Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1905	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
2	Hüseyin Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1909	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
3	Emine Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
4	Emine Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
5	Emine Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
6	Abdullah Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
7	Abdullah Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850
8	Abdullah Paşa		Abdullah Paşa	Emine	1912/1915	İzmir	evli	İslam	İzmir	24	850

Köy
Köy
Köy
Köy
Köy
Köy
Köy
Köy

T. C.**M. M. V.****Tekaüt, Eytam, Eramil Ş.**Kısım
30 Sayı ~~4469~~Ankara

15/6/930

Hulâsa:

Büyük millet meclisi azasından
erkân harp binbaşı Recep bey efendi
323 - 44

Leffi

Teknüdü 7/mart/341Müddet hizmeti

sene	ay	gün	
20	3	6	1/Kâ.S./320 : 7/mart/341
	3	21	1/gubat/326 : 14/eylül/327
1			Balkan
2			İtalya
5			büyük harp
4			İstiklâl
32	6	27	
		13	takvim farkı
32	6	14	
	5	16	madde 6 mucibince
33	.	..	

Maası

20328 1/haziran/930 dan

D . M . M . Ko . Rs . ine

Yeni tekaüt kanununun 25 nci maddesi mucibince 1/haziran/930 dan itibaren 203 lira 28 kuruş maaş tahsis edilmiştir. İşbu maaş mezkûr kanununun 70 nci maddesi mucibince nisf olarak tesviye kılınacaktır . Tetkik ve tesğilini rica ederim efendim.

Tkt.Ş. Md.

Recep Bey

Cevaplarda hangi daire ve şubede kaç numara ile mukayyet olduğunun tasrihi.

T.C.**M. M. V.****Tekaüt, Eytam, Eramil Ş.**Kısım 30
Sayı 4469Ankara1676/930**Hülasa**

D . M . M . No . Rs . dne

Acele

Leffi

- 1- Nafia vekili Recep boy efendi muvazzaf iken ikinci devre meb'usluğuna intihap olunmuş ve bilahara talep ve arzusu üzerine ve milli müdafaa vekâletinde bulunduğu esnada tekaüt edilmiştir.
- 2- 788 numaralı kanunun 73 ncü maddesi meb'uslukta geçen müddet tekaüde mahsup edilmesini amirdir.
- 3- 21/mart/927 tarihli kanun ile ve 995 ve 27/haziran/927 tarih ve 119 numaralı tefsir kararının yeni tekaüt kanunun yirmi beşinci maddesi müebince yapılacak muamelede Gayri müessir olacağına dair bir ahkâm yoktur. Buna göre muktezasının ifasını rica ederim efendim.

Tkt. Ş. Md.

Reza Bekir

Cevaplarda hangi daire ve şubede kaç numara ile mukayyet olduğunun tasrihi

. 13-10-949

T. C.
ANKARA DEFTERDARLIĞI
II Saymanlık Müdürlüğü

Sayı :

72

14749

epi: 1

Sıra No.	Mebdei tahsis	Tescil	L. K.	
06-72	21-9-927	579576	209-28	Maaşı
				Tahsisat
				% 10 zam
				% 25 "
				% 40 "
				Terfih
				H. Ahire
			15-02	4992 S. K.
			54-57	" "
			272-85	5107 S. K.

Memuriyeti :

Kurumun Birleştiği
Peker.

Elb. B. G. Gulerin Müdürlüğüne

İdarenizce maaşı tahsis edilmiş olan ve mal sandığımızın
Askorü 72 numarasından maaş alan Peker
ait maaş kayıt sureti yukarıya çıkarılmış resmi senedi de bağlı
olarak gönderilmiştir.

5434 sayılı kanun gereğince gerekli işlemin yapılması rica
olunur.

Ecoşur tam mi almıştır

B. D.

۱۰۴
۱۰۴

...LUGU
JUMHURİYET ARŞIVİ

۹.

باسم طاعت جلیله

استاد معلم عزیز برای نذاری و عمل دیانه به حدت ایدم . قبضی ذرتو
موردنیم نیا ایدم . کتابی فیلی بی برابر سه کوزه همی به یایو و ریلو مایب اعصی
ایده کتب و کلبه نذاری و سه و جا ایدم - ام اسم
انف و بی لیلی

۲۱
تکلیف
۱

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekalet
Kâlem-i Mahsus Müdüriyyeti
Aded
3116

Kararname

Tedavi için Viyana'ya gidecek olan Müdâfa'a-i Milliye Vekili Receb beyefendinin beraberinde götüreceği refikası hanım efendi ile doktor Mahmut Kedin ve Kâtibi Halil beylere Siyasi pasaport i'tası, Müdâfa'a-i Milliye Vekâletinin 30 Kanunusani 926 tarih ve Kâlem-i Mahsus 365 numarolu tezkiresiyle vuku' bulan teklifi üzerine, İcra Vekilleri Hey'etinin 31 Kanunusani 926 tarihli ic-timâ'ında tasvib ve kabul olunmuştur. 31 Kanunusani 926

Reisicumhur
Gazi M. Kemal

Başvekil
İsmet

Adliye Vekili
M. Esad

Müdâfa'a-i Milliye Vekili
İmzada bulunmadı

Bahriye Vekili
İhsan

Dahiliye Vekili
M. Cemil

Hariciye Vekili
Dr. Tevfik Rüşdi

Mâliye Vekili
H. Hüsnü

Maarif Vekili
M. Necati

Nafia Vekili
Behiç

Ziraat Vekili
M. Sabri

Ticaret Vekili
Ali Cenâni

Sih. ve Nuav. İct. Vekili
Dr. Refik

BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞIVI

Türkiye Cumhuriyeti
Başvekâlet
Kalem-i Mahsûs Mûdirîyyeti
Aded
3194

Kararnâme

Viyanâ'da bulunan Mûdâfa'a-i Milliyye Vekili Receb beyefendi-
nin nezdine kurye olarak i'zâm idilecek olan mülâzım-ı evvel Danyâl
efendiye şıyasî pasapart i'tâsı, Mûdâfa'a-i Milliyye Vekâletidir.
23 Şubat 926 târih ve 574 numarolı tezkiresiyle vukû' bulan teklifi
üzerine, İcra Vekilleri Hey'etininin 23 Şubat 926 tarihli icinâ'ın-
da tasvib ve kabûl olunmuşdur. 23 Şubat 1926

Reis-i Cümhur
Gazi K. Kemâl

Başvekîl
İsmet

Adliye Vekîli
M. Esâd

Mûdâf. Mil. Vekâleti Vek.
K. Cemil

Bahriye Vekîli
İhsan

Dahiliye Vekîli
M. Cemil

Hariciye Vekîli
Dr. Tefvik Rüşdî

Maliye Vekîli
E. Hüsnî

Maarif Vekâleti Vek.
Dr. Refik

Nafia Vekîli
Behiç

Ziraat Vekîli
M. Sabri

Ticaret Vekîli
Ali Cenânî

Sih. ve Muav. İct. Vek.
Dr. Refik

B . K . Meclisi Yüksek Reklamına

Sen intihabatta Kütahya ve Burdur vilayetlerind e mebus intihap edildim . Her iki vazifeyi uhdemde bulundurmak kama- nen cazz olmadıgından Kütahyayı teroh ederek Burdur mebuslu- gandan istifam arz ediyorum .

Bu münasibetle bana yüksek şeref veren Burdur vilayeti muntihiplerine serimi teşekkürlerimi arz ve kaydeylerim Ef.

9 - Mayıs 1931

Kütahya Mebusu

Recep

Okundu.

9-V-1931

L: 2

$\frac{4}{2}$

Cl: 1

KANUNLAR MALEMİ
Tarih: 10-5-1931
No: 68

T. B. İ. M.

Varsılma Tarihi 1934 3 11	Kısım Kalem	Dosya No 411
M. M. B. Vekâlete		
<p>Son intihabatta Kütahya ve Burdur Vilâyetlerindeki mebus intihap edilmesinden dolayı bukerre Kütahyayı tercih eden Recep Beyden kâhıl kalan Burdur Vilâyeti mebusluğu için intihabı mebusan) numunun maddel mahsusasına tevfikatı mebusane diğerlerin intihabı esbabının istikmal bururuluğuna rica ederiz efendim.</p>		
<p style="text-align: right;">M. M. K. K. K.</p>		
<p style="text-align: center;">D. İ. D.</p>		

T. R. M. M.	13. II. 1941
Kayıtlar	2560

Yazı

13. II. 1941

15. II. 1941

15. II. 1941

Sevgili arkadaşlarım
 Geçmiş zamanlarımızın
 hatıralarını düşünürken
 geçmiş zamanlarımızın
 o kadar güzel ve değerli
 olduğunu düşünürken
 bu günün önemini düşünürken
 geleceğin önemini düşünürken
 bu günümüzün önemini düşünürken
 geleceğimizin önemini düşünürken
 bu günümüzün önemini düşünürken
 geleceğimizin önemini düşünürken

T. R. M. M.	15. II. 1941
Kayıtlar	3449

15. II. 1941

Yazı

R. R. R.
 Kalemle yazılmış

Geçmiş zamanlarımızın
 hatıralarını düşünürken
 geçmiş zamanlarımızın
 o kadar güzel ve değerli
 olduğunu düşünürken
 bu günün önemini düşünürken
 geleceğin önemini düşünürken
 bu günümüzün önemini düşünürken
 geleceğimizin önemini düşünürken
 bu günümüzün önemini düşünürken
 geleceğimizin önemini düşünürken

EK- 16

PRO.FO.371/E6203/44,H.Knatchbull Hugessen'den V.Halifax'a
İstanbul 22 Ağustos 1939

PUBLIC RELATIONS OFFICE

NOT TO BE REPRODUCED PHOTOGRAPHICALLY WITHOUT PERMISSION

27

74. Recep (Peker).

Born about 1880. An ex-army officer. In 1922 became secretary-general of the People's party, and as such had considerable power. July 1923 Deputy for Kütahya. May 1924 became Minister of Interior and resigned from the secretaryship of the People's party. In the autumn of 1924 was considered one of the leading men of İsmet Pasha's Cabinet and a likely candidate for the premiership, but was maintained in his post on Fethi Bey becoming Prime Minister in November. In January 1925 resigned owing to his objections to the Cabinet proposal to appoint prefects by election, and resumed his post as secretary-general of the People's party until, in March, on the return of İsmet Pasha to power, he became Minister for National Defence. Early in 1927 his influence was said to be on the wane. He was re-elected Deputy for Kütahya in 1927 (again in 1931), but ceased to hold ministerial rank when İsmet Pasha reconstituted his Cabinet in November, and a few days later became chairman of the Defence Commission of the Assembly. October 1928 became Minister of Public Works, but was not reappointed on re-formation of İsmet Pasha's Cabinet in September 1930. In March 1931 again became secretary-general of the People's party. Went on a prolonged tour of European countries, including Spain and Norway, in 1932. In 1933 he was re-elected Deputy for Kütahya. In June 1935 he suddenly lost the President's favour, and was dismissed from the position of Secretary-General of the People's party, while retaining his seat in the Assembly. Re-elected Deputy for Kütahya in 1939.

Recep was unknown until the later years of the Nationalist struggle, and owed his position to his friendship with the President of the Republic. A big, burly figure, he is said to be ambitious, with a perpetual desire to become Prime Minister. He is, however, something of an extremist.

Peker Ve Demokrasi

Falih Rıfkı ATAY

Şevket Süreyya dostumun ikinci Adams tetkikasında rahmetli Recep Peker'in Mandares'i tutuklamak, hatta Demokrat Parti'yi kapatmak isemiş olduğunu okudum. Şevket Süreyya'ya yüzüyük, yalan söylemişlerdir. Bizim tek parti devrinden demokrasiye geçiş büküyoruz pek karışık ve çirkin illi çıkıntılıdır. Ben kendim birdenbire tek dereceli seçimle çok partili rejime geçmeye karşı idim. 1946 dan 1960'a kadar vatanın ve milletin başına geleceklere haber verenler arasında idim. Fikrimi hiç kimse den saklamadım. Hiç bir tavla de vermedim. Tok parti sisteminin çıkıncaya saplandığına şüphe yoktu. Fakat demokrasinin «Millî şef» in iktidarını yıkamayacağını ve ona yaranmanın yolu duman suyundan ayrılmamak olduğunu düşünün İktidarı avcıları ile anlaşmazlık. Recep Peker ise, İnönü baskısından kurtulmanın tek yoludur. diye demokrasiye sarılmıştı. Ben Peker'le de o yadaş degilim.

Bir sabah İktidat İktidat'ye razıydım: «— Yahu ne tuhaf dünyaya bu... Dun akşam Kuske davetli idim. Demokrasi kahramanı İktidat'ın iki kişi, İnönü'nü kötu haberlerden pek kararsızlığa düşer gibi olduğunu görünce, Demokrat Parti'nin bir memleket tehlikesi olduğunu, ihlâl çıkacağına, hemen tedbir alınmak lazım geldiğini birbirlerinin sözlerini keserek, aulatına çalışıyorlardı. Bir aralık Recep Peker geldi. Sanırım, davetli değildi. Devlet başkanı ile bir şey görüşmek niyetinde olmalı idi. İki kahramanın durmadan Demokrat Parti aleyhine ve yakın bir ihlâl kışkırtıcı sözleri devam ettiklerini görünce, ağzına biraz leblebi aldı, cig-
(Devamı No. 7 Su. 4 de)

Peker Ve Demokrasi

(Başyazıdan devam)

neye başladı. (Bu Recep'in eski adeti idi. konuşmak istemediği zaman böyle yapardı). Sonunda alınarak ve kendisi hedef alındığı şüphesiz düşerek:

«— Eğer bütün bunları Demokrat Parti'yi kapatmakla ilgili söyleyorsa, asla böyle bir şey yapmayacağına, ihlâl çıkarsa adliye vardır, polis, candarına, ordu vardır, dedi.

«Ben Peker'i sevmem. Fakat düşündüm ki o ilk kışkırtıcı gazetelere göre demokrasi kurucusu, Peker de yitkisi, işte buna şaşıtm.»

Menderes bir suç işlerse tutulurdu. D. P. bir ihlâl uyarıya kalkarsa kapanırdı. Ama Recep Peker İnönü'nün millî şef idaresini devam ettirmek için bunu asla yapmazdı.

Recep Peker ilk demokratik gelenek olarak Başbakanlık dışında bütün hükümetin ve dairelerin Çankaya ile ilişkisini kesmiş, dairelerden Cumhurbaşkanına raporlar yollanmak, danışmanlar yapılmak usulunu kaldırmıştı. Çankaya'dan ne bilgi istenirse başbakanı haber verilecekti. Bir gün de yanına bir bakan arkadaşını alarak, umumî katibini aleyhindeki dedikodular artık onun yanınızda bulunmamasını gerektirir, demiş ve Gedeleş'i Çankaya'dan almıştı. İktidat yolunun açılmasını Recep Peker'in devrilmesinde görenler, Çankaya'nın da ilk demokratik baskıya katılmazlık göstermesine dayanarak, rahmet ilye hiçbir oyun oynamışlardır. Onların bu oyun karakter ve ahlakları demokrasi boyunca da devam etti.

Bizim demokrasi tarihimiz, bugün de süregiden, acı ve kara bir ahlak ve karakter faciasıdır. Recep Peker her türlü eksik geldiği ile sağlam bir ahlak adamı idi. Kanuncu ve hakçı idi. Bu konuda Atatürk'e karşı bile, doğru yahut yanlış, hiç bir sözünü esirgemiştir. Atatürk onu kaç kere kıyıp bırakmış, öfkesi sokuduktan sonra gene yanına almıştı.

Recep Pekerle sağlığında çok tartıştırdım biriyim. Ama ben düşmanlarımdan bile haklılığına itirazını istemiyen de biriyim.

Falih Rıfkı ATAY

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Hususi Kalem Müdürlüğü
SAYI : I/136.

Ankara: 20.V.1943

Memurlar, Sicil ve M. Umur Müdürlüğüne

Sıhhi durumum vezifeme devama mani olduğundan Dahiliye Vekâletinden istifamı Başvekâlet yüksek makamına arzettim. Birlikte çalıştığımız günlerin iyi hatırasını uzun zamanlar muhafaza edeceğim. Bütün arkadaşlarıma şerefli vazifelerinde başarılar dilerim.

Dahiliye Vekili

R. Penar

20-5-43

B. K. ata...
20-5-43

24/5/1943

M.S.H.

I.

Sicil

512 - 3829

ek-1

Tahakkuk ve muamelat defliklerine yazılmıştır.

Sayın Vekil Recep Pekerin istifasına dair olan 20/5/1943 güm ve I-136 sayılı yazı örneği malumaten ilâk olarak saygı ile sunuldu.

Sicil Şefi

S. Ayada *H. Otman*

EK- 20

T. C.
Dahiliye Vekâleti

Müsvedde

20/8/942

21

Sicil

Sayı

Tahakkuk şefliğine

ek : 1

512-4285

Eski vekil Dr. Fikri Tuzer'in vefatı tarihile yeni vekil sayın Recep Peker'in vazifeye başlama tarihini gösterir Hususi kalem Müdürlüğünün 19/8/942 tarih ve 1/293 sayılı yazısının bir örneği ilişik olarak sunuldu .

Gereğinin yapılmasını saygı ile rica ederim .

Sicil Şefi

T. C.

Dahiliye Vekâleti

Hususi Kalem Müdürlüğü

Sayı

1/293

19/VIII/1942

Memurlar, Sicil ve Muameleât Umum Müdürlüğüne

Sayın Dr.A.Pikri Tuzer'in 16.VIII.1942 tarihinde vefatından dolayı açılan Dahiliye Vekilliğine tayin bu-
gurulan Sayın Recep Peker'in 18.VIII.1942 tarihinde Ve-
kâlet vazifesine başladıklarını arz eder, saygılarımı su-
narım.

Hususi Kalem Müdürü

5 I
19.8.942
A.?

g.ül.
19-8-42

1942

**1909 YILINDA KULLANILAN ERKEN SAKATLIK
KARTIĞI'NDEN HER YIL BİRİNCİ KİLE
MEZAN OLAN SUBAYLARI İSİMLERİNE
İHTİVA EDEN KİTAP**

1. Oğm. Sefik (OMURTAK) (1909-1910)
6 Yzb. 1913 SOFULAR

P. Yzb. (1911-1912) (1909-1910)
14 ERDEM (1913) SAKATLIK

Top. (1911-1912) (1909-1910)
14 TEMİZ (1913) KALFİYİ SULTANİYE

1. Oğm. Recep (1911-1912) (1909-1910)
14 TEMİZ (1913) SADET

P. Yzb. Cemil Top. (1911-1912) (1909-1910)
23 AĞUSTOS 1920 UZUNKÖPRÜ

Kur. Yzb. Sefik (1911-1912) (1909-1910)
24 TEMMUZ 1924 İZAN

Kur. Yzb. İzzet (AKSALLAR) (1911-1912) (1909-1910)
3 AĞUSTOS 1925 TOSYA

Ağ. Top. Yzb. Rüştü (ERDELHÜN) (1911-1912) (1909-1910)
12 EYLÜL 1926 EDİRNE

Ağ. Top. Yzb. Rahmi (EGEMEN) (1911-1912) (1909-1910)
15 EKİM 1927 DAMUTPAŞA

P. Yzb. Necati (TACAN) (1911-1912) (1909-1910)
1 EKİM 1928 İSTANBUL

Cumhuriyetin Kuruluşunun 10.yıl töreninde Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve Mehmet Recep Peker,
29 Eylül 1933